

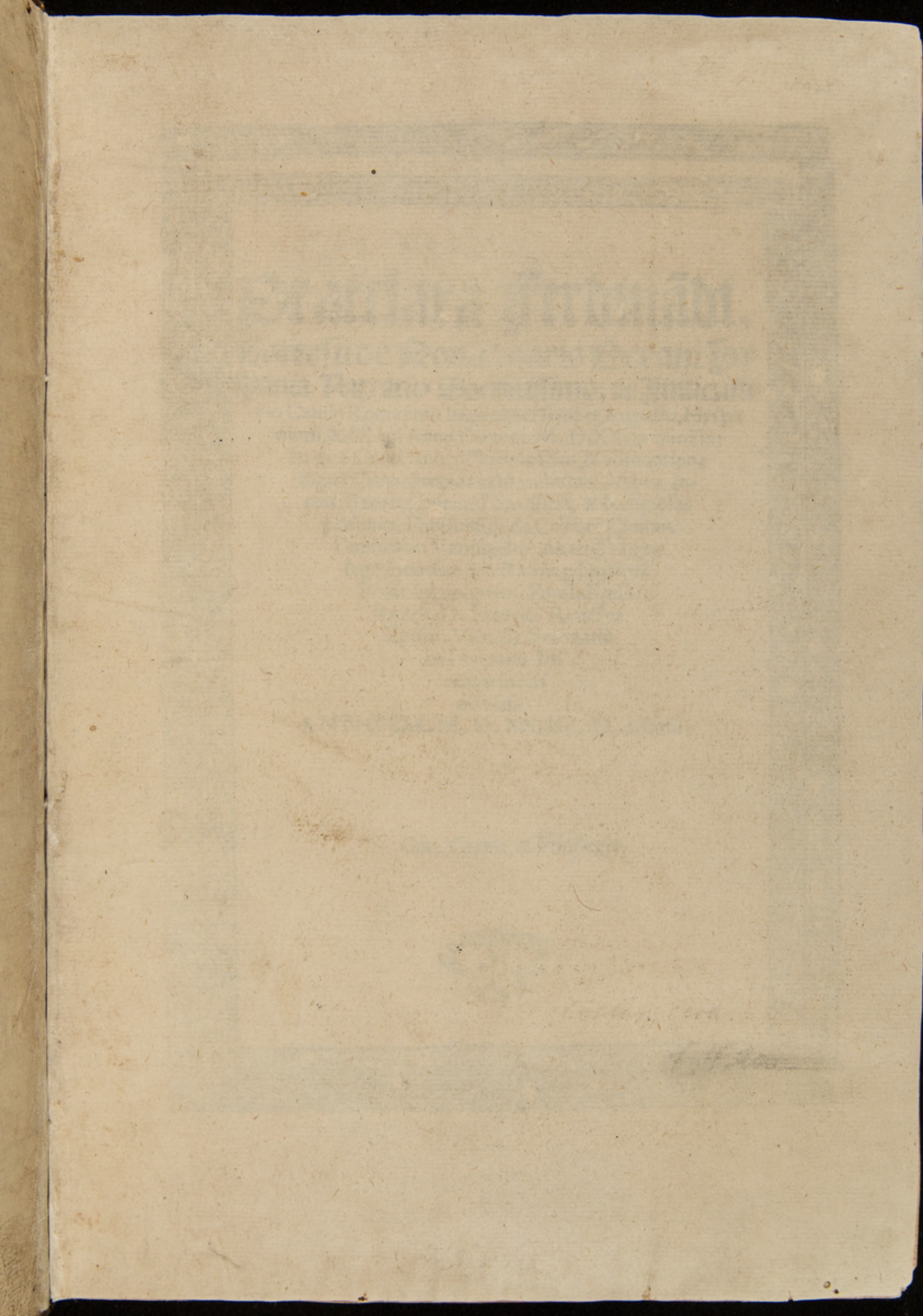

GUACANAGARI	PONTIAC	BLACK HAWK
MONTEZUMA	CAPTAIN PIPE	KEOKUK
QUATIMOTZIN	LOGAN	SACAGAWEA
POWHATAN	CORNPLANTER	BENITO JUAREZ
POCAHONTAS	JOSEPH BRANT	MANGUS
SAMOSET	RED JACKET	COLORADAS
MASSASOIT	LITTLE TURTLE	LITTLE CROW
KING PHILIP	TECUMSEH	SITTING BULL
UNCAS	OSCEOLA	CHIEF JOSEPH
TEDYUSKUNG	SEQUOYA	GERONIMO
	SHABONEE	

TO PERPETUATE THE HISTORY
AND DEVELOPMENT OF THE
PEOPLE REPRESENTED BY THE
ABOVE CHIEFS AND WISE MEN
THIS COLLECTION HAS BEEN
GATHERED BY THEIR FRIEND
EDWARD EVERETT AYER

AND PRESENTED BY HIM
TO
THE NEWBERRY LIBRARY
1911

Ayer
*655.51.

C8

1524d

Præclara Ferdinandi.
Cortesii de Noua maris Oceani Hy-
spania Narratio Sacratissimo, ac Inuictissi-
mo Carolo Romanorū Imperatori semper Augusto, Hyspa-
niarū, & Regi Anno Domini. M. D. XX. transmissa:

In qua Continentur Plurima scitu, & admiratione
digna Circa egregias earū puintiarū Vrbes, In-
colarū mores, puerorū Sacrificia, & Religiosas
personas, Potissimūq; de Celebrī Ciuitate
Temixtitan Variisq; illi9 mirabilib9, quę
legētē mirifice delectabūt, p Doctore
Petrū saguorgnanū Forolulienſē
Reuen. D. Ioan. de Reuelles
Episco. Viēnēſis Secretariū
ex Hyspano Idi-
omate in lati-
nū versa

ANNO Dni. M. D. XXIIII. KL. Martii:

Cum Gratia, & Priuilegio.

¶ Beatissimo, ac Sanctissimo, Clementi Septimo Sacro Sanctæ
Romane, ac Vniuersalis Ecclesiæ Pontifici Maximo Pe-
trus Sauorgnanus Foro Iuliensis Iuris utriusq; Doctor
Reuerendi Electi Vienensis Secretarius Deuotus ser-
uus post humillima pedum oscula Beatorum Felicitatem.

Ntiqui omnes Cosmographi Beatissime pater tã
græci, q̃ latini in describenda terrarum Machina a
Fortunatis Insulis initiũ habuere, hincq; hoc est a
Solis occasu ad ortum processere Sericam vsq; re-
gionem, & Sinarum populos gradus longitudi-
nis Centum, & octuaginta continētes, & ii dimidi-
am tantum Orbis partem descripsere bis nonaginta continentem
partes, seu vt vocant gradus, reliquam vero Orbis medietatem
penitus intactam reliquere, Nec quid extra Herculis columnas
præter Fortunatas Insulas, & Hesperidum cōtineretur retulere,
nisi quæ fabulis potius, q̃ veritati essent consona, quamuis Ath-
lantici Maris nauigatio eisdem penitus ignota non existeret,
potissimũ Carthaginētib⁹ maiori Aphricæ portioni imperantib⁹
perscrutata, cum etiã Insulæ A Ethiopici Maris a Plinio descri-
bant, Qui etiã refert Naturaliũ libro sexto suo tempore magnã
partem Meridiani sinus nauigari vsq; in Arabicum. Hanc quo-
q; nauigationem Hannonem Carthaginensem scriptis prodidisse
ferunt, sed & Eudoxus quidam, cum Lathyrum Regem fuge-
ret, Arabicum sinum ingressus Gades vsq; prouectus est: Verum
istę nauigationes omnes ad Meridianum Mare, & quod Aphri-
cam alluit, factæ sunt, & Inuentis additum est. Sed duo illa sua
tempestate præclara Mundi lumina Ferdinandus Arragoniæ
Rex, & Helisabeth Castellæ Regina memorię indelebilis, & Im-
mortalis alias penitus ignotas terras, Insulasq; , vt puta Fernan-
dinã, Hyspanã, Sancti Ioannis, & alias innumeras, postremoq;
Oceanĩ continentem, ad quam Petrariam destinarunt, felici
auspicio adinuenere: Diuini vero, & inuicti animi Carolus quin-
tus Romanorũ electus Imperator, & Hyspaniarũ & c Rex, in
quo Auitæ magnanimitatis imago refulget. eorum vestigiis inhe-
rendo nõ Germaniæ. Hyspaniarum, Belgarum. Vtriusq; Sicilię,
Aphricæ, & Insularũ omnium, quæ mediterraneo Mari ad Sim-
plegades vsq; continentur, imperio contentus, vltiores, & hac-
tenus penitus ignotas Regiones perscrutari Iussit. quarum no-
mina sunt innumera. Sed cũ præclara quædam narratio per Fer-
dinadũ Cortesiũ suę Sacræ Cæsareæ, & Catho: Maiestatis ad eas

nouas inquirendas terras præfectum, eidem Cæsare, & Catho-
lica Maiestati trāsmiſsa ad man⁹ meas deuenerit Hyſpano idio-
mate conſcripta, ne tam magnanimi, & inuicti animi virtus, quæ
Hannibali, & magno illi Alexandro conſiderata militū Hyſpa-
norum paucitate non tantū æquanda, ſed etiam merito præponē-
da eſſet, incognita exiſteret, & quaſi ſub modio lateret, Et quo re-
liquæ nationes Hyſpanum idioma non intelligentes. Nouæ Ma-
ris Oceani Hyſpaniæ noticiam, & cognitionem habeant, præſer-
tim cum in ea tot inſignes Vrbes, Varii gentium mores, Idolorū
ſuorū cultus, in ſacrificandis mortalibus ritus, mirabiles meſchia-
tæ, innumeræ Argenti, & Auri fodinæ, & alia plurima ſcitu dig-
na contineantur, in Latinum Hyſpanis clauſulis penitus inherē-
do viginti dierum ſpatio tranſtuli, quam Beatitudini Veſtræ, Cū
Narratio Conſideratis Corteſii rebus geſtis, & circumſpectiōe
Summo vere ſit digna Pontifice, & ad eam tanq̃ in ſpiritualibus
Dominā, cū pro maiori parte chriſti fidē ſuſceperit, illi⁹ cognitio.
& noticia pertineat, dedicare conſtuit, Accipiat igitur Beatitudo
Veſtra hilari vultu has noſtræ tranſlationis primitias, quæ ſi ſtilo
Summo Pontifice dignę non videbuntur, illa mihi clementer in-
dulgere dignabitur. Nam ſcælicis mei ſyderis præcepto, quod, vt
has tranſferrē. iniūxit, parere volui, ne minimā clauſulā tranſpo-
nerem, aut immutarem, ſed Hyſpanis clauſulis penitus inherē-
rem, acceſſit & temporis tam breuis anguſtia, & tantum Hyſto-
riæ veritatem hoc libro, non autem eloquiū fucum inferere viſum
eſt: Chriſtianæ Rei Publicę Deus Optimus: Maximus diu Bea-
Veſtram Incolumē ſeruet. Ex Norimberga Quarto Idus Febru.
Anno Domini Milleſimo Quingentēſimo Vigēſimo Quarto.

¶ EIVSDEM DOCTORIS PETRI
Sauorgnani Foro Iulienſis Ad lectorem.
Carmen.

Hyspanæ gentis facta inclyta, Cæsaris & res
Auspiciis gestas, perlege quisquis eris,
At te non moueat, quoties splendentia verba
Defuerint, spectes ardua facta prius,
His etenim scriptis licuit non esse disertos,
Addere plus vetuit, vertere sic voluit,
Sic magno placitum domino, quem Numinis instas
Suspiciamus, vel quem Carmina nostra canunt,
Temporis & breuitas sic nos celerare coegit,
Forſitan & vulgus sic mea scripta leget,
Ergo præclaris qui gaudes Cæsaris ausis,
Hunc quoq; tu votis concelebrato piis.
Illius auspiciis, q̃ sunt hæc gesta benignis,
Huius, q̃ mundo tam memoranda patent,

Argumentum Libri.

Erdinãdus Cortesius natione Hyspano Sa. Cæs:
& Catholicę Maieſtatis in Iuchatan generalis præ
fectus, vt magnanimi viri mos est, a Ciuitate Cē
poal quindecim leuis armaturę equitib⁹, et peditib⁹
quingentis Hyspanis ad Dominū Muteezūa pri
matem illarum regionum Dominū subigendum
proficiſcitur, In itinere milites quidam Didaco Velazquez sua
dēte deficere student, in eos de more aīaduertit, iter proſequenti
hoſtiliter obuī fiunt Incolæ e Taſcaltecal, quos fundit, vincit, &
Vaſallos Sacrę Catholicę Maieſtati facit vna cum alia Prouintia

Guaxacingo nomine, illis comitantibus Ciuitatem Churultecal capit, diripit, imperataq; faciūt, Nunciat Dominus Muteezuma, ne ad eius regionem proficiscatur, Constituit cortesius proficisci, Transcendit montes asperrimos niuib⁹ altissimis repletos, ex quibus ingens fumeus globus ascendit visu mirabile, Hyspanis moribus variis obesse studet, & delere Dominus Muteezuma, Tandem annuente Muteezuma ad Celebrem Ciuitatem Temixtitā illius regiam proficiscitur in lacu mirabiliter constitutā visis pri⁹ variis, & egregiis Ciuitatibus. obuius fit Muteezuma omnibus prouintiarum Proceribus assistentibus, varia pompa, & ceremoniis introducit Cortesius, quo introducto Dominus Muteezuma se in Vassallum subdit Sacre Catholice Maiestati, & obedientiam exhibet Cortesio, & suae nationis originem refert, bergantinos construendos curat quatuor praefectus Cortesius, quibus, si Ciuitas defectioni studeret, littori milites posset exponere, In Ciuitate Temixtitan existenti Cortesio nunciatur, Dominum Muteezumā Qualpopoca cū aliis in Hyspanos in Ciuitate Verae Crucis relictos, concitasse, Dominū Muteezuma leui carceris gnemancipat, & Qualpopoca cum coniuratis adduci committit, quem adductum publice cōburi iubet, narratur a Cortesio miranda Domini Muteezuma palatia ad eius habitationes, narrat praeterea varias domos voluptatis causa extructas, in quib⁹ varia animalium volantiū. & quadrupedum gnā continentur, narrat Domini Muteezuma obsequium nullo Christiano Principi comparandum, narrat religiosorum mores, & habitum, religionemq; & quibus ex rebus Idolorum imagines conflent, Sacrificii modum in pueris, aut aliis maioribus sacrificandis, describit Meschitarum, & religiosarum domuum modū, Conuocat Muteezuma proceres omnes eidē Vassallos, vt Sa. Cath. Maie. se subdant, iubet, quod exequuntur, & Cortesius auri plurimū, & varia alia emblemata ab eis petit, & obtinet, portum in ea ad naues suscipiendas inuestigat, & inuenit in fluuio nomine Panuco, aurifodinas inuestigat, & inuenit plures, & dices, Domos Sa: Catho: Maie. extruēdas iubet a Domino Muteezuma. quae mira arte, & celeritate conficiunt, Narrat aurum, argētum, vestes, vasa. aliaq; ex plurimis mirae arte contexta munera a Domino Muteezuma Cortesio data, Sa. Catho. Maie. transmittenda, Dū ipse Cortesius. Sa. Cth. Maie. res dirigit, A Emulus Didac⁹ Velazquez Pāphilum Narvaez octingētis peditib⁹, octuaginta equitib⁹, & tormētis plurimis ad ea loca decem, & octo nauibus malo animo destinat, hoc

Cortésio nuntiato, relictis præsidio Hyspanis in Celebris Ciuitate Temixtitā, tricentis peditibus ei obuiam proficiscitur, ut quid velit cognoscat, multa hinc inde eueniūt, ut concordia intercedat, quæ cum nō succederet, Magnanimus Cortésius Naruæz aggreditur, & capit, & eius milites sibi socios reddit, In Ciuitate Veræ Crucis existēti Cortésio nunciatur, ab Incolis e Culua Hyspanos præsidio Ciuitatis Temixtitā impositos oppugnari, Præfectos cū Hyspanis ad varia loca transmissos magna celeritate conuenire iubet, & nullo repugnante Celebrē Ciuitatē ingreditur, quē vna cū Hyspanis in fortilitio aggreditur innumera indorū multitudo, pluries fortilitio exeūt, domos comburunt, turrim expugnant, multi ex Hyspanis interimūtur, & vulnerantur, & ipse Cortésius vulneratur, a suis Dominus Muteezuma fortuito casu interficitur, pluries Cortesium colloquiis decipere student indi, Vaser Cortésius intrepidus permanet, annonæ, & cōmeatuū caritate cum præmeretur Ciuitate egredi cū sociis, & auro Constituit, & mira difficultate, & periculo egreditur amissis Hyspanis plurimis, & auro, Illū insequuntur Indi per leucas viginti, & die noctuq; assidue eos oppugnant, Deueniunt ad Prouintiā Tascaltecal, benigne excipiuntur a Dominis illi9, vulneribus medicamina adhibent, ex Hyspanis moriuntur plures, aliqui manchi permanserunt, & ipse Præfect9 Cortésius sinistræ man9 digitis duobus inutilis, Sanitati pristinæ nō dū restitutus bellum hostib9 e Culua, & Federe Iunctis mouere Cōstituit Cortésius, & Incolis e Tascaltecal, & Churultecal opē Ferentibus castra mouet Contra Prouintiā Tepeaca, quam viginti dierū spatio potius, ex ea quosdam, quia humanis uescuntur Carnib9, seruituti ascribit, potitur, prouintia Guacachula, & aliis quibusdam, Bergantinos duodecim Construendos Curat, quibus Ciuitatibus in lacu Constitutis obesse possit, naues duas ad eos quos, & arma adducenda cum pecuniis ad Insulam Hyspanam mittit, Videbis prælia Innumera, & belli euentum ancipitem, & tandem Hyspana Virtus quanta sit, & quo Ingenio polleat Cortésius lector optime Cernes. Imprime etiam tertia Cortésii Narratio, in qua Cōtinetur Celebris Ciuitatis Temixtitan, & aliarū prouintiarum recuperatio, quæ a Sacra Cæsarea, & Catholica Maiestate ut in præsentī Narratione demonstratū est, defecerāt.

Super Aspidem / et basiliscum ambulabis

Res fuerat quondam prestans, & Gloria summa
 Orbis subiectus Cæsaris Imperio,
 Hic longe prestat, cuius nunc Orbis Eous,
 Et Nouus, atq; alter panditur Auspitijs.

Quilibet punctus magnus continet leucas duodecim cum dimidia, ita q; duo magni puncti continent viginti quinque leucas, Continet autē leuca quatuor Italica miliaria, ita q; omnes puncti qui hic cōspiciuntur continent centum leucas.

Res fuerat quondam p[re]stans & Gloria
 Orbis subiectus C[ar]is Imperator
 Hoc longe p[re]stare, cuius nunc Orbis Honor
 Et Nomine atq[ue] aliter pandunt Alpina

THE NEWBERRY LIBRARY
 * N *
 CHICAGO
 map
 cat.

Vault
 folio
 Ayer
 655.51
 C8
 1524d
 [map]
 (Pl. 6)

I
ALTISSIMO, POTENTISSIMO.

Excellentissimo Principi, Catholico Regi,
magnoq; Imperatori, & domino.

A NAVI, QVAM SEXTADECI
ma Mensis Iulii, Anno Millesimo, quin-
gētesimo decimo nono ex hac noua Ma-
iestatis uestre Hyspania expediui: Cel-
situdini uestre latam, & particularem de
omnibus, quæ in his locis post meum ad-
uentum gesta sunt, & succellere, informa-
tionē trāsmili, quam Alphonso fernādez,
Puerto Carrero, & Frācisco de Monteio
procuratoribns Ciuitatis veræ Crucis, a me nomine Maiestatis
uestre a fundamentis constructæ, perferēdam tradidi: Et postea
quia occasionem non sum nactus partim defectu nauium, et etiā,
quia in acquirendis, & conciliandis his Regionib9, & Prouintiis
maxime eram anxius, & occupatus, & quoniam de prædicta na-
ui, & dictis procuratoribus nil ad nos allatum fuerat, ulterius
Maiestatem uestram certiore non reddideram de his, quæ huic
patrię insunt, & gesta fuere. quæ tanta, & talia sunt: Vt quemad-
modū alias primis informationibus Maiestati uestre transmis-
sis demonstrauerā, merito noui Orbis Imperator appellari potest,
& hic fortassis Imperialis titulus non minor est censendus, q̃ ille
Germanorū, quē Dei Optimi Maximi auxilio, & claris suis uir-
tutibus Catholica Maiestas uestra impręsentiaę obtinet. Et si si-
gillatim res, quæ in illis habentur exprimere aggrederer, nūq̃ fi-
nem imponerem: Ideo si forte plenā (prout Celsitudo uestra de-
syderat, & ipse teneor) notitiā non exhibuero: illa mihi clementer
veniam dare dignabit̃: quū ad hoc scribendi munus inhabilis
sim, nec temporis opportunitas adsit: Omnibus tamen ingenii
mei uiribus operam dabo omnimodam rei ueritatem exprimere:
Et illud præterea, quod Maiestatem uestram scire oportere cogno-
uero: Et similiter mihi indulgeat Celsitudini uestre supplico, si
ad unguē quomodo, & quando res gestę sint, nō recensuero. Et si
aliqua Ciuitatum, Villarum, & ipsorum Dominorū nomina præ-
termisero: qui audito Maiestatis uestre nomine sese illius Serui-
tio Sponte obtulerūt, & in subditos, & uasallos subdidere: Quā-
doquidē graui quodā infortunio, quod nobis nuper euenit, ut in
huius nostri operis p̃gressu Celsitudini uestre latius innotescet.

Cortezius ter-
ras per eum in-
uentas nouam
Hyspaniam ap-
pellat.

Cortezii exen-
satio.

scripta, & monumenta omnia, quæ cum harum Regionū incolis in
vnum congesseram, variis cum rebus amisi.

*Incipit Cor-
tesij narratio.*

*Cortesij a ci-
uitate Cinpu-
al discessus.*

*Presidium
Ciuitati ve-
re Crucis i-
positum.*

*Domini pro-
uincie Cin-
pual fidelitas*

*Pueri sacri-
ficantur.*

*Nota Cor-
tesij industri-
am.*

¶ Prima relatione Serenissime, ac Inuictissime Imperator Ci-
uitates, & Villas, quæ Regali Maiestatis vestrae seruitio se obtule-
rant, quasque acquisitas retinebam, exposueram: Innuebam præter-
rea mihi delatum de quodam potenti Domino: qui Monte Zuma
appellabatur: quem istius Prouinciæ Incolæ secundum eorū
cōputationem per Nonaginta, aut Centum leucas ab ipso Ma-
ris littore, & portu, ad quem applicueram abesse putabant: Di-
uino fret⁹ auxilio, ac Celsitudinis vestrae nominis celebritate ad-
quecūque loca, quæ inhabitaret, penetrare constitueram: Et præter-
rea recolo, me quo ad istius magni Domini acquisitionem ultra
propriās vires obtulisse, fueram enim Celsitudini vestrae inge-
nue pollicit⁹, quod illū aut captiuū haberē, aut interimerē, aut omni-
no suæ Regali Coronæ subiicerē: Et hac sententia a Ciuitate Cin-
pual, quam Hispalim appellari placuit, Sextadecima Augusti p-
fectus sum quindecim leuis armaturæ equitibus, & peditib⁹ quin-
gentis melius ad bellū accinctis, & aptiorib⁹, quos inuenire po-
tui. Et presidio Ciuitatis veræ Crucis dimisi pedites Centum &
quingenta, & equites duos, qui fortilitiū, seu Arcem ibi con-
struendam modis omnibus curarent, quæ pene iam confecta est:
& reliqui illā Prouinciā Cinpual, & montana contermina dictæ
Ciuitati pacifica: quibus in locis arbitror esse ad quingenta
milia hominum ad pugnam aptorum: & quingenta Villas, ac
Castra Maiestati vestrae fidelia, & sincere subiecta: quæadmodū
hactenus extiterē, & impresentiarum existunt, quoniā ad meum ad-
uentum subiiciebantur Domino Monte Zuma, & ut mihi retule-
rant, non diu fuere illi subditi: Et quāprimū maximæ, & Rega-
lis potētiae Maiestatis vestrae fama ad illos aures deuenit: Illico
acclamarunt velle esse subditi Maiestatis vestrae, & amicitiam me-
am desiderare: Rogantes insuper, eos a prælibato Domino mon-
te Zuma defenderem: qui eos vi, & tyrannide subditos detinuerat:
qui liberos ab eis accipiebat, ut illos Diis suis sacrificaret: Sūt
equidem fideles Celsitudinis vestrae subditi, eosque in fide permā-
suros arbitror, ut a præfati Domini tyrannide liberentur, tū etiam
quoniam a me hactenus bene tenti fuere, & maximis sū eos pro-
secutus fauoribus: Et pro maiori munimine eorū, qui in Ciuitate
remanebant, aliquos ex primatibus cum quibusdā aliis, qui mi-
hi in itinere nō parū profuere, mecū eduxi: Et quoniā ut (opinor)

in prima relatione Maieſtati veſtræ ſignificaueram, aliquos, qui mecum tranſfretauerant fuiſſe alumnos, familiares, & amicos Didaci Velazquez, Illi moleſte ferebant, q̃ talia ad Maieſtatis veſtrę nomen, & incrementũ forti animo, & feliciter exequeretur, & ex ipsis quidam uoluere a me deficere, & ab ea patria recedere: & præcipue Hyſpani quatuor, quorum nomina ſunt Iohannes Scutiſer. Didacus Armeno. Condiſaluus Dumbria naucleri (quos pilotos nominant) & Alphonſus pennato, qui (vt ipſi ſua ſponte profeſſi ſunt) conſtituerant paruam Triremem abducere, quam Bergantinum appellant: in ipſo portu exiſtente cū pane, & carne ſuilla: Et interfecto Nauclero cum eadem proficiſci ad inſulam Fernandinam: ut Didaco Velazquez ſignificarent me nauem ad Maieſtatem veſtram tranſmittere, & etiam admonere eum de omnibus, quę ea importarentur, & qua dicta nauis iter eſſet factura: ut dictus Didacus Velazquez naues in inſidiis collocaret, quo dictam nauem capere poſſet, quemadmodum re ipſa poſtea executus eſt: Etenim quamprimũ cognouit nauem meam tranſuiſſe: iuſſit nauem, quam Carauellam appellant, ut nauem meam apprehenderet, ſubſequi: quod tamen exequi non potuit: Quoniam nimium Nauis noſtra fuerat progreſſa: Confreſſi ſunt præterea alios eiſdem eſſe Sententię, vt dictum Didacum Velazquez certiore facerent de antedicta nauis: Viſis confeſſionibus dictorum delinquentium: ſecundum iuſtitiam, & prout temporis neceſſitas, & Maieſtatis veſtrę ſeruitium poſtulabat, puniui: quia præter familiares, alumnos, & amicos Didaci Velazquez, alii quoq; prouintiam exire admodũ deſyderabant: cum viderent dictam Patriam tam latam: & tot hominibus refertam, paucitatem Hyſpanorum conſyderantes, idem ſentiebant: ratus ſi ibi naues remanerent illi, qui deſyderio defectionis flagrarent: & qui Patriam exire cuperent, facillime eiſdem exire poſſent, & ipſe pene ſolus remanerem: Et propterea ea, quę geſſeram in Dei Optimi, Maximi, & Maieſtatis veſtrę ſeruitio in his partibus impediri poſſent: Simulaui naues eas ad nauigandum non fore idoneas, illasq; in littus ſubducendas curauui: Quapropter ſpem omnem abiecere migrandi ab illis locis: Et ego iter meum ſecurius peregi: & abſq; aliquo timore, quoniam poſtq̃ diſceſſiſſem a Ciuitate, gens cuſtodię a me conſtituta nullo pacto mihi deeſſe poterat.

¶ Tranſactis decem diebus, poſtq̃ naues ſubduxi: cum exiſſem Ciuitatem Verę Crucis, & perueniſſem ad Ciuitatem Cin

Milites a Cortesio deſicere conſtituunt.

Didaci Velazquez intentio.

Puniuntur cõpirantes.

Ne aufugeret Milites: Cortesius naues ſubducit.

Aduentus na-
uium Francis-
ci de Garay.

Naues Fran-
cisci de Garay
portum attin-
gere nolunt.

Nunciū nauū
Francisci ad
Cortesium.

Responsio cor-
tesii: nuncijs
Francisci de
Garay.

pual, quæ abest a Ciuitate Veræ Crucis per quatuor Leucas, vt inde cęptum iter prosequerer (continet autem Leuca quatuor miliaria Italica) significauerunt mihi habitatores Ciuitatis Veræ Crucis: quatuor naues per ea littora vagari, & præfectum, quem in Ciuitate Veræ Crucis dimiseram, ad eas Scapha transuectum: & ipsos eidem indicasse: qualiter erant naues Francisci de Garay locumtenentis, & Præfecti in Insula de Xamaycan, & ueniebant ad nouas detegendas Prouintias, Et eundem meum Præfectum eisdem in nauibus commorantibus aperuisse, qualiter ego nomine Maiestatis vestræ habitandam susceperam illam prouintiam: & edificaueram Ciuitatē distantem per vnam Leucam ab eo loco, ubi naues constiterant: & q̄ eo secum proficisci poterant: meq̄ certiolem reddendum de eorum aduentu curaret: & si aliquibus indigerent, possent in ea releuari: Subiunxit idē præfectus, q̄ eos Scapha sua in portum anteiret, quem actu demonstrauit: Et in nauibus existentes responderūt, dictum portum uidisse, quoniam ante eundem progressi fuerāt, & q̄ consilium eius exequerentur. Cuncq̄ ipse Præfectus Scapha ad portum iter vertisset, naues eam non sunt subsecutę, nec demonstratum portum petiere: & vltius per ea littora vagabantur: & q̄ ipsi Incolę, posteaquam in portum non venerant, qualis esset eorum animus, penitus ignorabant: & illico ad eam Villam, vbi naues Anchoras iecisse cognoueram, profecturus discessi: quæ est ad tres Leucas infra Ciuitatē Veræ Crucis, & cum nullus ex Hyspanis prænominatis terram cępisset: vt eorum voluntatem, & intentionem exploratam haberem: per eadem littora progressus sum: Iamq̄ per Leucam aberam ab eisdem nauibus, cum mihi tres ex prædictis nauibus socii obuui facti sunt: Primus tanquam publicus notarius: & duo alii tanq̄ Testes, ut sui Præfecti nomine mihi monitionem facerent, profecti fuerant: quam in scriptis attulerant: in qua continebatur, q̄ ipse me certiolem per eos faciebat, eum ad eam Regionem primo aduentasse, & quod in ea habitare constituerat: propterea me commune faciebat, ut inter me, & eundem Præfectum terminos ponerem: quoniam ipse Coloniam suam collocare uolebat per quinq̄ Leucas infra Villam Nautel, quæ abest per Duodecim Leucas a Ciuitate, quæ impræsentiarum Almeria nuncupatur: Quibus auditis responsum dedi, q̄ eorum Præfectus personaliter ad me veniret, proficiscereturq̄ suis nauibus ad portum Veræ Crucis, ibi colloqueremur: & eo tunc cognoscerem, quali esset intentione. &

III

si forte naues suæ, aut ipsius milites necessitate aliqua præme-
rentur, modis omnibus eisdem opem ferendam curarem: eo ma-
xime postq̃ seruitiis Maiestatis Vestræ innitebantur: & ego nil
aliud mente, & animo agitarer: nisi se offerret occasio, ut Celsitu-
dini Vestræ possem rem gratam efficere: quam euenisse puta-
bam: Si Præfecto suo, & illius Militibus in Maiestatis Vestræ
seruitiis existentibus opem tulissem: & illi mihi responsum de-
dere, q̃ nullo pacto eorum Præfectus, aut aliquis Comitum
terram attingere volebat, aut eo, ubi essem conuenire: Ipse du-
bitans eosdem damna aliqua, posteaq̃ ad me venire recusabāt
loco, vbi constiterant intulisse: secuta nocte secreto me colloca-
ui ad littus maris contra locum, vbi naues anchoras iecerant,
ibiq̃ delitui vsq̃ ad horam Duodecimam diei subsequētis a-
nimo voluens Præfectum, aut aliquem ex naucleris terram cap-
turum, ut ab eis sciscitari possem, quid nam agerent, quas Re-
giones peragrasset (& si quid damni locis intulissent) certio-
rem Maiestatem Vestram facere possem: nunq̃ tamen ipse, aut co-
mitum aliquis descendit: & posteaq̃ nullus descendebat: man-
daui tribus illis, qui ad me cum monitione antedicta aduene-
rant, vt ornamenta sua exuerent, illisq̃ tres ex meis commilito-
nibus induendos curauit: qui propere ad proximum littus pro-
fecti existentibus in nauibus acclamarunt, quibus uisis illico
Scapha duodecim, q̃ in nauibus erant, Viri balistis, & pixidibus
fulciri (Sunt autem Pixides parue manuales bombardæ, quas
uulgus scopetos uocat) littori applicuere: Hispani vero, qui
ad eos acclamauerant, a littore secessere, & non aliter quam si
umbra indigerent ad dumeta ibi proxima ex industria profec-
ti sunt: & hoc pacto e scapha quatuor prosiliere: duo balistis,
& reliqui Pixidibus armati, qui circumsepti a commilitonibus,
quos in littore in insidiis collocaueram, capti omnes fuerunt:
Vnus ex captiuis nauclerus Præfectum, quem preposueram Ci-
uitati Veræ Crucis, interemisisset adiecto pixidi suo igni, nisi ig-
nis fomento defuisset: qui in scapha remanserant, ad naues retro-
cessere: quæ anteq̃ scapha ad eas aduentasset, iam ventis vela
dederant anteq̃ ab illis, qui in scapha erant, aliquid cognosce-
rent: ab eisdem quatuor, qui captiui apud me remanserunt, in-
tellexi, qualiter peruenerant ad fluuium quendam infra per Tri-
ginta Leucas infra Almeriam, & incolæ placide, & libenti ani-
mo eos susceperant, & duce pecunia omnia necessaria eisdem
fuerant elargiti, & viderant aliquid auri, quod incolæ ad eos at-

Oblatio Cor-
tesij facta soci-
is nauis Fran-
cisci de Saray

Mora Cortes-
ij industriam.

Capiuntur a
Cortesio qua-
tuor ex socijs
nauis Francisci
de Saray.

Discessus na-
uium Francisci
de Saray.

Nota modum
domorum in
quibusdā par-
tibus.

Panuco Cor-
tesio oratorē
cum numerib⁹
destinat.

Reditus na-
uiū Francisci
de Garay.

Nota montē
arduum. et as-
censu difficilē.

tulere in modica tamen quantitate: nam tantum aliarum rerū
permutatione ad tria pondera auri receperant, & ad littus non
peruenerant, sed penes conspexerant quasdam Colonias in ri-
pa fluminis constitutas erant enim tam prope, ut facillime e
nauib⁹ conspici possent, nullum ibi lapideum extat edifici-
um, sed domus omnes ex palea, & limina habent alta manu
fabricata: quæ omnia postea clarius, & latius accēpi ab illo
magno Domino Monte Zuma, & quibusdam aliis, quos ip-
se secum retinebat ex dicta patria, & ab Indo, qui uehebatur
eisdem nauib⁹ dicti fluminis accola, quem etiam ipse capti-
uum detinueram, & eundem Indum cum nunciis dicti Domi-
ni magni Monte Zuma ad Dominum illius fluminis, qui
Panuco nuncupatur, destinaui, ut eū alloquerentur, & ad seruitiū
& deuotionem Maiestatis Vestre allicerent. Et ipse Panuco orato-
rem ad me destinauit unum ex suis proceribus, & (pro ut dicūt)
Dominum unius Colonie, qui me suo nomine donauit uestib⁹
quibusdā, emblēmatib⁹, & pennis uariis, Nunciauitq; præterea
illum cum vniuersa ipsius patria admodum desyderare
subesse Vestre Maiestati, & meam cupere amicitiam: ego quoq;
bona, quæ ex Hyspaniis attuleram, eidem sum impartitus, ex
quibus plurimum uoluptatis accēpit, & adeo, q̄ q̄ndo naues Frā-
cisci de garay, quarum superius memeni, reuersę sunt ad illa
loca: mihi illico nunciandum curauit: dictas naues a prælibato
flumine quinq; dierum spacio abesse, & quod eidem indicare
an illi, qui uehebantur illis nauib⁹, essent a mea patria,
quoniam ipse omnia necessaria impartiretur, & nauibus iam
feminas quasdam, & gallinas importari fecerat.

¶ Per prouintiam Cinpual tribus continuis diebus pro-
gressus sum Serenissime, ac potētissime Domine omnibus in lo-
cis bene acceptus, Quarta uero luce Prouintiam aliam ingres-
sus fui Sienchimalen nuncupatam, in qua est Oppidum munitis-
simum tuto, & arduo loco situm, est enim ad latus asperri-
mi Montis, & ad illud ingressus non patet nisi per locum in
graduum similitudinem: quem soli pedites, & ipsi difficillime, si
incolæ locum tueri uelint, transire possunt: In planitie sunt
plurimæ Villæ, & Pagi vsq; ad Quingintas, Tricentas, Du-
centas, & Centum habitationes, & loca hæc subsunt Domino

Monte Zuma, illi me grato exceperunt animo, & necessaria ad prosequendum ceptum iter contribuere: indicaruntq; eos optime scire, q; ad eorum Dominum Monte Zuma inuisendū proficiscebamur: & pro comperto haberem illum sincere mihi amicum: ipsumq; eisdem mandasse, vt me q; gratissime recipere: ego autē eisdem de omnibus nobis concessis satisfeci gratiasq; immortales egi de eorū grato in nos animo, & impensis officiis: Exposui pręterea eisdem, q; ad aures Maiestatis Vestrę illius fama peruenerat, & propterea Maiestas Vestra mihi seriōse ininnxerat, ut illum Maiestatis Vestrę nomine inuiserem, illucq; illius uidendi gratia tantum proficiscebar, & sic montis cacumen transgressus sum: quod est in fine istius Prouintię, & illud uocam⁹ cacumē Dei nominis: illud enim primo in istis partibus transiuimus, quod est tam arduum, & excelsum, ut par sibi in Hyspaniis, quo ad difficultatē transeundi inuēiri posse mihi nime cogitem, illud tamen tuto transiui: & in ipsius cacuminis descensu sunt alię Villę Castro cuidam, quod Teyxnac an appellatur subiectę, quarum Incolę nos quoq; benigne exceperē non minus, q; illi ex Sienchimalen, declararuntq; bonum Domini sui Montē Zuma in nos animum, & alia eadem multa, quę nobis alii superius apperuerant, ipse pariformiter omnibus integre satisfeci.

Contribuntur Cortesio necessaria ab Indis.

Cacumen dei nominis.

¶ Et inde digressus trium dierum spatio loca sine domibus, & inculta emensi fuimus, & propter sterilitatem, defectum aquarū, & intensa frigora deus cordium scrutator Testis est, quę, quanta, & qualia, & pręsertim Siti, Fameq; perpessi fuerim⁹, & pręcipue ex maximo grandinis. & aquarum turbine, qui in illa inhabitata Regione nos interceptit, quo urgente ratus sum multos ex nostris frigore perituros: Mortui tamen sunt plures Indi, quos nobiscū ex Insula Fernandina duxeramus pannis, & uestibus ob siti: post eos in solitudine peractos dies aliud excelsum montis cacumē, nō adeo tamē arduū, ut primū extiterat, pertrāsiuim⁹: in cui⁹ vertice turris modicę magnitudinis erat pene colūnis lapideis similis, quibus apud nos in triuiis, & locis aliis Sacrosactę Imagines Venerandę imponūtur: in qua Deos suos collocarant: Circabāt turrīm p̄dictā plurima icisa ligna in struē cōgesta, &

frigore homines aliqui moriuntur.

*Nota demos
esse ex lapidi-
bus quadratis
et optime con-
structas.*

*Nota. Dñm
Monte Zuma
in his par-
tibus esse maxi-
mum Dñm.*

*Aurum a Re-
gulo petit cor-
tesius. quod se
daturum ne-
gat regulus.*

*Alii procures
Cortesium ad-
eunt salutan-
di gratia.*

forte ultra Mille currus: & ab euentu appellauim⁹ lignorū Verti-
cem, in descensu autem ipsius Verticis est vallis multū habitata
inter duos asperrimos mōtes cōstituta, & prout cōiicere potuimus
habitatores satis pauperes erant, & per duas Leucas per loca sē-
per habitata progressus deueni in planiorem regionem: in qua
nobis visum est Dominum illius Prouintia residere debere: ibi
enim melius edificatæ domus existebant, quam aliquo in lo-
co, vbi fuerimus, omnes erant ex quadratis lapidibus, & no-
uiter constructæ: illis enim decoræ multæ magnæ, & sumptuo-
sæ aulae, & optime fabrefactæ, beneq; ordinatæ inerant habita-
tiones: Vallis hæc, & Colonia nominantur Cartaney earum
Dominus, & habitatores læto vultu me recepere: & commodè
sunt hospitati: Posteaq; illum allocutus sum Vestrae Maiesta-
tis nomine, & ei mei aduentus ad has Regiones causas expo-
sui, ab eo petii an subesset Domino Monte Zuma, aut si al-
terius cuiuslibet factionis existeret: illi maximā attulit admi-
rationem Perscrutatio mea: & respondendo dixit: Quis non est
subditus, & subiectus Domino Monte Zuma: Innuens q; fe-
rè vniuerso Terrarum Orbi dominaretur: Tunc eidem vires,
potentiam, & etiam in varias gentes, & nationes ampla Maie-
statis Vestrae Imperia abunde recensui: & plurimos potentio-
res Dominos Monte Zuma, Celsitudinis Vestrae Imperio pa-
rere: quod sibi gratum fuit auditu: & similiter Dominum Mō-
te Zuma, & reliquos Incolas illarum Prouintiarum facere o-
portere, eumq; illico, vt se in Vasallum Vestrae Maiestatis sub-
deret requisitui addēdo, q; si se in Vestrae Celsitudinis Vasallū sub-
deret, esset inde plurimum fauoris, & honoris consecuturus: Et
ut Maiestas Vestra dignaretur illum benigne suscipere, petii
in signum subiectionis ab eo aliquid Auri Celsitudini Vestrae
transmittendum: Et replicauit se quidem Aurum tenere, aliqd
tamen ex eo se mihi daturum negauit: si Dominus suus Mon-
te Zuma eidem non commisisset: & si ipse Dominus eidem
mandaret, Corpus proprium, Aurum: & quicquid possidebat,
impendere paratus existebat: & ne illum exacerbarem, & ne
ab incepto, & inita sententia desistere cogerer: meliusq; fieri
potuit, omnia dissimulaui: & ipsi responsum dedi, me spera-
re Dominum Monte Zuma p̄pediem eidem mandaturū, q; Au-
rum, & alia, quæ obtinebat, & cōmode dare posset nobis impar-
tiri deberet. Huc mei vidēdi causa uenere & duo alii p̄ceres, qui
eadē in valle Dominia sua obtinebāt, alter p̄ quatuor leucas inde

scensu, alter vero per duas in ascensu eiusdem Vallis : obrulere torques quosdam aureos modici tamen valoris, & momenti, & octo seruos; ibi fuimus spacio quicquid dierum: Illis contentis relicta puenimus ad residentiam vni⁹ ex Dominis superius nominatis per duas Leucas in ascensu Vallis Yztalmastitan, eius Dominium, & Colonia continuabatur assiduis coniunctis, & adherentibus domibus, & edificiis per quatuor leucas in ripa cuiusdam fluminis, qui ea Valle præterlabitur, in proximo colle residet Dominus in optima, & tuta arce, cui similem non esset inuenire in media parte Hyspaniarum: Arx est muris validis circumdata, antemuralibus, & fossis profundissimis: & in collis vertice est Colonia habitationum ad Quinquies Mille, domus apte constructæ, aliquantulum ibi homines ditiores, quàm inferius cernebantur: hic bene fuimus: & ipse loci Dominus, se Domini Monte Zuma vasallum professus est: hic dies tres consumpsi, Partim ut milites reficerem a laboribus, quos in transeunda inhabitata super prædicta Prouintia perpessi fuerant, partim ut expectarem quatuor ex incolis e Cinpual, qui mecum proficiscebantur, & eos Nuncios iam miserā ex Catamian ad eam magnam Regionem, quā Tascaltecal appellant, quam non multum abesse affirmabant, quod etiam postea apparuit: & significarunt mihi, quod incolæ dictæ Regionis erant maxima secum iuncti amicitia, & acerrimi hostes Domino Monte Zuma: & omnis illa Regio erat contermina Regioni Domini Monte Zuma, & assidue duæ illæ Prouintia bella inter se nutriebant, & putabant, quod ipsi maxime lætarentur meo aduentu, & omnem possibilem fauorē mihi esse præstituros, si Dominus Monte Zuma aliquid vellet contra me aut Machinari, aut obstare: Illis tamen diebus, quibus fuimus in prælibata valle, qui fuerunt octo, nunquā dicti nuncii rediere, quesiui tunc ab illis primatibus e Cinpual, qui aderant, cur dicti nuncii non rediissent, Illi responderunt, quod forte Regio multum aberat: & tam breui tempore reuerti non poterant: Ipse prospiciens, illorum aduentum differri: & incolas e Cinpual mihi omnimodam, & tutam dictæ Prouintia amicitiam proponere, illuc profecturus discessi: & in ipsius Vallis egressu, murus sectis lapidibus fabricatus existebat: in altitudinem hominis cum dimidio, qui incipiebat ab vno montium, & ad aliū protendebatur: & erat latitudinis viginti pedum: in cuius muri summitate gradum constituerant ad pedem cum dimidio: in quo dimicantes, & lapides eiicientes consistere possent: & illius ingressus non erat ampli⁹

*Donnera cor
tesio data.*

*Nota Arcem
munitissimā.*

*Prouintiales
e Tascaltecal
sunt hostes do
mini Monte
Zuma.*

*Nota: murū
mirabiliter ab
Indis fabrica
tum.*

Continua bella inter Prouintia Tascaltecal: et monte Zuma.

Consilium hominum e Cinpual Lortezio datum.

Ingressus Hispanorum in prouintiam Tascaltecal.

Pugna inter Hispanos: et Indos e Tascaltecal.

or decem passuum spatio, & hoc ingressu murus duplicabatur ad formam antemuralis, & ingressus non rectus, sed inobliquum ductus, a quibus sciscitatus sum, in quem usum murus ille ibi foret constitutus: retulere ea de causa fabricatum, quoniam in confinibus illius Prouintiae Tascaltecal constituti erant, quae Domino Monte Zuma aduersabatur, & illi hostes esse consueuerant, & incolae eiusdem uallis assidue illis bellum inferebant, & me horati sunt, postquam ad videndum Monte Zuma eorum Dominum proficiscebatur: nullo pacto inimicorum suorum Regionem attingerem: quoniam pessimi existebant, & forte aliquid mali, & incommodi mihi, & meis inferre possent: & illi me semper per Regionem Domini Monte Zuma deducendum curarent: & in ea semper optime reciperer, & commode hospitarentur: Illi vero e Cinpual, quod nullo pacto eorum consiliis parerem admonuere, sed per Regionem Tascaltecal prosequi deberem: quoniam quicquid illi mihi suggererant, eo animo factitabant, ut ab illius Prouintiae amicitia segregarer, omnesque illi e Monte Zuma erant iniqui, & proditores: & si eorum verbis fidem adhiberem, eo me deducerent, unde postea exire non possem: Et quoniam ego plus fidei adhibebam hominibus e Cinpual, quam e Monte Zuma, eorum Consilio adhaesi secutus inceptum iter per Territorium Tascaltecal: Commilitones meos maiori cura, & industria, quibus fieri potuit conducebam, & forte fortuna septem comitatus equitibus antecedebam quasi mediae leucae spatio, illud animo uolens, quod mihi postea occurrit, ut Regionem perlustrarem, quod si quid eueniret, mihi tempus ad colligendos, & ad pugnam ordinandos milites suppeditaretur: Postquam fueram per leucas quatuor progressus, in cuiusdam parui collis ascensu duo ex meis equitibus conspexere Indos aliquos uenientes pinnas capitibus suis gerentes, quibus maxime in bello ad ornatum utuntur, ensibus, & breuibus parmis fulcitos, qui quamprimum equites viderunt, dederunt terga fugae: tunc temporis ad eos aduolaui, eosque reuocandos commisi, & quod minime timerent significavi: eo pacto ad eos profecti fuimus, erant numero quindecim, qui se illico constipauere, ut nobiscum certarent, & uociferare ceperunt innucentes, quod illi, qui in valle quadam latebant eisdem subuenirent, & adeo nobiscum uiriliter decertauere, quod duos equos perimerent, & tres vulnerarent, & duos equites: isto interim prodire ad Quinq; Millia hominum, et hoc instanti aduenerant octo ex meis equitibus, praeliu inuim, & aliquando eos retrocedere coegimus, donec aduertarent Hispani,

VI

quibus nunciatum miseram equitem ex meis, ut properarent: & eo in certamine aliquid damni illis intulimus, quoniam ipsos interfecimus ad sexaginta sine aliqua nostri iactura, aut incommodo, quamuis uiriliter, & audacter pugnarent: tamen cum essemus equites, poteramus in eos irruere: & tuto retrocedere, audito nostro aduentu abiere: (erant enim pauci numero) post eorum discessum uenerunt ad nos nuncii, qui se missos a Dominis illarum Prouintiarum asserebant: & cum illis duo ex nunciis, quos iam commemorauimus ad Prouintiam Tascaltecal destinasse asseuerantes, quod Domini Prouintiarum eorum, quae successerant, erant penitus insontes: quoniam erant communitates, & illud sine illorum consilio perpetrauerant: & maxime contristabantur offerentes se ad equos occisos persoluendum, & mei amicitiam admodum cupiebant: & ad eos absque metu fraudis proficiscerer, quoniam leto, & grato animo me susciperent, Respondi, quod illis gratias maximas agebam, uolebamque eorum morem gerere uoluntati: ea nocte mihi, & sociis necesse fuit in campis degere per leue spatium, ubi ea uenerant apud torrentem quendam, tum quoniam tarda erat hora, cum quoniam milites itineris labore premebantur, ibi dispositis uigilibus, & excubiis tam equitum, quam peditum, donec illa luce sceret constitimus: & inde agmine composito (ante, & retro, qui agmen tutarentur collocatis militibus, & praecedentibus praecursoribus) discessi, & orto iam sole cum ad paruum Oppidulum peruenissem, alii supradicti duo nuncii ex Tascaltecal mihi flentes obuii facti sunt: & indicarunt gentes illas, ut eos interimerent, illis uincula inieciisse: & ea nocte furtim aufugerant: non per binos lapidis iactus apparuit multitudo Indorum optime armatorum, & elato clamore percellari nobiscum cepere sagittas, & iacula in nos proiciendo, ego adhibitis interpretibus, quos mecum adducebam, assistente notario eos monere cepi, me secum pacem desiderare: quanto plus monebam, tanto plus armata manu contra nos instabant: & uiso quod monitiones non proderant, cepimus nos defendere, & eosdem offendere, quantum uires suggerebant: & sic certando, nos deuenimus intra forte Centum Millia armatorum bellatorum, qui nos undique circumdederant: Certauimus acriter ea die usque ad horam ante solis occasum: quia eo tunc hostes se recepere: & sex Bombardis, sex pixidibus, quadraginta balistis, Tredecim equitibus, qui supererant, & supranominatis peditibus multum hostibus damni, & terroris inieci absque meorum iactura, & detrimento praeter laborem pugnandi, Sitim, & Famem,

Indorum legationi ad Hispanos.

Cortesii Legationi Indorum responsio.

Certamine inter Indos cum Hispanis.

Centum Millia Indorum pugnam cum Hispanis inueniunt.

Egressus Hy-
spanorum e Ca-
stris ad hosti-
um damna.

Indi Castra
Hyspanorum
oppugnant.

Secundus Hy-
spanorum e Ca-
stris egressus
ad hostium dam-
na.

Legati Indo-
rum ad Hys-
panos pacem
petentes veni-
unt.

et uere apparet, ea die Deū Optimū, Maximū pro nobis cōtra
hostes nostros pugnasse: cum in tanta hominum multitudine tā
ardenti animo, & dexteritate ad bellum concitata, & tot generib⁹
armorum fulcita illesi permanerimus, & liberi: Ea nocte castra
posui ad quandam paruam turrē in proximi collis vertice con-
stitutam: quæ Diis suis erat dicata: Die illucescente (quoniam ip-
se eis bellum inferebam) tormenta cum ducentis viris in castris
reliqui, & tredecim equitibus, & Hyspanis centum vna cum
quadringētis Indis, quos e prouintia Cinpual eduxeram ad eo-
rum damna profectus sum: Anteq̃ hostes sui colligendi copiam
haberent, sex pagos igne consumpsi usq; ad centum habitatioēs
pro quolibet cōtinentes: & captis forte tricētis utriusq; sexus per-
sonis meos sospites in castra reduxi, quāuis vsq; ad ea nobiscum
certando insecuti fuerint: Postero autē die summo mane forte Cen-
tum, & quinquaginta millia hominum castra nostra adorti sunt,
& tanta erat hostium multitudo, ut illis loca omnia operirent, &
tam audacter, & strenue adoriebātur castra, ut illorum aliqui ea-
dem ingressi fuerint, & in eis cum Hyspanis congregiebantur,
in eos irruimus: & ita Deo Optimo, Maximo opē ferente effeci-
mus, & quatuor horarum spatio castra nostra ita munita reddidi-
mus, ut nobis in eis consistentibus nullo pacto damnum inferre
possent, q̃uis sepius in nos irruerint, & sic nos pugnautes in noc-
tem fere detinuere, qua appropinquante retrocessere: Secundo
die postquā ad turrē castrametatus fueram, ante lucem magno
omnium silentio, adeo quod nullus hostium rescuerit, cum equi-
tibus, centū peditib⁹, & Indis amicis meis castris egressus sum,
& discurrens ad decē colonias igne consumpsi, quarum vna ascē-
debat ad ter mille domos: & cum habitatoribus illius coloniae tūc
nobis pugnandum fuit, quoniā prēter eos, nullus nobis erat mo-
lestus, cum reliqui abessent: & quia Sanctę Crucis insignia prē-
cedebant, & pro Catholica fide, & pro Celsitudinis vestrę Rega-
li seruitio pugnaui⁹, Omnipotēs tot vires fæliciter subministra-
uit, q̃ absq; nostro incōmodo ex eis multos neci dedimus: & ante
meridiem maxima hostium multitudine vndiq; affluēte adepta
iam victoria in castra nos receperam⁹: Tertia autem luce Lega-
ti ab eisdem Prouintiarum Dominis ad nos conuenere asseren-
tes, uelle Maiestati vestrę subiici: & mihi esse amici, rogantes in
super, vt illorū commissis erroribus indulgerem, cibariaq; & alia
ex plumis, quibus illi utuntur, & pennis fabrefacta, quę apud
eos maxime estimantur nobis attulere: illis responsum benignū

VII

reddidi commemorans eos minus belle fecisse, tamen eos in ami-
cos suscipiebam, indulgebāq; omnibus, quę contra me ppatra-
uerant: Quarto die in castra nostra introiuere quinquaginta In-
di, & prout elicere potui inter Incolas omnes maxime auctori-
tis, qui afferendorum cibariorum gratia aduentasse simulabant,
circumspiciebantq; curiose nostrorum castrorum ingressū, egres-
sumq; & casulas quasdam, quibus inhabitabamus: Illi vero e
Cempual me secreto monuerūt, ut animaduernerem, quoniam illi
erant, animo iniquo, & nulla alia de causa in castra nostra perue-
nerāt, nisi exploratū, quib9 modis nobis maxime obesse possent,
& pro comperto haberem, eos nulla de alia causa eo aduentas-
se, Ego unum ex ipsis secreto capiendū curauī, & adeo secreto, q
nullus sociorū pręsensit, & adhibitis interpretibus illi timorem
inieci, ut de his, quę ab eodem peterem, uera referret, qui mihi fas-
sus est, q sintegal prouintię illius supremus dux, & pręfect9 ma-
ximis hominū copiis post collem contra Castra nostra latebat,
ut futura nocte nos incautos adoriretur, assererat enim, q iam
tribus diebus nobiscum periculum certando fecerat, nil tamen p-
ficere potuerat, & admodum optabat nobiscum noctu congregi,
ne equites nostri, tormēta, & enses commilitonibus suis terrorem
inferrent, & ipsos castra nostra exploratum destinauerat, & lo-
ca, p quę ad nos facilis esset ingress9, & quo pacto eas casulas cō-
burere possent: & illico alium capiendum curauī ex eisdem quin-
quaginta, & eadem, quę a primo audiueram secundus quoq; nar-
rauit, & eisdem uerbis, & postquam illi duo erant conformes, ali-
os quīq; & postremo reliquos oēs quinquaginta capiēdos cōmisi, &
eisdem manus amputandas curauī, eosq; ut Domino suo signifi-
carent, dimisi, q die noctuq; & quandocunq; ad nos proficisce-
retur, experiretur, quales essemus futuri, tutiora castra nostra red-
didimus, & milites in locis necessariis collocaui, & hac sententia
fuimus, donec nox superueniret, qua secuta hostes iam binis Val-
libus, ad quas se secreto peruenturos putabāt, ut nos circundarēt,
& propius accederent, ut illud, quod animo proposuerant, exe-
cutioni mandarent, collē descendere ceperunt: Cum iam ad om-
nia accinctus, & paratus existerem, mihi uisum est, si eos castris
nostris appropinquare permitterē, aliquid incōmodi nobis facil-
lime euenire posset, quoniā nocte non cernentes milites, qui me
cum essent, deposito timore in nos irruerent: & etiam, quia nostri
milites Hyspani plus timoris haberent eos nō uidendo: & pręte-
rea timui, modo aliquo casulis nostris ignem iniicerent: quod si

Hactenus est
Cinpual 2mō
rezuma. qā is-
ta erat in libro
manu scripto
transmisso.

Cortesi9 cir-
cumspectio ā-
teq; castra sua
Indi aggredi-
antur.

Oculant9 hos-
tes. ut Hyspa-
nos noctu in-
cautos adori-
antur.

Quinquaginta
Indis ex-
ploratoribus
manus ampu-
tantur.

Progre-
ditur
e castris cōtra
Indos Corte-
sius solis equi-
tibus

Castris egre-
ditur Cortesi-
us ad indorū
damna.

Pacē suppli-
ces a Cortesio
indi exposcūt.

Reuertit a
depra victoria
in castra Cor-
tesius.

IIIV
euenisset, tanto incōmodo nobis fuisset; q̄ null⁹ nostrū euadere
valuisset: constitui equitibus, ut eos deterrerem, turbareq̄, in
hostes impetū facere, quod ex sententia successit: Nam quam
primū nos contra eos equitib⁹ sine timore, aut clamore, audacter
irruentes audiuerē, depositis armis per montes sese deiecere, &
tanta multitudo se deicientiū fuit, ut illis plena esset omnia cir-
cum uicina loca: dimiserunt etiā cibaria, quæ secū attulerant, qui-
bus uti uolebant, si nocte ea nos non debellassent, aut penitus
eradicaſset, & eo pacto tuti remansim⁹: his cōfectis aliquot di-
eb⁹ castris nos cōtinuim⁹, & ea egressi non sum⁹, nisi circū circa,
ut quorundā Indorū ingressū tueremur, qui nobis prēlia leuia
maximis clamorib⁹ inferebant, & aliquam diu fuimus in castris
non sine mēore. Postea uero una noctium acceptis centū pediti-
bus, equestrib⁹ omnibus, & Indis mihi amicis post custodiā pri-
mæ uigiliæ castris exiui, & postq̄ aberam per spaciū vnus leu-
cæ a nostris Castris, quinq̄ equites cum equabus, quibus insi-
debāt, corruere: quæ nullo pacto ulterio⁹ progredi potuerūt, & eos
in castra remisi cohortantib⁹ sociis, ut ipse cū eisdem reuerti de-
berē, quia illud malo omni ascribebāt, ego uero animo uolens
deū pręesse naturæ, iter incēptū prosecutus sum, & anteq̄ illuce-
sceret, inuasi duas colonias, in quibus multos interemi, eas tamē
igne concremari non sum passus, ne uiso incendio me ad esse re-
liquæ coloniæ, quæ proximæ erant, pręsagiret: Et postq̄ dies ad-
uenerat aliā coloniam adortus sum, adeo latā, q̄ ut ex inuestigati-
one postea per me diligenter facta cognitū est, in ea erant uiginti
millia domorū: illi incauti, & ad talia imparati, inermes exhibāt
domibus, & feminae pueris mixtæ nudę passim per uicos cerne-
bantur, quibus damnū inferre cāperā: uidentes, q̄ nullo pacto
obſistere poterant, aliqui ex primatibus dictæ coloniæ ad me
supplices uenere, rogantes, ut ulterius eisdem damna inferri nō
paterer, quia uolebant Maiestati uestre subiici, & esse mei ami-
ci, & q̄ optime cōsiderabāt eos sui damni fuisse auctores, quo-
niam uerbis meis fidem non adhibuissent, sed posthac optime
cognoscerē, eos pręceptis meis obtemperatū iri, & essent fideles,
& uere Maiestatis uestre subditi, & depositis armis, ad quatuor
millia hominum mihi pręsto fuere, & optima ad quendam fon-
tem cibaria nobis attulere, & sic eis pacificis relictis, in castra sum
reuersus: in castris existentes maximo timore perculsos offendi,
suspiciātes aliquid mali nobis euenisse, ppter dictorū eqtū lapsū,
qui in castra cū equab⁹ suis redierāt: qui audita uictoria, quā Dei

clementia nobis concesserat, & nostrę amicitia fuerat coniunctę
 coloniar, maximo gaudio repleti sunt: Et sciat Maiestas Vestra,
 qđ null9 nostrū erat, qui non maxime sibi timeret, cum tantū in
 eorum prouintiā penetrassemos uideremus, & in tanta, & tali ho
 minū multitudine, & sine aliqua spe subsidii, & adeo, ut propriis
 auribus audiuerim, & dicebāt in suis colloquiis, & publice Pe
 trus Carbonero, qđ ego eos illuc deduxerā, unde nunqđ exirent, &
 plus dum colloquerent milites in casula quadā, nec me cernerēt,
 ausi sunt dicere, qđ si parū prudēs existebā, & eos, unde exire nō
 possent, collocare uellem, illuc subsequi non deberent, sed ad na
 ues reuerti, & si secū ire uellem, poterā, sin minus me ibi desere
 rent, & piuries, ut huic illorū opinioni acquiescerē, institere, ego
 eos iubebam bono esse animo, & qđ recordarentur se vestrę Ma
 iestatis subditos, & qđ nunqđ Hyspani alibi animis defecerant, &
 eram9 in ea felicitate, ut acquirere possemus Maiestati Vestrę
 maiora regna, & imperia, quę in uniuerso terrarū Orbe compe
 riāt, & tales nos pręstare oportebat, qđles decet optimos, & Chris
 ticolas contra infideles pugnantes, & qđ in alio sęculo summā fa
 licitatē acquirerem9, & in hoc maiori potiremur honore, & gloria
 quam aliqua unquā natio fuerit hacten9 cōsecuta, cōsiderarētqđ
 Deū Optimū Maximū, cui nil impossibile, nobis adesse, quod
 luce clarius cōsiderare poterāt ex uictoriis, quas eius auxilio ob
 tinuerant, quibus tot hostium periere, & ex nostris null9 penit9:
 Dixi pręterea multa in hanc sententiam, & certe Regali Maiesta
 tis Vestrę fauore animis maxime resipiscere cęperūt, eosdem in
 meā sententiā traxi, mihiqđ obediētes reddidi, & ad finē inceptis
 nrīs imponendū paratos disposui: Postera uero die hora decima
 ad me profectus est Sicutengal totius illius Prouintię Dux, &
 pręfectus, cū Quinquaginta ex primatib9 eorū, & Magiscacin,
 quę primaria dignitas est totius illius prouintię, & aliorū pluri
 morū Principū, & Dominorū in ea nomine, deprecati sūt, ut eos
 in Celsitudinis uestrę regale seruitiū reciperē, et meā amicitia, su
 is qđ pręteritis errorib9 parcerē, quoniā illi nullā nostri noticiā, aut
 cōsuetudinē pri9 habuerāt, necqđ essem9 cognouerāt, modis tamē
 omnibus tam die qđ noctu periculū fecerāt, ne alicui subiicerent,
 nullo enim unqđ tēpore dicta prouintia alicui inseruiuerat, nec
 aliū externū habuerat, aut habebat in Dominū: sed ab hominū
 memoria semper liberi uixerant, & semper se defenderāt ab illo
 potēti Domino muteezama, & illi9 patre, & auo, & quāuis illa
 prouintia tota esset illi subiecta: eosdem tamen subiectos nunqđ

Hyspanorum
 militū metus.

Portat Hys
 panos Cortes
 sius ut depōsi
 to timore su
 sceptrum iter p
 sequantur.

Concludunt
 Hyspani mili
 tes uelle Cor
 tesij incepta
 prosequi.

Ciuitas e tas
 caltecal semp
 libera vixerat.
 nec alicui se sub
 diderat ante
 Cortesij adue
 tum.

Qualiter illi e
Tascaltecal
claudebantur
a Prouincijs
domini mutec
suma.

Verba Corte
si ad Incolas
e Tascaltecal.

Subiiciuntur
Cortesio In
colę e Tascal
tecal.

In castra Cor
tesij veniūt do
mini e Tascal
tecal rogando
ut ad ciuitatē
p̄ficiscatur.

facere potuerāt: quamuis undiq; circumdarentur, & nullū a pa
tria exitum obtinerēt, & nullū salis usum habebāt, quia in sua p̄
uincia non cōficiebatur, nec mittebāt extra prouinciā eos emp
tum proficisci: nec utebantur uestibus bombycinis, eo namq; glo
ci non nascitur ob intensa frigora, & alijs plurimis rebus ad usū
humanū necessarijs carebāt: quia undiq; claudebātur: quę oīa
placide, & ex animo patiebantur, ne alicui subiicerentur, & idē
mecū agere omnibus uiribus fuerant experti, & aperte uidebāt,
q; oīa quę experti erāt, nec illorū uires eis dē p̄desse, potuerāt, &
malebant Vestrę Maiestati subiici, q̄ crudeliter trucidari, & do
mos suas destrui, uastariq; & coniuges, liberosque abduci, ego
Respondi, q; ipsi cognoscere poterant, ipsos met eorū damnis
fomenta pręstitisse: & ad eorū prouinciā ueluti amicam, propi
tiam, & fauorabilē uenire cogitabā, Quemadmodū illi e Cempo
al multoties retulere eos, esse, & esse desyderare, & propterea
prēmiserā nuncios meos, ut eos de meo aduentu certiores face
rent, & amicū meum animū in eos demonstrarent, quēadmodū
ex illis e Cempoal gratū esse perceperā, me sine aliqua responsio
ne, & sine metu procedentē fuissent aggressi, & duos ex equis
interemissent, & alios uulnerassēt, & postq; mecū pugnauerāt
legatos suos ad me destinauerāt, gesta illa omnia illis inscijs, nō
sui uoluntate, aut consilio processisse asseuerātes, & q; cōmunita
tes quādam illis incōsultis motę fuerant, & illi eas iam redargu
erant, & meam amicitiam desiderabant, & ipse crediderā ea ue
ro animo profecta, responderam per eos proposita, mihi cordi es
se, & libere sequenti die, tanq; ad amicos, hospitātū ueni apud
eosdem, & qualiter tota sequenti die me in itinere quoq; oppug
nauerant, donec nox superuenisset: aliaq; omnia, per eosdem cō
tra me gesta, & perpetrata, recensebā: quę, ne Maiestatis Vestrę
sacras aures obtundam, pręmitto, & Conclusiue, illi remanse
re subditi Maiestatis Vestrę & se, & bona eorū eidem Maiesta
ti Vestrę obtulere, & tales hactenus inueni, & in futurum me
inuenturum spero, pro ut in progressu latius Maiestati Vestrę
patebit, ea turri, & castris eisdem me continui diebus sex, cū ad
huc illis nō cōfiderem, nec recedere uolui, quamuis pluries ipsi
enixis precib; efflagitassēt, ut accederē ad quandā magnā Ci
uitatem, ubi uniuersi illius prouincię procures, & Domini reside
bant, donec omnes illi Domini ad castra me rogatum uenerint, ut
Ciuitatē ingrederer, & meli; necessaria in Ciuitate, quam in cas
tris suppeditarent: Et moleste ferre dicebāt postq; eorū eram ami

cus tam malū fuisset sortitus hospitium: Ideo eorū precibus uic-
tus, Ciuitatem sum ingressus, quæ leucas sex aberat a dictis cas-
tris, & turri, quibus cōfederam, quæ Ciuitas est adeo ampla, &
admirabilis, q̄ quamuis plurima, quæ recensere possem præter-
mittā, tamen illud adhuc incredibile uideatur, quoniam eam ar-
bitror esse ambitu latiorē Granatensi Ciuitate munitiorēq̄, &
tam cōspicuis, & forte opulentiorib⁹ edificiis, & maiori populo,
quam erat Granata, eo tempore, quo a nostris e maurorū faucib⁹
erepta est, & multo abundantior reb⁹ patriis, ut pane, auibus,
piscibus, tam ex fluminibus, q̄ lacub⁹, & his, quæ in uenatio-
nibus capiuntur, rebusq̄ aliis, quibus pro ipsorum uictu fruunt⁹
optimis: Hac in Ciuitate est forū, in quo quotidie cernūt ultra
triginta millia hominū ementium, & uendentiū, ultra alia pluri-
ma parua fora, quæ in Ciuitate reperiuntur, hoc in foro habent
omnia indumentorū genera uenalia, quibus illi uti consueuerūt,
sunt ibi loca disposita ad uendēdū aurū, argentū, lapillos, aliaq̄
genera emblemātū, & plumarū, tam bene cōptarū, ut in nullis
foris aut plateis uniuersi terrarū Orbis ornatiores comperiri pos-
sent, sunt ibi uenationes adeo aptæ, ut nullis optimis ex Hyspa-
niis, cedere debeant: uenduntur holera, & herbae medicinales
ligna, carbonesq̄, in bona quantitate: habentur balnea, & deniq̄
inter eos uiget aspect⁹ cuiuslibet boni ordinis, & regulæ, & est na-
tio multæ rationis, & talis, q̄ melior sibi in Africa non esset cōpa-
randa: ista Prouintia habet ualles, planiciem, ornatas, labora-
tas, & seminatas, adeo q̄ nil a cultura uacat, & ut colligere potui-
gens ista sequitur Venetorū, Ianuensium, Pisanorūq̄ regimen.
Quoniam nullū habent Dominū, plurimi sunt Domini, omnes
in eadem Ciuitate morā trahentes, Incolæ patriæ sunt coloni, &
istis Dominis subiacent, & quilibet proprias habet Ciuitates,
sed unus plus alio, & pro negociis emergentibus, & bellis in unū
conueniunt omnes, & suis rebus consulunt, & constituunt, arbi-
tramur eosdem ordinem aliquē in administranda Iusticia, & ut
mali castigentur, obtinere: quoniam quidam ex suis incolis, unū
ex nostris, subtraxerat aliquid auri, illud nunciaui eorū Magis-
cacin, qui est maior inter eos, illi diligentia omnem adhibuerūt
& eundem insequendū curarūt, usque ad quandā Ciuitatē, quæ
adiacet prouintia illi, Churultecal nominatā, illūq̄ reduxere, &
ad manus meas redigere, una cum auro, & dixerūt, ut illū puni-
rem, ego gratias egi, q̄ eam adhibuisset diligentia, & respondi, q̄
postq̄ illi erāt in sua prouintia illū corrigerent secundū eorū mo-

Ciuitatē Tas-
caltecal ingre-
ditur cū Hys-
panis Cortes
suis.

Forū in hac ci-
uitate mirabi-
le.

Nota Ciuita-
tem Tascalte-
cal Republica
uiuere.

Magiscacin
uocatur Ciui-
tatis Tascalte-
cal Primaria
dignitas.

Modus quo
puniuntur fu-
res in ciuitate
Tascaltecal.

rem, nolebāq; me ingerere ad puniēdos suos existēs in sua Proui-
tia: Illū recepere, & pręcone pręuio, qui delictū eius alta uoce
recensebat, pręfatū magnū forū cogeatur circumire, & eo pacto
illū sistere iussere ad molem quandā ad instar theatri, quā itabat
in medio dicti fori, Pręco uero dictā molem ascendēs, reiterato il-
lius delictū, & crimen alta uoce recensebat, & illius caput ligno
in modum mallei in sūmitate rotunde fabrefacto, percussere, do-
nec animā omnib9 uidentib9 redderet, uidimus pręterea pluri-
mos carcere tētos, quos aiebant ob furta, & alia per eos cōmissa
crimina detineri: In hac Prouintia secundū cōputationē, quā dili-
gēter fieri curauī, sūt Cētū, & Quinq;gita millia domorū, una cū
alia parua prouintia eidē adherēti Gnāincāgo nūcupata, qui eisdē
legib9, & cōsuetudine uiuunt, sine Domino, Qui & non mi-
nus subditi sūt Regali Maiestatis Vestre coronę, q̃ illi e prouintia
Tascaltecal

Nunciū mag-
ni dñi Dutee-
suma ad Cor-
tesium.

Dunera a nū-
cijs Dñi Du-
teezuma Cor-
tesio data.

Cum essem Serenissime, & potētissime Domine in castris
bella gerens cū Incolis istius patrię e Tascaltecal Quatuor ex
potentioribus subditis Domini muteezuma ad me profecti sunt
cū ducentis eius familiaribus, & dixerunt ea de causa aduērasse
ut mihi nunciaret, qualiter eorū Dominus Maiestati Vestre sub-
iici desiderabat, & mecū inire amicitia, & quid sibi constituere
pro annuo censu Maiestati Vestre persoluendo desiderabā, tā
in auro, argento, uestimētis sericis, & Bombicinis q̃ aliis rebus,
quibus prouintia abundaret, quā omnia impartiret, dū modo
ei9 prouintiam, non ingrederer, & illud tantūmodo desiderabat
quoniam sua prouintia erat sterilis, & commeatibus non af-
fluebat, & moleste ferret, si aliquid incommodi, aut penurię
sustinerem Vna cum conmilitionib9 meis: & eisdem ad me de-
dit ad mille pondera auri, & totidē uestes ex bombice, quib9 illi
maxime uti solent, hii mecū degere pro maiori parte illi9 belli,
& perbelle uidere potuerūt, quantū Hyspani ualeant, & inter-
fuere, dū pacem, & fædus cum illis Dominis e Tascaltecal ini-
uimus, & ad quā Domini, & uniuersi Incolæ sese obtulerāt Ves-
tre Maiestatis seruitia, & (prout uidebat) eis huiusmodi max-
ime displicebāt, quia uariis modis me secū abducere tentarūt, af-
ferentes promissa, & oblationes, quas illi Domini, & incolæ fe-
cerāt, nō fore ex animo, nec sincere amicitia cōtraxisse, & illud, ut
libere ipsis cōfiderē, ostēdebāt, ut postea tuto, mihi incauto, isidi-
arētur, Incolæ uero e Tascaltecal, pluries me admōuerāt, ne sub-
ditis Dñi muteezuma aliquo pacto cōfiderem, quoniā erāt uere

X
 proditores, & omnia fraudulē agebāt, & Domin⁹ illorū, fraudi
 bus uniuersā illā Prouintiā ditioni suæ subegerat, & me admo-
 nere voluerāt sicut faceret enenē ueri amici, & qui diu cognouerūt
 muteezuma, Visa dissensione, & simultatib⁹ ambarū partiū in-
 de nō parū uoluptatis sū, cōsecutus, quoniā multū ad rem meā
 ea pertinere cognoscebā, & facillime habere aditū ad illos subigē-
 dos, iuxta id cōmune adagiū: Ex monte procedit, quod montem
 cōburit, etiā mēte reuoluebā illud Sacri Euangelici uerbi dictū,
 Omne Regnū in se diuisū desolabit⁹: modo tñ hos, modo illos
 secreto alloquebar, & gratias unicuiq⁹ agebā de illorū optimo,
 animo, cōsilio, & admonitione, & plus me amare prēsentes, &
 quos alloquebar profitebar, q̃ alios qui aberant, & de quibus
 maledicebāt: Fuimus in hac celebri Ciuitate dies uiginti, & nun-
 cii muteezuma, quos apud me fuisse superius retuli, me hortati
 sunt, q̃ proficisci deberē ad Ciuitatem Churultecal, quæ aberat
 per leucas sex, & Ciues, & incolæ illius, erant maxima amicitia
 cōiuncti Domino eorū muteezuma, & ibi ipsius animū facilius
 cōprehendere possem, utrum desideraret, proficisceretur ad suam
 prouintiā, & q̃ aliquis ipsorū ex ea Ciuitate posset ire allocutum
 eorū Dominū, significatū ea, quæ ego iniunxissem, & reuerti cū
 responso, & cōpertum habebāt alios nuncios me in ea præsola-
 ri, ut collqueremur, eis responsū dedi, mihi placere illuc proficis-
 ci, & quadā die, quam eis dē indixi recederemus, postq̃ uero Do-
 mini e Tascaltecal rescuere ea, quæ cū prædictis nunciis egerā,
 & cōstituerā discedere ad illā Ciuitatē, me maistitia plenī cōuene-
 re rogantes, nullo pacto illuc proficisci deberē, quoniā iam mihi
 insidias præparauerāt, ut me una cum cōmilitonib⁹ neci darent,
 & ad hoc negociū ipse muteezuma, ex prouintia dicte Ciuitati
 cōtermina, destinauerat ad quinquaginta millia hominū, & cōsti-
 terāt per duas leucas a præfata Ciuitate, & ipsi obsidebāt iter cō-
 suetū qua proficisci deberē, & nouum cōstruxerāt, altis fossis re-
 fertū, in quib⁹ præcutæ sudes fixe, solo cōtegebātur, ut equi in
 eas præcipitarētur, & eo modo cōfoderētur, & ex industria mul-
 tos uicos obstruxerāt. & in sup̃mis, & subdialib⁹ domorū pau-
 mētis lapides undiq⁹ cōgesserāt, ut nos Ciuitatē ingressos capere
 possent. & deinde de nobis ad libitū disponere. & ad detegendā
 ueritatē eo uterer argumēto. q̃ nūq̃ Domini illius Ciuitatis me
 uisū, nec allocutū uenerāt, cum iam diu uenisset illi de Gnasan-
 cigo, qui plus aberāt. q̃ ipsi: & mitterē eos euocatū, & uiderē an
 euenirent illis gratias ingētes egi. & ab eis petii mihi aliquos.

Incolarum e
 Tascaltecal
 verba ad Cor-
 tesium ut Do-
 mino Dutee-
 zuma nō confi-
 dat.

Nota pulchrū
 adagiū.

Alloquuntur
 Incolæ e Tas-
 caltecal Cor-
 tesium super
 Dño Dutee-
 zuma.

Apperunt insi-
 dias Incolæ
 e Tascaltecal
 per Duteezu-
 ma Cortesio
 paratas.

Aduentus nū-
ciorum ciuita-
tis Churultec-
cal ad cortesiu

Verba Corte-
si ad nuncios
e Churultecal

Ordinatur cor-
tesius se castra
cōtra ciuitatē
Churultecal
moturum.

Cortesius ad ci-
uitatem Chur-
ultecal pficis-
ci constituit.

cōcederēt, qui eosdē meo nomine rogatos haberēt, ut ad me pro-
ficiscerent, habebā enim quādam, quæ cum illis cōmunicare desy-
derabā Cōmodū Maiestatis Vestræ cōcernentia, eisdē nunciis
causā mei aduēt9 explanauī, ut eā illis enarrarēt, qui nuncii eo sūt
profecti, & mandata mea exposuere Domini illius Ciuitatis, &
secū aduenerūt tres personæ, haud magnæ existimationis, & re-
tulere, nomine Dominorū illi9 Ciuitatis aduentasse, & eos nō
potuisse ad me proficisci assererāt, quia aduersa detinebātur ua-
litudine, Illisq; intentionē meā ad illos perferendā exponerē, Illi
autē ex Tascaltecal mihi significarūt, eos esse inter Ciues nullius
auctoritatis, & prædicti ciues me irridere uidebant, & eis fidem
non adhiberē, nisi Domini Ciuitatis ad me Personaliter proficis-
cerētur: eosdē nuncios audiui, & respondi, q̄ tam alti, & potentis
Principis (qualis est Maiestas Vestra) legatio, humilibus perso-
nis exponi nō debebat, & nedū ipsi nuncii, sed & ipsorū Domini
uix erāt tantę dignitatis, quib9 dicta legatio a me explicari de-
beret, & propterea iubebā, q̄ triū dierū spacio corā me cōparerēt
Vestræ Maiestati obedientiā præstituri, & in subditos se subiec-
turi, præuia protestatione, q̄ si eis assignato termino nō cōpare-
rēt, Castra mea in eos mouerē, tanq̄ contra Maiestatis Vestræ re-
belles, & subiici recusantes ditioni Maiestatis Vestræ, & ad hāc
causā misi mandatū manu propria, & notarii subscriptū, cū lata
cōmissione Vestræ Maiestatis, in eodem causā mei aduentus cō-
memorādo, & q̄ istę Prouintia, & multę aliæ erant Vestræ Ma-
iestati subiectæ, & illi qui libenti animo uellent subiici Vestræ
Maiestati, bene a me haberētur, & eos maximis eram prosecu-
tus honorib9, & fauore, & contra, rebelles: Sequenti uero die
uenerunt ad me fere omnes Domini dictę Ciuitatis se excusātes,
q̄ si prius non uenerant hoc euenisse inde affirmabant, quia illi ex
puitia, in qua morabar, erāt eorū hostes, & nō ausi fuerāt eo acce-
dere, quia se fore tutos nō arbitrabātur, & q̄ aliquid mihi detulif
se debuissēt cōtra eos, animo arbitrabātur, sed illis fidē adhibe-
re nō deberē, tanq̄ ab hostib9 eorū noīs plata, & q̄ nō ita erat, &
si secum ad eorum Ciuitatē accederē, ibi cognoscerē prolata per
eorū hostes esse falsa, & uera esse, quæ ipsi proponebant, & ex
nunc Maiestati Vestræ se subiiciebant, & permansuri erant, &
q̄ parerent, & omnia quę Maiestatis Vestræ nomine imposuissē,
parati erant cōtribuere, & oīa hęc notarius, interpretibus adhibi-
tis, scriptis demādauit, & tūc cū eisdē pficisci cōstitui, partim ne
aio defecisse uiderer, partim quoniā ibi sperabā posse oīa fālicius

XI

quæ mihi incumbēbāt, componere cum muteezuma, quoniam illa Ciuitas est cōtermina illi prouintiæ (ut relarū est) subiecti enim muteezuma, illuc tuto proficiscebantur, & e contra cum in eorum itinere nullum obftet impedimētū: qua re cognita Domini e Tascaltecal maxime indoluere, & multoties me multū errare affirmarunt, & postq̃ iam se Maiestati Vestrae dediderant, & meam amicitia inuierant mecū ire uolebant, & omnib⁹ in reb⁹, quæ euenirent, opem ferre, & nō obstāte, q̃ multū reluctatus fuērim, & precibus ab eis contenderim, ne uenirent, quoniā necessitas non impendebat: Tamē ad centū millia hominū ad pugnam aptorū, me subsecuta sunt, & me comitata sunt per leucas duas a Ciuitate, & ab eo loco maximo rogatu meo: præter sex millia hominū, omnes recessere, & ea nocte Castra posui ad quendam fluuiū, qui duabus leucis aberat ab ipsa Ciuitate, partim ut expedirē dictos hōes e Tascaltecal, qui mecū uenerāt, ne aliquid scandali tāta multitudo Ciuitati inferret, partim quia nox appropinquabat, & ea hora nolebam Ciuitatem ingredi: Postero die omnes Ciues mihi obuīam uenere, tubis, & timpanis, ut me exciperent, cum multis aliis personis, quæ apud eos religiosæ habentur, uestibus suis solitis indutis, canendo, & psallendo, ut facere solent in suis Meschitis, quas pro Ecclesiis tenent, & ea solēnitate usq; ad ingressū Ciuitatis nos perduxere: & in optima domo collocarūt, in qua ego cum uniuersis meis sociis fui cōmode hospitatus, & ad uota, & nobis cibaria attulere. leuia tamē: Et dum iter faceremus ad Ciuitatē, multa eorū signorū, quæ nobis aperuerant incolæ ex Tascaltecal, offendimus: quoniā iter solitū obstrusum inuenimus, & aliud nouiter fabrefactū, & scrobes altas aliquas, in quas homines decidebant, & uias aliquas in Ciuitate obstrusas, & lapides congestos in pauimentis subdialibus, & ista nos uegetiores, & uigilantiores reddidere: ibi inueni nuncios aliquos a muteezuma misos, ut nuncios illius, qui apud me erant alloquerentur: nil tamē ad me se in cōmissis habere dixerūt: sed tantum uenisse, ut ab illis nunciis intelligerent, quid mecū egissent, aut cōstituisent, ut ea Domino suo possent nunciare, & sic me allocuti discessere: Et unus ex primatib⁹ nunciis muteezuma qui mecū erat, cū his profect⁹ est, Et his tribus diebus quibus ibi moram traxi, mihi minimum alimentorū cōtribuerunt, & indies peius, & raro me uisum, & allocutum ueniebant Domini & primates Ciuitatis: Et dum ex hoc aliquid timoris haberemus, interpreti meo quotidiano, quæ est famina ex illis

Dehortat In
cole e Tascal
tecal Cortesiū
ne eat ad ciui
tatem Churul
tecal.

Centū millia
hominū e Tasc
caltecal Cor
tesium comi
tatur.

Ingreditur ci
uitatem Chur
ultecal Corte
sius.

Discedit a cor
tesio aliqui e
nuncijs domi
ni muteezuma

Incola e Tasc
caltecal dere
git prodicione
paratam con
tra Hispanos

Capiuntur a
Cortefio do
mini e Chur
ultecal et in vi
cula conijciun
tur.

Ciuitate chur
ultecal Corte
fius poritur.

Excusatio illo
rum e Chur
ultecal Corte
fio facta.

Indis, quā accepi in Putunchā, qui est fluuius Grizaluā: de qua etiam in prima relatione Maiestati Vestrae transmissa mentionē feci, incola quādam ex Tascaltecal aperuit, non longe maximā multitudinē hominū subiectorū muteezuma in unū conuenisse, Et q̄ oēs habitatores Ciuitatis eduxerāt uxores, filios, & bona, cupiebātq; nos aggredi, omnes interimere, & si secū uellet abire illā sospitē cōseruaret, q̄ oīa retulit illi hieronymo Agillari, quē habui in lucatan, & de quo alias Maiestati Vestrae mentionē feci, qui postea hāc mihi exposuit, & illico Incolam quēdā illac prātereuntem capiendum curauī, & ab illo secreto in loco collocato diligenter percunctatus sum, & ea mihi aperuit, quē fama ex Churultecal interpreti meo retulerat: & propterea ex p̄missis, & etiam p̄cedentibus indiciis, quā prius uideramus in itinere, cōstitui meli⁹ esse illos prāuenire, q̄ prāueniri, & Dominos omnes illius Ciuitatis aloquendi gratia couenire curauī: quos, posteaq; cōuenere in magna quadam aula collocaui, & hoc interim iussi milites esse in armis, & ad omnia paratos, illico in eam multitudinē Indorū, qui habitationi meę inerant, & proximiori loco, irruerent, & sic euenit quoniam postq; cōuenerāt Domini in ea aula eos uinctos ibidem reliqui, equum ascendi, & emissio pixidis sono, taliter egim⁹, q̄ duarū horarū spacio ad tria millia hominum neci dedimus, & ultra, Maiestas Vestra cognoscat qualiter contra nos se accinxerāt, anteq; exire hospitio omnes fere uicos obstruxerāt, & omnes erant ordinati, & tamē quoniā illos incautos aggressi fuimus, facile fuit eos dissipare, maxime deficientibus eorū ducibus, quos in aula in uincula coniectos detinebam: ignē quibusdam turribus, & munitis domibus, in quibus se tuebantur iniici mandauī, & decertando Ciuitatem totam peragraui: hospitio tamen optimo relicto p̄sidio, & eo pacto quinque horarū spacio populum omnem e Ciuitate migrare coegi: opem ferentibus quater mille uiris ex Tascaltecal, & quadringētise Cempoal: Post meum reditū ad hospitium eos Dominos Ciuitatis, quos in uinculis detinebam allocutus sum, & ab illis querēbam, cur me ea prodicione interimere curassēt, responderunt causā ab eis nō prouenisse, sed ab Incolis e Culua, subditis Domini muteezuma, qui eos ad tale facinus, suasionibus suis impulerāt, & Domin⁹ muteezuma per leucā cū dimidia collocauerat ab eā Ciuitate (ut ipsi cogitare poterāt) ad quinquaginta millia armatorū, ut illud exequeret, sed tamē eos iā cognoscere se fore deceptos, & me rogabāt unū, aut duos ex illis solutos dimittere

quoniā illi pollicebantur reducturum populum, quem eiecerā, & feminas, liberos, & bona, quæ eduxerant, & ut illis parcerē supplices rogabant promittentes, q̄ in posterū a nullis se decipi permetterēt, & uolebāt esse, ueri & fideles Maiestatis Vestræ subditi: Et postq̄ fui eorū errores, & crimina maxime detestat⁹, & reprehendi, duos ex eis dimisi: Sequenti uero die Ciuitas adeo habitata uidebatur, & feminabus, & Pueris referta, & pacificus populus non aliter: q̄ si nil euenisset. soluiq̄ omnes reliquos Ciuitatis Dominos, quoniam sunt polliciti se Maiestati Vestræ perpetuo inseruituros: Et eo uiginti dierū spacio, quibus ibi moram traximus, fuit Ciuitas tam pacifica, & uidebatur non aliter, q̄ si nullus fuisset interemptus, aut defuisset: & fora, & cōmertia sua habebant, et exercebant per Ciuitatem, quemadmodum prius facere consueuerant, effeci q̄, q̄ incolę e Churultecal, & Tascaltecal fædere, & amicitia iungerētur, & amici ex inimicis efficerent, quos a paucis annis muneribus sibi conciliauerat muteezuma, & hostes reddiderat incolis e Tascaltecal: Ciuitas hæc Churultecal sita est loco plano, & intra mœnia habet uiginti millia domorum, & totidem in suburbiis, sunt soli Domini, & habet confinia separata, nec alicui parent, nec aliquem cognoscunt in dominum, aut superiorem, & habet regimē simile Incolis e Tascaltecal: gēs ista melioribus utitur ornāmētis, q̄ e Tascaltecal, omnes post hæc cladem sunt, & fuerūt fideles subiecti Regali Maiestati Vestræ, & spero eos in futurum permanfuros, Ista Regio est fecundissima, quoniam latam habet prouintiam, & confinia, & loca pro maiori parte irrigua, & Ciuitas hæc ab extra est uisu pulcherrima quia est plena, & turribus maxime referta, & Maiestati Vestre uera refero, q̄ ex alta turri cuiusdam meschitæ prospectans, recensui ad quadringentas turritas meschitas in dicta Ciuitate. Et ex omnibus Prouintiis, quas hætenus his regionibus uideram, hæc aptior est ad Hyspanorum habitationē, quia in ea habetur pascua, & aquæ habiles ad alendas pecudes, quę alia loca, quæ hætenus peragrauimus, nō habent, quoniam cæteris in prouintiis tanta est hominū copia, q̄ nulla sit Prouintiarū portio, etiam minima, quæ cultura uacet, & tamē multis in locis panis defectū patiuntur sunt etiā pauperes multi, & mendicāt ad domos, & templa quęadmodum fieri solet in Hyspaniis, & alibi.

Allocutus sum illos nūcios muteezuma circa prodicionem, quā mihi parauerant Domini e Churultecal, & qualiter prædicti Dñi asserrebant euenisse, & primordia habuisse a persuasione,

Pollicentur
Indi si dimit
tatur: reduce
re populum in
Ciuitatem.

Nota hæten⁹
ante habitum
librum impres
sum Hispana
lingua: habes
bam⁹ Chural
tecal.

Ciuitatis
Churultecal:
et ei⁹ regionis
descriptio.

Nota: omnia
Loca illa esse
cultā: et homi
nibus maxime
referta.

Corresij repre
hensio nuncijs
domini Dn
teezuma facta.

Responsio nū
ciorum Dn
teezuma Cor
resio data.

Dmnera Cor
resio data a nū
cjs Domini
Duteezuma.

Mortatur cor
resum nunci
domini Dn
teezuma: ne p
nuntiam suam
ingrediatur.

¶ Muteezuma, & q̄ hac proditio non uidebatur mihi digna tanto uiro, qualis ip̄lorū Dominus erat, & hinc mittebat honora-
tos nuncios suam mihi ingerens amicitiam, illinc uero querebat
mihi proditorie insidiari uiribus alienis, ut se a crimine protege-
re posset, & excusare, si res ad uota non succederet: & postea q̄ ip-
se promissam fidem fregerat, nec pollicitis steterat, nec in ore illi-
us ueritas comperiebatur. ego quoq; sententiā mutaueram, & si
prius ad eius Prouintiā ip̄s⁹ uidendi, & alloquendi tantū gratia,
& ut secum amicitia, & consuetudine iungerer, nūc eam, ut hos-
tis ingredi properarem eius Prouintiæ damna omnia, & incōmo-
da, q̄ hostis afferre potest, iſerre deſyderans, quo ego maxime do-
lebam, cupiebam enim libenti⁹ eum amicū habere, & illū omni-
bus in rebus, quas in his partibus gestur⁹ eram, consulere, & da-
tum mihi ab illo cōsiliū exequi: Illi uero responderūt mecū diu
fuisse, nec ad aures suas puenisse talē proditiōē, & nullo pacto
adduci poterant, ea, quę facta fuerant, fuisse sentētia, & consilio
Dnī Muteezuma commissa, & a me exposcebant, anteq̄ con-
stituerē eius amicitia renunciare, & bellū contra eum suscipere,
pro ut assereram, optime prius omnia cognoscere deberem, &
ad ueritatē eruendā cuncta experiri, & unū ex eis dimitterē, qui
proficisceret ad Dominū suū alloquendū, & p̄pediē reuerteretur,
sūt ab ista ciuitate ad locū, ubi muteezuma residebat uiginti leuce,
Respondi mihi placere, & aliquot ex eis dimisi, & ipsi una
cum alio, qui prius discesserat. post dies sex reuersi sunt, mihiq;
attulere domo decē puro auro parasides, & mille & quingentas
vestes, & conneatum gallinarum, & Panicacap, genus autē est
potus, quo utuntur, & retulerunt Dominum suum Muteezuma
molestē tulisse paratas mihi insidias per illos e Churaltecal, & me
certe credere, q̄ ille huic negotio pręstitisset cōsiliū, & fauorem,
quia ipse mihi fidem astringebat, ita non procedere, & gentē illā
esse suam, quæ ubi supra constiterat, moru tamē proprio, non eius
mandato conuenisse, suasionē illorū e Churaltecal, quia erant ex
duab⁹ Prouitiis, quarū altera uocatur Accancigo, altera uero Yz-
uchan, quę sunt conterminę regioni Tascaltecal, & p̄pter propin-
quitatē quoddam fēd⁹ inter se iniuerāt, ut alter alteri opem ferat,
& ea de causa Conuenerant, non autem eius mandato, & in futu-
rum uiderem ipsius opibus, si illa, quæ ei nuncianda miseram, fo-
rent uera, uel non, & denuo me enixe rogabat, ut ad suam Prouin-
tiam proficisci non deberem: quia erat sterilis, & multa pati pos-
sem, & ubicunq; permanerē, mitterem illuc quęsitū, quæ uellem

ea enim perficeret, & impleret, Respondi iter meū ad illius prouintiam non posse euitari, quoniā de ipso muteezuma, & illius prouintia tenebar Maiestati Vestra sigillatim omnia referre, & me credere ea, quę retulerāt nuncii, simulabā, & propterea quia aliter fieri non poterat, nisi ut illū inuiserē, q̄ moleste non ferret, & si aliud animo uolueret male sibi euenire posset, & ægre ferrem illatū sibi damnū, & incōmodū, Ille uero postq̄ cognouit me cōstituisse ire illum uisū, responditq̄ felix illuc progredere, meq̄ expectaret in illa Ciuitate, in qua impręsentiarū se cōtinebat, & ad me destinauit multos e suis, ut me illuc cōmitarētur, quia iam ingressus eram eius prouintiā, cupiebāt me deducere p̄ ea loca, & itinera, in quibus insidias mihi parasse putauī, ut nos male mulctarēt, per ea, quę postea euenere, quoniā Hyspani multi, quos ad uaria negotia per eā prouintiā destinauerā uidere plures pōtes, & angusta itinera, p̄ quā sifuissem⁹ p̄gressi, facillime executioni intētionē suā mittere potuissēt, Sed Deus Opt: Max: qui Maiestatem Vestra a teneris annis tutat⁹ est, prospectans nos Regali Maiestatis Vestra seruitio intentos, aliud iter demonstrauit, & quam uis esset asper⁹, tamē nō erat tot periculis subiectū, ut illud, quo nos deducere nitebant⁹, quod nobis hoc pacto mōstratū est: Ab ista Ciuitate Churultecal, sūt gemini excelsi montes, & frigiditatis maxime, & in fine Mensis Augusti habetur in illis tantū niuium, ut in eorū uertice, nō sit aliud cernere pręter niues, & ab eorū altero, qui excelsior habetur, multoties tam die, q̄ nocte egredit⁹ ingens fumeus glob⁹ ad instar magnę domus, & supra illi⁹ uerticem tollitur usq̄ ad nubes tam recto tramite, & uelociter, ut sagitta globū illū uelocitate nō equaret, & quamuis maximi, & uehementes in illorū mōtiū cacuminib⁹ uagen⁹ uenti, tamē globū illū fumeū dissipare, aut obliquare nō possūt: Sed quia semper optauī de omnib⁹ his in locis existentib⁹ uera sigillatim Maiestati Vestra referre, quoniam illud prospiciens uisus sū uidere miraculū, ut secretū perscrutarer decem ex cōmilitonib⁹ meis Hyspanis, & eos, quos arbitrabar perscrutationi huiusmodi idoneos fore, cum aliquib⁹ Incolis eius prouintię illuc perscrutatū ire iussi & illis seriose iniunxi, ut modis omnib⁹ dictū montē ascenderent & secretū illi⁹ fumi, & unde, & q̄liter exiret perscrutarēt, & quantum eis possibile fuit ut dictū montē ascenderēt, laborarūt, nunq̄ tamē illū scandere ualuerūt, obstantib⁹ crebris Cinerū turbinib⁹ qui a dicto mōte egrediuntur, magnis niuib⁹, & intenso frigore quod in illis mōtib⁹ uagabāt, appropinquerūt tamen cacumini,

C

Respondet
Correlius nū
cij⁹ Ducez
suma.

Nota malum
Andorū e Lu
lia in Correli
um animum.

Nota in illis
partibus esse
niues;

Nota mirabi
lem fumeum
globū: e mon
te quodā exire

Non possunt
scandere mon
tē Hyspani a
Correlio mis
si ob frigora
et alia.

Nota quanto
strepitu et im-
petu exeat ille
fumeus globus

Novum iter
inveniunt Hys-
pani ad ciuita-
tem Temixtitā

Excusat se cor-
ressio Nuncij
domini Mutee-
suma.

Ingressi sunt
Hyspani pro-
uinciam Gua-
sacingo.

Item Hyspa-
norum oculis
pater provin-
cia Culua.

& adeo, quod cum essent ibi, incepit exire ille fumeus globus tanto cum impetu, & strepitu, ut mons uideretur corruere, & infecto negotio reuersi sunt, portantes multum niuis, & glatiei, uidebatur enim eis rem nouam in his Partibus tam calidis constitutos, nos esse uisuros, secundum sententiam nauclerorum, quoniam affirmant istam prouinciam sitam in Vigesimo gradu, qui est in parallelo Insule Hyspanie, ubi assidue uersantur maximi calores, & dum irent quæsitum hoc secretum, offenderunt quoddam iter, & ab Incolis, quos secum miseram, percunctati sunt, quorsum illud iter tederet, ipsi retulere illac iri ad Culua, & illud esse optimum iter ad Culua, & non illud, per quod nos illi de Culua deducere uolebant, & Hyspani progressi sunt per illud ad fines montium usque, iter enim est in medio dictorum montium, tandem patere cepit planities e Culua, & magna Ciuitas Temixtitan, & lacus qui continentur in ea prouincia, quos inferius Celsitudini Vestre referam, & Hyspani illi, quos miseram ad perscrutandum secretum, cum sociis reuersi sunt exultantes inuento bono itinere, & cum ab illis, & ab Incolis prouincie factus fuisset certior de nouo bono adinuento itinere nuncios ipsius muteezuma sum allocutus, eos monendo, quod deducerent me ad eam Prouinciam per adinuentum iter, & non per illud, quo ipsi constituerant: Responderunt, quod erat magis planum, & breuius, & cur me per illud non deduceret, dixere causam hanc subesse, quia debebamus transire per prouinciā Gualacingo, cuius Incolae erant hostes Domino suo muteezuma, & in ea non poteramus inuenire comestum, & necessaria, prout per loca Domini sui, sed postquam constitueram ire illac, ipsi commeatum aliunde afferri curaret & maxima anxietate transiimus timentes ne illi in sua malitia uellent perseuerare, nobisque denuo insidiari, & quia iam omnibus innotuerat, quod illuc progredi uolebam, non uidebatur ad rem pertinere retrocedere, ne illud timori, & pusillanimitati ascriberetur, Et ea die, qua a Churultecal discessimus, emensi quatuor leucas, deuenimus ad pagos quosdam sub ditione Ciuitatis Gualacingo, ibi ab Incolis bene uisus, meque donarunt quibusdam seruis, uestibus, & paruis frustulis auri, quae omnia parui erant momenti quoniam in prouincia sua talia non habentur, qui sunt factionis illorum e Tascaltecal, & circundantur undique prouinciis Domini muteezuma, & adeo, quod nullum est illis commercium, nisi cum Incolis propriae patrie, & ideo misere degunt: Sequenti die ascendi faucem inter duos montes sitam, de Quibus Maiestati Vestre retuli, & in ipsius descensu postquam oculis nostris patebat prouincia Domini muteezuma

XIIII

uenim⁹ per quāda illius prouintiā, quę appellat⁹ Chalco, per dū
as leucas anteq̃ peruenirem⁹ ad loca habitata inuenimus opti-
mū hospiciū nouiter extructū ex tignis, & palea, in eo me cū so-
ciis omnib⁹ cōmode collocaui cum omnib⁹ Indis, quos mecum
eduxeram ad quatuor millia hominū ex istis prouintiis videlicet ex
Tascaltecal, Guafacingo Churultecal, & Cempoal, nobis, neces-
saria uictui cōcessere, & habuim⁹ in omnibus habitationib⁹ ig-
nes multis iniectis lignis, quia frigora, & algotes maximi uige-
bāt, duob⁹ enim altissimis montib⁹ circūdabamur, quib⁹ maxi-
ma niuiū multitudo in erat, eo quidā muteezuma nīe ad me p̃fec-
ti sunt, qui uidebant⁹ procures, & inter eos aiebāt uenisse fratrem
ipsius muteezuma, & quater mihi attulere mille auri pōdera sui
Domini muteezuma nīe, & me rogatum uolebāt, ad illius Ci-
uitatē ulterius proficiscēdi animū exuerē, quia illi⁹ prouintia anno-
nē caritate p̃mebat⁹, & iter erat ad illam difficile, tota enim erat
aquis circūuallata, & ad eā nisi canois inuehi poterā, est autē ca-
noa lemb⁹ vniligneus cōcauus, quibus ad aquas transfretādas
utunt⁹, illas incolę Accaler nomināt, aliaq; multa difficilia esse in
itinere cōmentabant⁹, & illi significarē, quid ab eo postularē,
Quoniā lubens omnia mihi ubicunq; locorū existerē ab eodem
petita proculdubio in signū tributi mittenda curaret, & usq; ad
mare, & quocūq; animo meo libuisset, Ipsos blande, & amice
excepi, eosq; aliquibus, quę ex Hyspaniis attuleram donauī, quę
maximo in pretio apud eos habebātur, apud illum p̃sertim,
quę fratrem muteezuma esse aiebant, & nomine Domini sui ex po-
sitæ legationi in hac uerba respondi, Ego si in manu, & potestate
mea esset ab hac prouintia recessus, libētiori animo, quam ipse de-
siderat, ab his regionib⁹ ut magnanimo Dnō Vestro morem gere-
rem, recederē, sed Sacra Catholica Maiestatis Dñi, & Regis mei
p̃cepta, & mandata id me exequi non permittunt, Illius iussu
hāc Regionē petii, & inter alia, quę a Catholica Maiestate, mag-
noq; Imperatore mihi in cōmissis data sūt, illud fuit imprimis, ut
de magnanimo Dnō Vestro muteezuma, & illi⁹ tam celebri Ci-
uitate Maiestatē suā certiorē facerē, cuius celebritas diu ad eius
sacras aures peruenit, illudq; vos oratos uelim, ut meo noīe Dnō
vestro nuncietis, meum illuc iter equo gratoq; animo ferat, quā-
doquidem aduētus iste meus Domino Vestro, aut illius prouin-
tiæ damnū aliquod, aut incōmodū asferre nō potest, sed plurimū
utilitatis, honoris, & incrementi: Et postq; Dominū uestrū alocu-
tus fuero: si mea cōsuetudine uti noluerit, illico pedem referam,

Perueniunt
Hyspani ad
loca habitata.

Nuncij Du-
teezuma profi-
ciscuntur ad
Cortesium.

Duteezuma
uult Cortesi-
o tributū dare
dummodo su-
am prouintiā
nō ingrediat⁹.

Cortesi exen-
satio nuncijs
Duteezuma
facta.

Discedunt ha-
bito responso
nuncijs *Du-*
teezuma.

Alii proceres
nomine *Du-*
teezuma Cor-
tesium aduunt.

Querunt In-
di Cortesio et
Hispanis dan-
num inferre.

Duodecim p-
ceres Cortes-
ium salutarū
veniunt *Du-*
teezuma nocte.

satis enim mihi est illū aloqui, ut inter nos, quib⁹ modis Sacratif-
simi mei Potentissimi Regis negotia in his partibus gubernari
queant, cōstituam⁹, qui nō possent per interpositas personas
quāuis idoneas, & quib⁹ maxima fides sit adhibenda, cōstitui.
Et hoc habito responso recessere, In hoc hospitio. de quo superi⁹
mentionē habui, cogitarant (prout ex inditiis, & pręparationib⁹
coniicere potui) ea nocte nobis obesse, & aliquod dānū inferre,
hoc pcepto remediū adinueni : Propterea postq̃ cognouerāt, me
mutasse sententiā, secreto iussere illos uiros, qui in montib⁹ erāt
absconditi proficisci ad hospitium prędictū, & cōspecti a meis ui-
gilib⁹, & excubiis discessere: Postero die inde profectus perue-
ni ad coloniam quandā, quam Amaqueruca appellant, quæ sub-
iacet prouintię Chalco, quæ habet in colonia principali, & uil-
lis per duas leucas circūcirca plus q̃ tria millia habitationū, &
in hac colonia fuim⁹ optime hospitati in pulchra domo ipsi⁹ Do-
mini, multi, qui ex primatib⁹ uidebantur, me uisum, & salutatū
uenere, asserentes eorū Dominū eos ad me destinasse, ut me ibi
expectarēt, & de omnib⁹, quibus indigerem, mihi, & meis pui-
dere curarēt : Huius Prouintię Dominus mihi largitus est mille
pondera auri, & quadraginta seruos, & duos dies fuim⁹ ibi, cō-
mode, & uberrime nobis omnia, quibus indigebamus, suppedi-
tauerūt : Postero die cū ad me uenissēt quidam principales signi-
ficarunt, q̃ Dominus *muteezuma* me expectabat, discessi, &
ea nocte fuimus in quadā parua Colonia ab inde per leucas qua-
tuor, quæ adheret maximo lacui, & ferme illius media pars in
aquas protēditur, a cōtinue uero habet asperrimū montem cum
rupib⁹, & lapidibus ingentibus, & ibi modis omnib⁹ cōabant
nobis obesse, aliter enim quam quærebāt, euenit, cōstituerant
enim nos noctu incautos offendere, & cum tam diligens, & uigi-
lantissimus diu noctuq̃ essem, cogitationes eorum irritas feci, &
ea nocte uigiles ubiq̃ collocaui, & tales quod tam ab exploratori-
b⁹ illis, qui aqua Canoīs uehebant, q̃ ab eis, qui monte descē-
debāt cōspici, & uideri potuit, an eorū opinionē exequi potuis-
sēt, mane inuēti sūt ad uiginti exploratores illorū a nostris inter-
fecti, adeo ut pauci ad Dominos, qui eos miserūt, reuersi sint: Et
cū nos semper ad q̃cūq̃ paratos, & promptos cernerent, cōstitu-
erunt mutare sententiā, & nos tamq̃ amicos deducere. Sequē-
ti die summo mane cū discedere cōstituissem, pręsto fuere, duode-
cim uiri ex primatib⁹, ut postea percēpi, inter quos maiori fulge-
bat dignitate iuuenis annorū uiginti quinq̃, quē omnes maxime

uenerabatur, & adeo, q̄ q̄n̄lectica, qua uehebatur descendit, reliqui omnes anteibant laxa, & paleas, qua ille progressurus erat, e medio itineris auferentes, & postq̄ me conuenire se Domini muteezuma nomine uenisse cōmorarunt Dñi sui, ea de causa, ut mihi in itinere adessent, & Domino suo cōdonarē, si ipse obuiā eousq̄ non uenerat, quoniam aduersa ualitudine detinebatur, & eiusdem celebris Ciuitas non multū distabat, & postq̄ constituerā ad illū proficisci corā colloqui potuissem⁹, & cognoscere quali essent in Maiestātē Vestrā animo, nihilominus enixis precib⁹ cōtendebat, ne illuc progrederer, quia ibi multū penurię, & laboris essem perpessurus, multū cōminabatur, ibi mihi de necessariis prouisū iri non posse curare, quēadmodū animo cōceperat, & in hoc multū institere p̄fati legati, & tantū ut nil aliud superesset, nisi aperte dicerent si illuc proficisci perseuerare obstare uellent, ego uero illis benigne respondi, & mitiorib⁹ uerbis, quibus fieri potuit, asserens, q̄ ex isto meo aduēru nil sibi incōmodi euenire poterat sed plurimū utilitatis, & eos quibusdam, quæ mecū adduxeram ex Hyspaniis, donatos dimisi, & illico discessi magna comitante caterua: Nam cōmitabantur me uiri, qui maximā uidebantur auctoritatis: ut postea apparuit, & semper progrediebamur prope ripam illius magni lacus, & a domo, in qua hospitatus fueram uix per leucam profectus, uidi in ipso lacu paruam Ciuitatē, quæ tantū a nobis aberat quantū continent duo iact⁹ balistæ usq̄ ad bis mille habitationes in ipso lacu sitam, ad quā nullū terra patebat iter, & etiam multū turrītā quantū uidere potuim⁹, & progressus leucę spacio ingressus fui uiam stratam manu, & arte fabricatam in ipso lacu latā quantū equestris Hyspana hasta extenditur, & eadem ferme per leucā profecti ad Ciuitatem quandā deuenim⁹, qua elegantiorē hactenus non uideramus, quamuis esset ambitu nō amplo: hac exigua in Ciuitate erant domus ornatissimæ, & non tantū admirationē afferebant domus bene edificatæ: quantum domorū fundamenta, quæ miro artificio in aquis erāt cōstituta, cum (ut relatū est) in lacu ipso sit sita Ciuitas, hac in Ciuitate, quæ ascendit ad duo millia domorū belle fuimus, & laute nos excepere, & primates, & Dominus illius Ciuitatis summopere expetebāt, ut ea nocte ibi quiescerē nunci uero Domini muteezuma admonuerūt, ibi esse non deberem, sed per tres leucas progrederer ad Ciuitatem nomine Iztapalapa, quæ subiacet uni ex fratribus Domini muteezuma, egressus uero illi⁹ Ciuitatis, ubi pransi fueram⁹, cuius nomē im p̄

Nota cerimoniam inauditā in illis partib⁹ a magnis dñis fieri solitam.

Responsio cortesi nūcijs domini Muteezuma.

Nota stratam uiam in lacu miro artificio factā.

Iztapalapa ciuitatem dño Muteezuma subiectam ingreditur Cortesius.

*Dominus huius
Ciuitatis cor
tesio it obuiam.*

*Habet Ixta
palapa Ciui
tas ad quindecim
millia domo
rum.*

*Nota domo
rum et habita
tionum orna
tum varium et
elegantem.*

*Nota deambu
latorium miri
fico opere con
structum.*

*Nota stagni
auium variis ge
neris refectum.*

sentiari non occurrit, est per similem uiam stratam manu fabrica
tam, quæ ducit per unam leucam ad continentem usque, & mihi Ci
uitati appropinquanti obuius factus est Dominus illius cum uno
alio magno Domino alterius Ciuitatis, quæ ab illa abest per tres
leucas, quam Canaalcan appellant, & plurimi alii procures, &
Domini, qui me ibi expectabant, mihiq; obtulere quater mille
auri pondera, & quasdam sericas uestes, & perhumane me susce
pere, habet Ixtapalapa, quæ est ad latus unius magni lacus aquæ
falsæ usque ad quindecim millia domorum, quarum maior pars est in
aquis, reliquæ in cõtinenti, habet Dominus illius quædam alta
palatia, non tamẽ adhuc perfectæ, quæ sũt tam magna, & pulchra
sicuti quælibet, quæ in uniuersis Hyspaniis inueniri possent, &
dico de magnis, & bene cõstructis, tam ex lapidibus, quàm ex tignis,
pauimentis, & omnibus quibuslibet generibus in palaciis cõstruendis
necessariis, & reliquis domus supellectilibus, præterq; ligneis lini
amentis, & figuris, ditibusq; aliis, parietibus, & solaribus apud
nos adhiberi solitis, quibus ibi in superioribus a terra habitati
onibus uti non solent: Inferius uero habent uiridaria uoluptuosa
arboribus, floribusq; odoriferis referta, Piscinas præterea siue ui
uaria optime fabrefacta habentia lapideos gradus a summo ad
imũ: habet amplũ uiridariũ prope dictũ pallatiũ, cui impositum
est prospectaculũ uariis decoris aulis, & deambulationibus, In
uiridario continetur stagnũ aquæ dulcis in quadrangulũ ductum
lapidibus expolitis cõstructũ, & in ipsius stagni ambitu stat latũ
deambulatoriũ pauimento lateribus stratũ elegantissimo, adeo latũ,
q; quatuor homines iuncti facillime, & cõmode deambulare pos
sent, & quælibet ipsius pars cõtinet quadringentos passus, & to
tum in circuitu continet mille, & sexcentos passus, pars uero
illa deambulatorii proxima uiridario est arundinibus fabre
facta, post illas uero sũt arbores, & uariæ odoriferæ herbæ, in ipso
stagno plurimi natare uidentur cuiuslibet generis pisces, & uolu
cres, ut annates, fulicæ, & aliæ plurimæ, ut aliquãdo ipsũ operiãt
stagnum: Sequenti die ab ea Ciuitate decedens mediæ leucæ iter
emens uiam aliam stratam medium lacus secantem ingressus
sum, eademq; duarũ leucarũ itinere ad illam celebrẽ Ciuitatẽ Te
mixtitan in ipso medio lacu cõstitutam peruenitur, illa uia tantũ
patet, quantũ geminæ Hyspanæ equestres hastæ extendũtur, qua
octo iuncti equestres transire cõmode possũt, ab utroq; dictæ stra
tæ uic latere sũt tres Ciuitates, quarũ unã Mesicalcingo appellat,

XVI

quæ ex maiori parte iacet in ipso lacu, & alię duę, quarum altera uocatur Hyciaca, alia uero Huchilohuhico lateri ipsius lacus heret, & multę domus dictarum Ciuitatũ aquis abluuntur, Prima ad tria millia, secunda sex millia, & ultima quinq; millia domorũ ascendere dicunt, in quibus optime sunt domus, & turres, & maxime quibus ipsi Domini inhabitant, & Sacris edib; suis, quas Meschitas appellat: ubi suas fundunt orationes, & deos suos colant: Ibi maxima sunt salis cõmertia, quod ex dicto lacu conficere consueuerunt, & superficie terre, quam lacus inundat, & cum illud ebuluerit, redigunt in massas ad panis formã, & illud tam Incolis, q̃ alienigenis uendunt: Et per mediũ leucæ priusq; quis perueniat ad ipsam celebrem Ciuitatẽ Temixtitan (ubi dictã uiam alia similiter strata subintrat, quæ a continenti progreditur) est murus munitissim; geminis turrib; circũdatis muro in latitudinẽ geinẽ hoĩs stature cũ antemurali, & pinnis pertotũ ambitũ, qui mur; ambas prefatas stratas uias apprehendit, & dicta celebris ciuitas Timixtitan geminas tantũ habet portas, una est qua ingrediuntur, altera qua egrediuntur, huc processere mei salutandi gratia ad mille procures Ciuitatis predictæ omnes habitu consimili, & decreto, secundum eorũ morẽ, & consuetudinẽ, & cum appropinquabant, quilibet eorũ patria utebatur cerimonia, quæ talis est: eorũ quilibet prout erat in ordine dũ me salutatũ accedebat, manu terram tangebatur, & illã postea deosculabatur in signũ maxime reuerentię, & horam ibi consumpsimus anteq; quilibet ceremoniam perfecisset, & non longe a Ciuitate erat ligneus pons qui in latitudine patebat per passus decem, ibi intercipitur uia strata, & hic pons est ad aquarum fluxum, & refluxum, quoniam aquę paludis illi; in modũ maritimarũ aquarũ augentur, & imminuuntur, & etiam ad Ciuitatis tutelam, quia trabes illas longas ad libitum imponunt, & abducunt, ex quibus pons ille construitur, & in huius pontis similitudinem sunt multi per uniuersam illam celebrem Ciuitatem, ut post in progressu meę narrationis latius referam, & postq; pontem illum transui mihi obuiam uenit ille potens Dominus muteezuma, ut me susciperet, & cum eo ducenti procures nudis Pedib;, & alio ditiori decreto habitu, q̃ primi, & bini procedebant in modũ processiois, & admodũ parietib; domorũ heretes, & uia erit ampla, & delectationẽ afferes, q̃a recto tramite per fere leucã pcedebat, & adeo

Nota Tres pulchras ciuitates in hoc lacu contineri.

Ciuitas Temixtitan geminas tantũ habet portas.

Ligneus pons tẽ aduerte ad fluxũ et refluxum aquarũ.

Dñs Muteezuma Cortesio obuiã uenit.

*Mota pulchrā
latam. et lōgā
viam in ciuita
tē Lemixitā.*

*Obuius fit do
min⁹ Dutee
suma Cortes
sio.*

*Torques mi
ri artificij cor
tesio donant a
Duteezuma.*

*Verba domi
ni Duteezu
ma Cortesio
prolata.*

recta, q̄ poteram⁹ cōspicere ab initio dictę uię usq̄ ad extremū
illi⁹, & ab utroq̄ illi⁹ latere sūt optime, & magnę dom⁹ parti ad
usū meschitarū partim ad habitandū: Et Dominus muteezuma
medius progrediebatur inter duos magnos proceres, quorū alter
erat ille magnus Domin⁹ de quo superius memini, q̄ me allocutū
uenerat lectica inuectus, Alter uero ipsius Domini muteezuma
frater, qui dominabat Ciuitati a qua eodē die discesseram, & hii
tres erant eodem decreto habitu. hoc dempto q̄ Domin⁹ mutee
zuma habebat calciamenta, reliqui uero erant nudis pedib⁹: quā
uis oēs Incolę calciamentis utātur, Alter a dextris alter a sinistris
Domini muteezuma brachia sustinebāt, Et appropinquās equo
descendi, ut eum amplecterer, quod ne facerē duo illi proceres, &
ne illū attingerē manib⁹ innuerūt, & primo Domin⁹ muteezūa,
& deinde illi duo proceres ante dictam patriam cerimoniam con
fecere, qua perfecta iussit fratrem, qui prius eum comitabatur, ut
in posterum mihi assisteret, & ipse altero procere comitatus pau
lulum anteibat, Et ubi me fuerat alocutus, uenere alii quoq̄ du
centi Dñi (de quibus superius) me salutatū suo ordine, & cerimo
nia facta quilibet ad locū unde digrediebat⁹ reuersus est: Et quā
do alocutus sum Dominū muteezuma torquem humeris meis
impendentem margaritis, & adamantibus uitreis extraxi, illūq̄
Domino muteezuma inieci, & emensa aliqua parte itineris, adue
nit familiaris eius afferens torques duos in modum parui marini
Cancrī elaboratos, pāno rubeis limacis cōtexto inuolutos, quas
ipsi maxime estimant, & a quolibet torque pendebant octo aurei
cancrī mirę perfectionis ad latitudinē unius palmi, & illico illos
collo meo iniecit, & secutus iter unde fuerat digressus abiit, or
dine, & habitu ante dictis, donec ad Palatium quoddam amplū,
& elegans in nostrū hospitium pręparatū deuenim⁹, & illico me in
magnā aulā iunctis manibus deduxit, quę erat ante atriū, quod
ingressi fueram⁹, meq̄ collocauit in ornato diuiti solio, quod mei
collocādi gratia parari iusserat, meq̄ illū ibi pręstolari iussit, &
post pusillum, meis optimis habitis hospitiiis, a d me uariis, &
plurib⁹ rebus & ornāmētis aureis, argenteis, & reb⁹ expēnis plu
misk̄ elegāter cōfectis, & quinq̄ millib⁹ Vestiūex bombice prę
ciose, uariisq̄ modis laboratis, & cōtextis profectus est: quę oīa
postq̄ mihi impartitus est, confedit altero solio non longo inter
uallo a meo distant, quod sibi curauerat parari, & in hęc uerba
locut⁹ est: Diu est q̄ ex maiorū nostrorū annalib⁹, & scripturis cō
pertū habem⁹, q̄ ipse, & oēs, qui in hac puincia degim⁹ hincoriū

XVII

di nō sumus, sed alienigenę, qui ex remotis Orbis prouintiis huc aduenimus, Scimusq; nos magno quodā Domino Duce cui subiecti eramus ad hanc Prouintiam peruenisse, qui nobis relictis patriam reuisit, & multo post tempore ad nos rediit, Inuenitq; nos omnes Incolas huius puincię in uxores duxisse, colonias habitandas suscepisse, & liberos pręterea procreasse, qui enitebatur nos hac Prouintia abducere, illud recusauimus, nec eundem in dominū ulterius, & Ducem recipere uoluim⁹, & ipse Domin⁹ discessit, & haftenus certo credidim⁹, q̄ illius suscessores uenturi essent ad subigendas has prouintias, & nos tanq̄ proprios, & ueros subditos suos, & cōsiderantes locū unde uos uenisse dicitis, & ea quę predicatis de magno, & potenti Domino, & Rege, qui uos huc destinauit, uere credimus, q̄ ille sit noster uer⁹ Domin⁹, & eo maxime, quia dicitis, q̄ diu nos hac loca habitasse cognouit, Ideo uobis proponite, nos uobis omnino parituros, & uos in Dominū illius uice, & noīe, quem uos huc misisse asseritis suscepturos, & in hoc uobis non deerim⁹, nec fraudem cōmittemus, & uniuersę prouintia, quę meę subiaceret ditioni ad libitū imperare potestis, quoniam omnes iussa capescent, & potestis omnib⁹, quę possidem⁹ pro uoluntate uti, estis enim in propria prouintia, & domo, animo leto estote, & quieti uos date, scio enim uos labores uarios passos, tā itinere q̄ assiduis bellis, quę haftenus uobis se obtulere, Nō me latet profecto quę ex Punnachanaca hucusq; uobis euenere, Nec dubito quin Incolę ex Churultecal, et Cempoal uobis de me maledixerint, obsecro uos ne ultra ea, quę experientia, & ppriis oculis uidebitis credatis, pręsertim ab hostib⁹ meis dicta, ex quib⁹ aliqui mihi subiiciebāt, & aduētū uestro a me defecere, & ut a uobis fauorē captēt illa pferūt, Scio equidē q̄ ipsi uobis asseruerāt q̄ domos aureis parietib⁹, & aureū soliū possidebā, & mea omnia supellectilia erant aurea, & pari formiter erā Deus, & me deū fingebā, & alia multa huiusmodi, domos iā cernitis ipsi met esse ex saxis, calce, & terra: Et his dictis uestes extulit corp⁹ ostētās, & ait, nonne me uidetis ex carne, & ossib⁹ cōpactū, mortale, & palpabile, uidetis eos iam fuisse mentitos, Habeo equidē aliqua supellectilia, quę maiores mei mihi reliquerunt, omnia quę habebō urā sint, & de his ad libitum disponite, procedam ad alias domos ubi habitare soleo, curabo uobis prouisum iri omnibus in rebus uobis, & sociis uestris conuenientibus, & nulla adducamini mēstitia, immo letamini, quia estis in uestra patria, & domo: Ego paucis respondi, & maxime tetigi ea, quę ad rem pertinere putauī, & potissimū ut in animum eorū

Originem eorum e Zemiratan nota et quo duce ad eas partes uenerint.

Credunt Indi Imperatorem esse ex progenie illi⁹ ducis qui eo illos adduxerat.

Offert semina reczuma in uasallum Chat: Oda: et Corresio obedientiam prestat.

Necessaria
mittit Dñs
mtezuma Cor
tesio et Hyspa
nis.

Qualpopoca
malignitatem
nota in decipi
endo Hyspa
nos.

Hyspanos mā
dat interfici
Qualpopoca.

Almeriam cap
piunt et incen
dunt Hyspa
ni quia Hyspa
nos aliquos
interfecerant.

infunderē, q̄ Maiestas Vestra illa uere esset, quem uenturū arbi
trabant, & his peractis discessit, & post eius discessū nobis attu
lere panē, gallinas, fructus uarios, & alia ad usū domesticū, & hos
picii facientia, fuimusq; ibi sex dierū spacio bene tenti, & multo
ties Domini prouintia illius me allocutū, & salutatū ueniebant

Iam Catholice Rex initio huius meae narrationis exposui, q̄ ego
tēpore, quo a Villa uere Crucis discessi, ut diligenter perquirem
de hoc potēti Dñō mtezuma, ibi dimiseram centū, & quinquā
ginta Hyspanos, ut inchoatam a me arcē perficerēt, & etiam di
miserā multas uillas, & castra circūuicina eidem Ciuitati Verā
Crucis Sacrae Maiestatis Vestrae ditioni subiectas, & Incolas ue
rē fideles: sed dū essem in Ciuitate Churultecal mihi redditę sūt
littere a Præfecto, quē ibi cōstituerā meo nomine, quib⁹ signifi
cabat, q̄ Qualpopoca Dominus Ciuitatis, q̄ Almeria appellat
significauerat dicto præfecto per suos nuncios, q̄ desiderabat es
se uasall⁹ Vestrae Maiestatis: Et si eo usque non præstiterat eam
obedientiam, quā præstare, tenebatur, & ad offerendū se cum uni
uersa sua prouintia non uenerat, ex eo destitit, q̄ illi necesse erat,
transire Prouintiā, quā sibi infensa erat, & quia timebat in transi
tu lēdi, illud mandare executioni nō potuerat, & propterea ad eū
mittere dignaretur quatuor Hyspanos, qui secum ad dictum præ
fectū per hostiles prouintias proficiscerētur, quoniā illis ducib⁹
cōfidebat se tuto peruenturum ad eundem, & hoc pacto obediē
tiam debitam præstare posset, qui p̄fectus illius uerbis fidem ad
hibens, quē nomine dicti Qualpopoca sibi nunciabant, & q̄ ue
niret ad præstandum obedientiam, ut alii quoq; fecerant, illuc q̄tu
or ex suis Hispanis distinauerat, quos postq; fuere domi dicti
Qualpopoca simulans causā necis se nō præstare interficiēdos cu
rauit, & duos interfecerant, reliqui uulnerati per montes aufuge
rāt: quo audito ipse quinquaginta Hyspanis peditib⁹, duobus il
lis equitib⁹, & decē millib⁹ Indorū amicorū nostrorū contra ciui
tatē Almeriam hostiliter profect⁹ fuerat, & certamen iniuerat cū
Incolis Almeriē, & occiderāt septē Hyspanos, sed q̄ postremo dic
tā ciuitatē Almeriā expugnauerāt, & plures ex Incolis neci dede
rant, dictos Incolas migrare iusserat, & Ciuitatē igne cōsūpserat,
destruxeratq;: Et cum indi, quos secum adduxerat essent eorum
hostes accerrimi omni in hoc fuerant usi diligentia, & q̄ Qual
popoca, & alii sibi sēdere iuncti, & qui ad id fauorem præstite
rant sibi fuga salutem comparauerāt, & q̄ ex quibusdā in prælio
captis sciscitat⁹ est, q̄ esset illi, qui Ciuitati, & Qualpopoca opē tu

XVIII

tulissent, & quare id facin⁹ cōmiserant, & quid eos impulisset ad interficiēdū Hyspanos, quos ille miserat dicto Qualpopoca, Illi uero responderunt fuisse illud cōmissum facinus iussu Domini muteezuma, & q^d ceteri quoq³ proceres, qui ciuitati opem tulerant mādato ipsius muteezuma eo uenerāt, ut postq³ discessissē a Ciuitate Verē crucis cōtra ibi existētes exirēt, & eos qui defece- rant ab illo, & Maiestati Vestræ se subiecerāt, & q^d omnem possi- bilem adhiberēt: diligētiā, ut Hyspanos interimerēt ibi relic- tos, ut Hyspani eisdem opem ferre nō possent, aut fauorem præs- tare, & quod propterea ea sic euenerant.

¶ Peractis diebus sex post meum ingressū in celebrem Ciui- tatē Temixtitan, & aliqua eiusdem uidissem q³uis, minima ad multa quæ uideri possūt: Propterea cōsideratis his, quæ in puin- tia habentur, ratus sum ad rem, & incrementū status Maiestatis Vestræ, & nostram tutelā, & munimē admodū pertinere, si dict⁹ Domin⁹ muteezuma in meā redigeretur potestātē, & q^d sua peni- tus nō potiretur libertate, ne gratū in Maiestati Vestræ seruiendo animū eidem mutare cōtingeret, & eo magis, quia nos Hyspani sum⁹ aliquantulū difficiles, & importuni, & si nobis succenserent possent dāni aliquid, & incōmodi inferre, & tantū q^d nullus nos- trum tanti nuncius mali esset futurus superstes, partim quia max- imē sunt potentia, partim quia si illū apud me retinerē reliquæ pu- uintia, quæ eidē subiiciebātur facilius se Maiestati Vestræ dedi- disset, ut etiam postea accidit, Cōstitui illum domi, quā inhabi- tabā retinere, satis enim eam munitam, & tutam cogitabam, & mihi cogitanti ne dū illum capere contenderem, aliquid scandali, aut tumult⁹ suscitaret^r animo succurrit facin⁹ illud de q³ p^refect⁹, quem dimiseram in Ciuitate uerē Crucis per litteras suas me cer- ciorē rediderat in Ciuitate Almeriē perpatrātū ut antedicto capi- te explanauī, & quēadmodū mihi cōstabat oīa ibi cōmissa ius- su, & mādato euenisse dicti Domini muteezuma, & collocato præs- sidio in angustiis uiarum ad palatium Dñi muteezuma profec- tus sum, ut alias facere solebam, & aliquandiu cum eo nugatus sum, & aliqua uoluptatem afferentia in medium protulimus, & post mihi data aliqua munera aurea, & filiam suā, filiasq³ aliorum procerum quibusdam commilitonibus meis, exposui eidem ex ordine, quæ in Ciuitate Nautechal siue Almeria eue- nerant, & q^d Hyspanos interfecerant, subiunxi p^reterea, Quod Qualpopoca, & reliqui ista Machinati fnerant mandato suo: non sua sponte fecisse affirmabant, & quod Domiuo suo non

Mutteezuma
Hyspanos in
ciuitate Verē
Crucis reclusos
interfici
cōmittit.

Cōsultat et cō-
stituit Torre-
sium cape do-
minum Mut-
teezuma.

Mutteezuma
donat filiam
suā Torre-
sio. Hinc est
cognoscere q^d
sunt homines
sine ingenio.

Verba Corte
sij ad dominū
Duteezuma
sup rebus que
successere in
Almeria.

Duteezuma
destinat viros
ad adducen-
dum qualpo-
poca.

Iubet Corte
suis dño Du-
teezuma. veni-
at et habitet
in sua habitati-
one. donec ad-
ducatur qual-
popoca.

Conducitur
Duteezuma
ad palatium
Cortesi: et
nota modum
quo illum con-
ducebant.

ausi sūt nō obtēperare, quia nullo pacto adduci poterā ea fuisse
eius mādato, nec cōsilio gesta, prout Qualpopoca, & alii asse-
rebāt, sed q̄ illa potius proferebāt, ut se excusarēt, & mihi cōsul-
tū esse uidebat, ut mitteret euocatū dictū Qualpopoca cum sibi
adiūctis proceribus, ut ueritas appareret, & prēdicti meritas lu-
erent pānas, & Maiestas Vestra eius bonū animū in eandē cog-
nosceret, & ex hoc ne pro gratiarū actione, quam Maiestas Vestra
eidem agendā cōmittere deberet, e contrario nō cogere aliquid
damni, & incōmodi eidem inferendū cōmittere, postq̄ ueritas
erat ab eo, quod dictus Qualpopoca, & cōiuncti proferebāt, &
illico quosdam ex suis prēsto esse iussit, quibus sigillū tradidit,
Quod in brachio ex gēmis gestabat, iussitq̄, ut ad Ciuitatē Alme-
riam, quæ septuaginta leucis abest a celebri Ciuitate Temixtitan
proficiscerēt, & dictū Qualpopoca cum aliis, qui dictos Hys-
panos interfecerant adducerēt, & si sponte uenire nollēt eosdem
uinctos adducerēt, & si eisdem obstarēt, Quasdam cōmunitates
ī sui auxiliū, quas demōstrauit cōterminas dictę Ciuitati Almerię
euocarēt, eosq̄ ui capiendos curarēt, & nullo pacto sine prēliba-
tis ad eum reuerterentur, qui mandatis, parituri recessere, quib⁹
uiā ingressis Domino muteezuma gratias egi de exacta per eum
adhibita diligentia in prēlibatis capiendis ex eo, quia cogebam
reddere rationē Maiestati Vestrę de omnib⁹ Hispanis, qui mecū
transfretauerāt, ad hoc ut possē reddere uerā rationē Vestrę Ma-
iestati necesse erat, ut ueniret, & moraretur in hospicio meo, do-
nec ueritas elucesceret, & donec ille omni culpa uacuus appare-
ret, petebamq̄ ab eo, ne illud ægre, aut moleste ferret, quia domi-
mea non erat futurus captiuus, sed omni parte liber, & me nec in
ipsius obsequiis, nec dominio quoquo pacto interponere cōstitu-
erā, & in sua optione erat, quam partē uellet Palatii, in quo morā
tunc temporis trahebam, & eidē fidem meā pollicebar, hac detē-
tione nil tēdii, aut molestię sibi cōtingere posse dabatur, & ultra
suum seruitium, meorū quoq̄ adhiberetur, & omnibus ad libi-
tum imperare proculdubio posset, & circa hoc diu fuimus alter-
cati, & quæ hinc inde prolata fuerint longū esset enumerare, tan-
dē placere sibi domū meam mecū accedere professus est, mā-
dauitq̄ locū in meo Palatio, sibi parādum, & exstruendum, quo
præparato plurimi magni proceres affuere, & deductis uestibus,
& brachiis eorū subductis nudis pedibus illius lecticam cōduce-
bant, non multū ornatam, & maximo cum silentio eum flentes
lecticæ imposuerunt, & progressi fuimus ad nostrum palatium.

sine aliquo tumultu, quous postea tumultuari vulgus cepisset, tamē quamprimū ad aures muteezuma illa peruenire, illico omnes iussit quiescere, & sic omnis populus eo die, & semper, dum Domin⁹ muteezuma apud me detent⁹ fuit quiete uixit, quia optime hospitabatur, & idem seruitiū habebat, quod prius domi suae retinebat, quod fuit magnū, & admiratione dignū, ut infuturum referam, & socii mei quoque eum, quibus poterant comodis, & obsequiis prosequerentur.

Dñs Muteezuma tumultum cessare iubet.

¶ Dum Domin⁹ muteezuma a me detineretur, qui ad adducendū Qualpopoca, & alios adherentes, qui Hyspanos morti dederant, profecti fuerant, redire adducētes ipsū Qualpopoca cum uno ex eiusdem filiis, & alios pręterea uiros, qui dicebātur inter fuisse neci dictorū Hyspanorū, Ipsumque Qualpopoca lectica in modū magni Domini cōduxere, quem potestati meae cōcessere vna cum reliquis, quē in carcerē cū aliis intrudendū commisi, & maniciis, & cōpedibus alligari, a quibus postquē se Hyspanos inire misse cōfessi sūt, sciscitatus sū an subesset Domino muteezuma, pręfat⁹ uero Qualpopoca respondēdo a me petiit, an esset alius Domin⁹, cui deberet subiici, quasi innuens, quod null⁹ alius erat Domin⁹, cui deberet subiici, & erat uasallus Domini mutezuma, & postea ab eisdem quasiui, an ea quae fecissēt, fecissent sua sponte, aut mandato, & consilio Domini sui muteezuma, omnes dixerunt sua sponte non mādato sui Domini, quous postea dum sentētia in eos prolata executioni mādabatur, & comburi debebāt, clamauerint unamines cōmisisse mandato Domini sui tale facinus, & suo iussu cōmiserant, & hoc modo fuerūt publice in platea sine aliquo tumultu, aut seditione cōbusti: Et eodē die, quo cōbusti fuere, quia iam cōfessi fuerant Dominū muteezuma fuisse auctorem pręlibati homicidii in Hyspanos perpetrati, eundem in cōpedes collocari iussi, quo spectaculo maxime animo cōsternatus est, quamuis eodem die, postquē multa secū fuerā collocutus eidē cōpedes eximēdos ordinauerim, quo facto fuit maxime recreat⁹, & plurimū uoluptatis est cōsecutus, & deinde assidue illi morē gerere quātū in me erat omnibus in rebus summopere studui, & pręcipue quia publice ubique locorū profitebar tā ipsis incolis, quā Dominis prouintiarū, qui ad me cōfluebant, Maiestati Vestrae summopere placere quod Domin⁹ muteezuma regnaret, ut prius regnare solebat, hac tamē cōditiōe, ut recognosceret Maiestati Vestrae in superiorem, & Dominū, ut Maiestas Vestra recognoscitur ab aliis omnibus, & illi subditi rem gratā Maiestati Vestrae facerent

Adducit caput Qualpopoca cum coniuratis ad cor tesium.

Combuitur mādato Corresij Qualpopoca cum coniuratis.

*Nota bonum
Dñi Dutee
suma animū
in Catb:maie:*

*Maria sepius
donat munera
eū comitanti-
bus Dutee
suma.*

*Aurifodinas
sibi ostendi pe-
rit Cortesius
a muteezuma.*

*Destinantur a
Cortesio hys-
pani ad quatu-
or prouintias
ad Aurifodi-
nas inspicien-
das.*

si in posterū tenuissent illum in Dominū, & superiorē, quēadmo-
dū faciebant ante aduentū meū, & tam bene me secū gessi, et sa-
tisfeci, quod pluries illū rogans commisi, ut domū suam proficis-
ceretur, tamē mihi responsum semper dederat, se optime ibi in ea
domo apud me cōmorari, cum nil sibi omnino deesset, non aliter
q̃ si domi suæ fuisset, Nā si domi suæ esset facillime euenire pos-
set, q̃ Domini Prouintiarū capta occasione possent illum sollici-
tare, & inducere ad perpetrandū aliquid cōtra me contra uolūta-
tē suā, quod redūderet in vestræ Maiestatis dānū, cui iam consti-
tuerat, quātū in eo poterat semper inseruire, & donec redderet cer-
tiores suos, quid nam haberet in animo, optime erat ibi, & q̃uis
aliquid super hac re eidem proponerēt, illis respondere facillime
poterat, q̃ ipse non erat in sua potestate, & hoc pacto se excusare
poterat, & pluries a me petiit, ut posset ire spatiatū, quod eidem
nunq̃ recusauī, ut ire posset spaciatum ad alias domos, quæ uo-
luptatis causa ibi constructę erant, & aliquando exiuit spatiatū
Ciuitatem quatuor, aut quinq̃ Hispanis comitantibus per duas
leucas, & quotienscumq̃ reuertebatur, uidebatur letus, & vultu
hilari, & cum exhibat, donabat uarias gēmas, & uestes tam Hyspa-
nis, q̃ Incolis, quem maxima caterua semper comitabatur, & ad-
minus ad tria millia hominū, & eorū maior pars erat procerum,
& Dominorū illius prouintię, & assidue conuiuia opipare para-
ta, & tripudia celebrare delectabat, quæ profecto maximis pos-
tea laudibus ab omnibus merito extolli debebant:

¶ Postq̃ cognoui illū ex corde desiderare esse in Regali vestræ
Maiestatis seruitio, rogauī, quo ampliorem relationē Maies-
tati Vestræ transmittere possem de his, quæ in istis locis, & pro-
uintiis continentur, ut mihi aurifodinas ostendendas curaret, qui
sibi placere hilari vultu, & verbis demonstrauit, & eo instanti quos-
dam familiares eius accersiri iussit, & pro qualibet prouintia, in
qua aurum extrahebatur, misit duos ex eis, rogauitq̃ ut totidem
Hispanos sibi in comites illuc transmitterem, qui quo ingenio
aurum eliciebatur, conspicerent, quod facile executus sum, & ad
quamlibet prouintiā destinaui Hispanos duos, qui comitaren-
tur Indos, erāt autem prouintiæ quatuor, quidā ex illis deuenere
ad prouintiam quandam, quam Cuzula appellāt, quæ abest per
leucas octuaginta a celebri Ciuitate Temixtitā, cuius prouintię
Incolæ subsunt Domino muteezuma, & ipsi ostenderunt eisdem
tria lata flumina, & ex omnibus adduxere indicia auri purissimi
quamq̃ modicum adduxerint, non enim habebant alia instru-

menta, sed ea tantum, quibus ipsi Indi aurum extrahere solebant, & ut Hyspani retulere, transgressi sunt tres prouintias multis pagis, uillis, & edificiis refertas, ita ut in Hyspania non repellantur meliores, sunt in illis prouintiis multe Ciuitates, & colonie in magna quantitate, & asseruere uidisse habitationem quadam cum arce, quæ est amplior, & magis munita castro Burgensis Ciuitatis Hyspaniarum, & Incolæ unius ex his Prouintiis, quæ Tamazulapa nuncupatur, ornatori habitu, & ditiori incedunt incolis prouintiarum, quas hactenus uiderimus, & sunt maxime prudentiæ, Secundi uero profecti sunt ad Prouintiam, quæ dicitur Malinaltebequæ, quæ etiã abest a dicta magna Ciuitate Temixtitan per leucas septuaginta, & plus uergit ad littora maris, & illi quoque attulere inditia auri, ex magno flumine, qui illac præterlabitur: Tertiū uero aliam Prouintiam adiere, ubi sunt gentes, quæ differunt idiomate ab incolis proximæ prouintiæ Culua, quam Tenis appellant, & illi prouintiæ Dominus nomine Coatelicamat, quia prouintiam obtinet in excelsis montibus dicto Domino muteezuma non paret, & etiam, quia illius prouintiæ incolæ sunt martiales, & certamen ineunt hastis uiginti quinque, aut aliquando triginta palmos in longitudinem continentes. Et quoniam isti non erant subiecti Domino muteezuma, indi, qui profecti erant cum Hyspanis, eam prouintiã ingredi non sunt ausi, si prius Dominū illius de eorum aduentu certiores non facerent, ab eoque saluū conductū obtinerēt, asserentes eos eã ob causam aduenisse, ut suas aurifodinas uidēdi copia eisdem concederetur, & quod meo, & Domini muteezuma nomine dignaretur illis eas ostēdere Coatelicamat responsum dedit, Hyspani eo tuto, & libere accederent, & aurifodinas inspicerent, & ea omnia, quæ uidere cuperent, sed eos e Culua, quos sciebat missos nomine muteezuma admonebat, ne prouintiam suam ingrederentur, quia hostiū loco eos habebat: Ancipiti animo fuere aliquandiu Hyspani irent soli, an non, maxime, quia Indi, quos secum adduxerant, eos admonebant, ne irent, quoniam ideo eos solos intromittebat, ut eos facilius interficere posset, Inuicti tamen animo Hyspani ulterius progredi constituerunt, fuerunt bene, & placide ab incolis, & eorū Domino suscepti, & eis ostenderunt septem, aut octo flumina, ex quibus se aurum extrahere dicebant: Hyspani una cum Indis ex omnibus illis fluminibus aurum extraxere, & inditia prædictorū fluminum attulere, & cum eisdem Hyspanis dictus Coatelicamat misit ad me nuncios suos, quibus se pro-

Mulchre prouintie et ut i Hyspania edificijs refert.

Prouintiam Tenis Hyspani ad aurifodinas inspiciendas proficiscuntur.

Leto animo recipiunt Hyspani a Coatelicamat.

Septem: aut octo reperiunt flumina Hyspani: ex quibus aurum extrahunt.

*Donera cor
tesio allata.*

*Locus ad ex-
trahendū au-
rum et consti-
tuendas habi-
tationes acco-
modus.*

*Cacap vini lo-
co vtuntur in
illis partibus
et monet.*

*Domus erec-
te p. Dutees-
suma p. Hys-
panis ascēdūt
ad quadragin-
ta millia flore-
norum.*

*Mora in illis
partibus esse
artē pingēdi.*

uinitiam suam Regali Maiestatis Vestrae seruitio offerebat, & eis-
dem ad me misit quēdam aurea emblemata, & uestes, quibus
Incolae illius Prouintiae Maxime vtuntur. Vltimi uero accessere
ad aliam Prouintiam Tuchebeque nominatam, quae eodem
directo uergit ad mare per duodecim leucas a puintia Malinal-
tebeque, in qua iam superius dixi inuentū fuisse aurū, & Incolae
eisdem ostenderūt duo flumina, ex quibus pariformiter addux-
ere auri inditia, & prout ex Hispanis, qui ibi fuerant percipere
potui, Prouintia illa est admodum apta ad cōstituendas ibidem
habitationes, & ad aurum extrahendum, petii a Domino mutee-
zuma, q̄ in illa Prouintia Malinaltebeque, quia illa ad praedicta
magis apta uidebatur cōstrui faceret unam habitationem pro
Maiestate Vestra, & in ea cōstruenda omnem possibilē adhibu-
it diligentiam, & talem, q̄ duorū Mensium spatio eo in loco iam
seminauerant sexaginta mensuras (Quas anegas Hispani uo-
cant) ex quodam semine ab eis mayz nuncupato, ex quo panem
conficiunt, & decē mensuras cicerū, & cacap, qui est fructus amy-
gdae similis, quo fructu in puluerem redacto uini loco vtuntur,
& tantē in ea prouintia est estimationis, ut pecuniarū loco omnia
in foris, & ubiq̄ necessaria, eodem acquirant. Ibiq̄ binas habita-
tiones amplas edificari curauit, & in altera ultra habitationē ap-
posuerunt stagnū, in quo erant quingenti anseres ex industria ibi
collocati, qui ibi sūt in maximo pretio, quia eos quotannis deplu-
mant, & illorum plumis, & pennis utuntur, & in dicta habita-
tione collocarunt ultra mille, & quingentas gallinas, & alia plu-
rima ad domesticū usum facientia, & multotiens Hispani, qui eā
uiderunt, & ornamenta diligenter perpenderunt, putarunt ascen-
dere dictas habitationes ad uiginti milia Castellanorum auri, &
similiter petii ab eodē Domino muteezuma, ut mihi aperiret, si
in littore illius Maris esset fluuius aliquis, uel sinus, quos naues
illuc applicantes facile ingredi possent, & tuto in eisdem sistere,
qui retulit se penitus eius rei ignarum, tamē q̄ mihi Maris illius
panno depingi curaret littora, & sin9, & flumina in mare conflu-
entia, & q̄ postea poteram mittere meos Hispanos ad perscu-
tandū, & diligenter inspiciendum, & ipse muteezuma eligeret in
eorū duces Incolas dictae prouintiae, quod postea re effecit, quo-
niam sequenti die mihi attullere lineo panno picta omnia maris
littora, sinus, & flumina in illud confluentia, ibi conspiciebatur
flumen quoddam ceteris magis amplū, prout ex ea figura colligi
poterat in mare profluens, & uidebatur fluere inter geminos

montes, qui appellantur sanmyn in sinu quodam, ubi Nacleri putabāt eousq; q̄ diuidatur puintia Mazamalco nūcupata, dixitq; quos uellē destinare, & eo pacto misi decem Hispanos, inter quos aliqui Maritima disciplina plurimū pollebant, & cum ducibus, quos dederat muteezuma progressi perlustrarunt omnia illa littora a portu Chalchilmeca, quē sanctiuan appellant, ubi meis nauibus applicuerā, quæ perlustratio ascendit ad septuaginta leucas, & ultra, & nullū fluuium, aut sinum adinuenere, in quos naues possent ingredi, quamuis dicta littora habeant plura, & maxima, & in omnib⁹ illis fluminib⁹ periculū faciebāt Canoīs infidētes emissa in pfūdū bolide, et sic deuenere ad puintiā Quacalco, qua supradictus fluui⁹ præterlabitur, & illi⁹ Prouintia Dominus, qui Tuchintecla nuncupatur, illos benigne suscepit, & eisdem Canoas consignari iussit, quibus flumen ingredi possent, & in illius fauce aquæ profunditatē ad duos cum dimidio hominū status inuenere etiā eo tempore, quo aquæ maxime deflueret, & dicto fluuiο delati sunt per leucas duodecim, & minor profunditas, quæ dicto spatio continebatur, est ad sextum hominis statum per ea, quæ conicere potuerunt, ascendit ulterius per leucas triginta in tali profunditate. In ipsius fluuii ripa sunt magnæ, & plurimæ Colonie, & vniuersa illa prouintia est in plano sita fertilis, & rebus omnib⁹, quæ tellus ferre consuevit exuberans, & gens quasi innumerabilis, Isti ex hac Prouintia non subiiciuntur Domino muteezuma, Immo eius hostes accerrimi, & pariformiter eo tunc, cum Hispani ad illum uenire illis significatū uoluit, q̄ illi e Culua nullo modo ad suā Prouintiam proficiscerentur, quia erant eius hostes, Cum illi Hispani ad me ista relatum reuersi sunt, suos cum illis mihi nuncios quosdam destinauit, quibus ad me quædā aurea dedit, & plura Tygridum coria, & plura ex plumis contexta, & uestimenta, & mihi asseruere, q̄ Dominus eorum Tuchintecla diu nomen meū audierat, quoniam illi ex Puchunchan, qui est fluui⁹ Grisaluē, sunt eidē maxima iuncti amicitia, eundem certiozem reddiderant, q̄ illac transueram, & cum eisdem fuerā congressus, quia me harene hospitio prohibebant, & eorum colonie, & quēadmodum postea nos amicitiam inniueramus, & illi se subdiderant imperio Vestræ Maiestatis, & ille quoq; se Regali Maiestatis Vestræ seruitio cum uniuersa sua Prouintia offerebat, rogabatq; ut illū in amicū reciperem, hac tamē conditione, q̄ incolę prouintia e Culua regionem suam nullo pacto ingrederent, & peterem e rebus, quæ in prouinta illa con-

Destinat cor-
resius Hispanos
ad inquis-
rendū maris
portus.

Inueniūt por-
tum ad capiē-
das naues ap-
tū Hispani.

Nota prouin-
tiam Quacal-
calco fertilita-
tem et homi-
num multitu-
dinem.

Nota Tygrides
esse in illis
partibus.

Tuchintecla
p nuncios suos
se in vasallum
Carb. Da.
subdit.

177
tinent, quonia ea omnia, quę ab eo expeterē impartiri, & exequi paratus existerat.

Nunciat cor-
resio Hyspani
se portum in-
uenisse.

Dixit demu
o Corresi hy-
panos ad ex-
plorandū por-
tum.

Dixit Cor-
resi pfectum
ad Coloniam
cōstruendam
in fluuio Pa-
nuco.

Postq̃ mihi renūciatum est ab eis Hyspanis, qui ab illa pro-
uincia exploratu uenerant, illam ad Coloniam ibi constituen-
dam aptā. & cōmodam, & ab eisdem portum adinuentum, ani-
mo admodum lēto fui, quoniam ab eo tempore, quo ad regionē
hanc applicui, sollicitus fui de portu inuestigando in littoribus
istis, & etiam, ut prope eundem inuenire possem locum aptum
ad habitationes faciendas, tamen eousq; inuenire nō potueram
a litore incipiente a flumine Sancti Antonii, qui est proxim⁹
fluuio Grisaluē usq; ad fluuium Panuco, qui est in litore inferiori
ubi quidam Hyspani mandato Francisci de garay Coloniam suā
constituerant, de quibus posthac mentionem faciam, & ut meli⁹
exploratas haberē res illi⁹ Prouintia, & portū antedictū, & in-
colarum in eis degentium in nos animos, resq; alias ad ibi habi-
tandum conducentes, alios quoq; ex meis commilitonibus ad
similia idoneos cum eisdem nunciis, quos Tuchintecla Dominus
illius Prouintia ad me cum muneribus destinauerat, proficisci ius-
si, deferentes ad eū aliqua munuscula, & ab dicto Domino lēto
vultu recepti portum denuo explorarunt, & periculum fecere, ut
alii fecerāt, & inuenere locū idoneū ad cōstituēdas habitatiōes, &
coloniam deducendam in ea, & de omnibus uera mihi retulere,
& dixere omnia utensilia ad coloniam constituendam adesse:
Et Dominum illius Prouintia maxime gaudere, & magno te-
neri desiderio inseruiendi Vestrae Maiestati: Quibus reuersis
cum ea relatione, Illico pfectum cum centum, & quinquaginta
militibus eo destinaui ad fortilitium ibi construendum, ad quod
construendum Dominus Prouintia se obtulerat. & pariformiter
domos omnes, quibus pro nostri habitatione egeremus, & quas
eidem imponderem: Et illico ubi coloniam locandam constituerā,
sex domos edificandas curauit eisdem indicauit esse sibi gratum
in sua sisterent prouintia, & q̃ eam habitandum suscipiebant.

Superioribus narrationis capitulis Potentissime Domine
exposui, q̃ eo tempore, quo ad celebrem Ciuitatem Temixtitā

proficiscebatur, mihi obuiam venerat quidam magnus, & potēs Dominus, qui se missum a Domino muteezuma profitebatur, ut postea perceperam, erat eidem sanguine iunctus, & Prouintia, cui Dominabatur erat contermina prouintia muteezuma, & eius prouintia nuncupatur Aculuacan, & caput Prouintia est Ciuitas lacui falso proxima, & ex ea per lacum ad magnum Ciuitatem Temixtitan Canois sunt Sex leucę, si quis autem pedibus proficisceretur, habet decem leucas, hanc Ciuitatem Tescucu appellant, habet in se ultra triginta milia domorum: Illius Dominus habet ibi miranda palatia, & habitationes, Meschitas præterea, & oratoria magna, & optime constructa, Dominatur etiam duab⁹ aliis Ciuitatib⁹, altera ab est a Ciuitate Tescucu spatio leucarū triū Acuruma, altera uero spatio leucarū quatuor, quę Otumpa appellant: Istarum quęlibet habet ad quater mille habitationes: Habet præterea dicta prouintia Aculuacan pagos & uillas plurimas, est solum fecundissimum ad culturam, & tota Regio, cui præest ab uno latere est contermina prouintia Churultecal, de qua diu meminimus, Hic Dominus nomine Cacamacin: Post detentionem personæ Domini muteezuma a me factā tam a Maiestate Vestra, cui se subdiderat, quam a Domino muteezuma defecerat, & quamuis pluries illum monerem, ut Regale seruitium, & obedientiam Maiestati Vestræ exhibere uellet, monitus tamen & a me, a dicto Domino muteezuma, nunquā parere uoluit, Immo superbe respondendo aiebat, quod si quis uellet ab eo aliquid, ad Prouintiā ei⁹ proficisceretur, & ibi experiretur, quanti esset, & quale foret Regale seruitium quod exequi tenebatur: Preparauerat, ut audiuerā iam maximas copias maxime beligeras, & postquē illum monitionibus adducere nō potui, Dominum muteezuma sum allocutus, & ab eo petii, quid nobis agendum in hac re cēseret, ne ille rebellionis contra nos factę penarum expers persisteret, responsum dedit, uelle eum ui expugnare erat maxima difficultas, quoniam magnus Dominus habebatur & potēs, copiis maxime abundans militiæ aptis, & sine maximo discrimine, & militum amissione expugnari posse non putabat, Sed quod ipse muteezuma habebat in prouintia illius Cacamacin plurimos ex primatibus, qui cum eo morabantur, & eis dabat stipendium, & quod constituerat eos aloqui, ut aliquos ex militibus

Tescucu Ciuitas.

Prouintie Aculuacā descriptio.

Cacamacin superba responsio

Cacamacin potentia narrat dominus Muteezuma.

Conciliū dñi
Dureezuma
Cortefio da-
rum ad capiē-
dū cacamacin.

Inſidię parā-
tur Cacama-
cin a ſuis.

Capiſ a ſuis
Cacamacin
ad Cortefiū
adducitur.

Cocuzcacim
Ciuitati Teſ-
cucu ꝑficitur a
Cortefio.

Conuocātur
omnes vaſalli
Dureezuma
ad Ciuitatē
Temixtitā et
ordē hābet.

dicti Cacamacin abducerent, qui poſtq̃ eis fidem noſtram dediſ-
ſemus, q̃ ſecuri, & tuti eſſent, partibus noſtris fauerēt, illum tuto
expugnare poſſemus, & ſic euenit, quia dictus Dominus mutee-
zuma ita egit cum eis, q̃ illi induxerūt dictum Cacamacin, ut cū
illis conueniret in dicta Ciuitate Teſcucu, & ipſi tanquam pri-
mates darent operam conſulere rebus ad cōmodum ſui Domini
facientib⁹, & ipſi triſtarentur, ſi ille aliquid faceret unde periclita-
ri, & ad ultimā internitiōē dari poſſet, & ſic in unum conuenere
in amplo, & elegātī pallatio dicti Cacamacin, quod ē in ipſo lac⁹
littore, & eo modo edificatum extitit, quod ſubtus illud Canois
patet iter, & in lacū exeunt, ibi præparatas canoas ſecreto colloca-
uerant, & etiam eo loci plures uiros diſpoſuerant, ſi forte dictus
Cacamacin obſiſteret, nec ſe capi permetteret, eundem ui capere
poſſent, & cū omnes conueniſſent, illi cōiurati primates Cacama-
cin apprehenderunt anteq̃ a ſuis audiretur, & canoq̃ impoſitum
per lacum ad magnū Ciuitatem deduxerunt, quæ (ut ſuperius
dixi) diſtat per leucas ſex, quem adductum lecticā impoſuere,
ut tantum Dominū decebat, illumq̃ mihi exhibuere, cui illico
compedes iniiciendos, & bene cuſtodiri mandauī, & cōmunica-
to conſilio cum Domino muteezuma, ipſius detenti fratrem
nomine Celſitudinis Veſtræ ꝑuintiæ illi præfeci, qui Cocuzcacim
nominabatur, cui ab omnibus cōmunitatibus, & Dominis dictę
ꝑuintię debitā obedientiā exhibendā modis omnib⁹ curauī, tan-
q̃ ſuo Domino, donec aliud per Maiestatē Veſtrā eſſet cōſtitutū
& ita executū eſt, quoniā in poſterū omnes eidem paruerūt tanq̃
Domino, ut prius paruerant dicto Cacamacin, & ille omnia quę
illi Maiestatis Veſtræ nomine mandauī libentiſſime, & fideliter
fuit exequutus: Poſt aliquot dies tranſactos a captiuitate dicti
Cacamacin Dictus Dominus muteezuma omnes Dominos ꝑro-
uintiarū ſuarū, & Ciuitatū circūiacentiū conuenire iuſſit, & mihi
poſtq̃ conuenere, nuntiauit, ut eo ꝑſciſci deberē, & poſt meū ad-
uentū talia fatus eſt: Chariſſimi fratres, & amici diu optime noſ-
tis uos omnes, patres ueſtros, & maiores, mihi, & antecelſorib⁹
meis ſubditos extitiſſe, & a me, & ab eis dē optime tentos, & om-
nibus honoribus cōdecoratos fuiſſe, & uos quoq̃ mihi, & maio-
ribus meis ea exhibuiſtis, quę boni, & fideles uafalli Dominis
ſuis præſtare tenentur: Etiam arbitror uos illud ab antecelſorib⁹
memoria tenere, noſtrum genus ex his Prouintiis originem nō du-
cere, ſed e longinquis prouintiis huc aduectum: Nam maiores

nostros huc adduxit quidā eorum Dominus, qui eos in ea dimi-
 sit, atq; discessit, & longo post tempore rediit, & maiores nostros
 cololnias his in regionib⁹ posuisse, & ex Incolis vxores duxisse,
 & ex eis liberos procreasse inuenit, adeo q̄ ulterius secū progre-
 di noluerunt, nec in Dominū suscipere, at ille discedens promi-
 sit, q̄ aut personaliter rediret, aut alios suo nomine huc destina-
 ret tot copiis, & tali potentia, & potestate, ut posset eos ad illius
 seruitia constringere, Scitisq; q̄ eum hactenus indies expectau-
 mus, & per ea, quæ præsens eius præfectus nobis retulit de Rege
 eo, & potenti Domino, quem eum huc destinasse, & a loco unde
 huc aduentasse piofitetur, pro cōperto habeo, & uos similiter
 tenere debetis, q̄ hic uere est ille Dominus, quem expectabam⁹,
 & eo maxime quia præfectus eius affirmat diu nostri notitiam:
 illum habuisse: Sed posteaquam nostri Maiores ea, quæ tene-
 bantur Dominis suis præstare, non præstiterunt, nos id oportet fa-
 cere, & Diis nostris agamus gratias, q̄ illud, quod tam diu expec-
 tauimus, nostris temporibus euenerit: Iccirco uos omnes obtesta-
 tos uelim, postq̄ illud quod exposui diu uobis omnibus notum
 est quemadmodum me hactenus in Dominum tenuistis, & mihi
 paruistis, post hac Maximo, & potenti huic Regi pareatis, & illū
 in omnib⁹ Dñm habeatis, Postq̄ ille uester Dñs naturalis existit,
 & illi⁹ uice hūc eius p̄fectū in Dñm habete, colite, & obseruate, &
 oīa tributa, & obsequia, quæ mihi hactenus impendere soliti est-
 tis, huic eius p̄fecto exhibete, quoniā ego pariformiter cōtri-
 buere, & omnib⁹ ei⁹ mandatis parere astringor, & ulterius om-
 nia exequi, & præstare, quæ de Iure Domino præstare tenemini,
 in quo rem mihi gratissimam facietis, Hæc omnia plurib⁹ lachri-
 mis, & maiora imo trahens suspiria corde, quam quilibet fari pos-
 set ptulit, Comitabātur reliq; oēs procures lachrimas mutēezuma
 suis assiduus lachrimis, & tātū, q̄ paululū imorati sūt āteq; respō-
 dere possēt, & p̄fecto serenissime Domine null⁹ affuit ex Hyspa-
 nis, qui eidem non plurimū cōpateretur, Tandem sedatis lachri-
 mis responsum dedere, q̄ illi se in subditos dediderant, & eum
 in Dominū habebant, & tenebant: Iccirco pollicebātur se omnia
 executuros, quæ ipse cōstituisset, & ea de causa, & etiam rationi-
 bus per eum deductis læto animo uellent illius iussa exequi, &
 ex tunc se perpetuo subdebant Maiestati Vestræ, & se in uasala
 los offerebant, & ibidem eorum quilibet pollicitus est exequi ea,
 quæ Regali. Maie. Vestræ nōie fuissēt imposita, & exhibere oēs
 cōtributiōes, & obsega, quæ antea dicto Dño mutēezūa præstare

Dominū e cu-
 lua originē ad-
 uerte.

Imperatore-
 a domo suo
 primo origi-
 nē ducere ar-
 bitrantur in il-
 lis partibus.

Muteezuma
 se in uasallum
 subdit Sacre
 Cesa. ⁊ car.
 Maiestati.

Omnes dñi e
 Temixtitan.
 pollicent esse
 uasalli Sac.
 et Catholice
 Maiestatis.

*Correspo a do
mino Mutee
suma et reli
quis proceris
b^o Aurū petit
ad Imperato
rem transmit
tendum.*

*mittunt hys
pani ad collig
gendū aurum
Sa: Les: ma
iestati trans
mittendum.*

*Mora res mi
ras Cortesio
esse donatas.*

soliti fuerunt, & reliqua omnia, quæ Regali Maiestatis Vestre no
mine eisdē precipere, quæ omnia per aliquos publicos notarios
cōscripta sūt, & de pmissis publicū cōfecit instrumētū, cui⁹ copiā
petii presentibus Hyspanis multis. Postq̃ omnes prefati Domi
ni se Maiestati Vestre subdiderant, allocutus sum dictum Do
minū muteezuma, & ei significavi Maiestati Vestre aliqua au
ri quantitate pro quibusdam operibus suis perficiendis opus
esse, Rogabamq̃ aliquos e suis, & ego similiter aliquos e meis
Hyspanis destinarem per prouintias, & habitationes illorum
Dominorum, qui se eo die obtulerant eos hortando, & rogan
do, q̃ de ea auri, & argenti quantitate, quam ipsi possidebant,
ultra eorum exigentiā Maiestati Vestre inferuissent, &
eo pacto appareret, q̃ illi iā inferuire cepisset, & Maiestas Ves
tra latius egregium eorum animū in seruiēdo perspectū haberet,
Et similiter Dominus muteezuma de eo, qd possidebat mihi ipse
impartiretur, quoniam ea omnia Maiestati Vestre mittere con
stituerā per nuncios, quos primo cum rebus aliis Maiestati Ves
tre erā trāsmisur⁹, & eodem instanti petiit a me sibi Hyspanos
consignari binos, & qui eos in uarias prouintias ad negotiū exe
quendum destinauit, quarū nomina, quoniā monumenta omnia
amisi, nō subueniunt, Ille enī prouintia sūt plurimę, & diuersę,
quarū aliquæ per octuaginta, & aliquę per centū leucas aberant
a dicta Ciuitate Temixtitan, & cū predictis Hyspanis ire ius
sit quosdam ex suis, quibus precepit, ut ad dictarū Prouintiarum
& Ciuitatum Dominos proficiscerent, & exponerent, q̃ ego uni
cuiq̃ quandam auri summā, quam ipse constituit, Imperabam,
& hoc executū est, nam illi omnes Domini, ad quos profecti sūt,
Contribuerunt imperatā sūmam tā emblemātū, q̃ auri in mas
sis, & foliis, & aliorū, quę ipsi possidebant, & fuso eo quod fundi
potuit ex quinta illorum portione, quę Maiestati Vestre debet,
fuerunt triginta duo millia, & quadringenta pondera auri absq̃
supellectilib⁹ ex auro, argento, rebus ex plumis factis, parmis
gemmis, & aliis pluribus rebus maximi ualoris, quæ omnia Ma
iestati Vestre cōsignaui, & seposui, quę transcendunt ualorē cen
tū millium Ducatorū, Erant preterea talia, & tātū mira, q̃ uarieta
te eorū, & nouitate erāt iextimabilia: Nec putādū arbitrorq̃ oēs
ex principib⁹ tā Christicolis, q̃ infidelib⁹, de quib⁹ apud mortale
impresentiarū mētio habeat, talia haberi possint, & certe Maie
Vestre illa, quę expono nimia uideri non debet, postq̃ sic se ha
bet ueritas, q̃ eorum, quę terra mariq̃ haberi possunt, & de qui

XXIII

bus ipse cognitionē aliquā habebat, simulachra ad uerā formā
tā aurea, q̄ argētea, & ex gēmis, & ex plumis obtinebat, & in tali
excellentiā, & perfectione, q̄ pene uiua spectantib⁹ uidebantur,
quorum mihi non modica impartitus est pro Maiestate Vestra
absq̄ aliis, quæ sibi picta exhibui, quæ omnia ex auro fingi cura
uit, ut sūt imagines Saluatoris crucifixi, emblemata, torques, nu
mismata, & alia plura e nostris, ad quorū imaginē similia fieri
curauit, accessit etiam portioni Maiestatis Vestre argenti recep
ti ultra centū marcas, quod in uarias tā paruas, q̄ maiores fien
das paropsides distribui, & scutellas, pateras, coclearea, quātū ill
dicere potui, & ultra hęc dictus muteczuma mihi donauit plura
ornamēta ex suis, quæ talia erant, ut perspecto, q̄ ex oī parte erāt
ex bombice, & absq̄ serico in toto terrarum orbe, talia fieri, & texi
non possent, nectot diuersis propriis coloribus, & laboribus, &
iter ea erāt aliq̄ uestiū genera, ad usū mulierū, & uirorū mirabilia,
erant pręterea apparatus pro lectisterniis, quibus ex serico facti,
merito cōparari non possent, erant alii apparatus, quib⁹ in eccle
siis, & aulis uti possumus, erant culcitre lectisterniorū cooperimē
ta, tā ex plumis, q̄ ex bōbice uariorū colorū, similiter, & mirabi
lium, & alia multa, quæ cum talia, & tanta sint ea Maiestati Vef
træ ex primere nescio, obtulit etiam duodecim Zerbatanas. Est
autem Zerbatana lignū longū concauū, qua aues paruas insec
tamur, ex illis spicula seu globulos exiguos in modū fabarum ex
creta cōpactos flatu emittēdo, quarū excellentiam etiā exprimere
nequeo, quia illę elegantibus picturis, & coloribus perfectissimis
constabant, in eius extremitatibus, & medio extabat aurum ad
palmi altitudinem mira arte elaboratum, & peram aureis fi
lis cōtextā, & globulos supradictos imponēdos, quos aureos se mi
hi daturū pollicitus est, impartitus est modulū ad eosdem effingē
dos aureū, & alia multa, quorū infinitus est numerus:

¶ Vt Maiestatem Vestrā Potentissime Domine de uariis, &
mirandis rebus istius Ciuitatis Temixtirā, Dominio, & isti⁹ Do
mini muteczuma obsequio certiozem redderem, ac de ritu, & con
suetudine, quam obtinent Incolę, ordine, & regimine tā Ciuitatis,
q̄ aliarū, quę subiiciebātur dicto Dño muteczuma longo tēpore
īmorari oporteret, & multos, qui eas exponere scirēt, habere neces
se esset intali genere exercitatos, ego nō possē de mille portōib⁹
minimā recēdere, sed ut meli⁹ potero aliqua ex illis, quæ uidi expri
mā, quę q̄uis inculte pmātur, tamē erūt tāte admiracōi, q̄ vix cre
di poterūt, nos enī p̄fetes p̄piis ocul⁹ intueōdo eas uix intellectu p̄cipi

Nota imagi
nes et simula
chra varia pul
cherrima.

Nota vestes
in partibus ex
bombice pul
cherrimas.

Zerbatanam
cum globulis
aureis Corte
sio donat mu
teezuma.

Domini Mu
teezumaserui
tium et obse
quium narrat
Cortesi⁹.

Corresius nō
credit posse o-
nia dñi. Dñs
teezuma refer-
re.

Prouintie
Mexico in q̃
celebris ciui-
tas Temixti-
tan cōmetur
descriptio.

Nota lacum
illum fluxum
et refluxū ha-
bere: vt mare
Easpium.

mus: Sciāt tamē Maiestas Vestra, q̃ si in aliquo deficiam in præ-
dictarū rerū relatione plus peccabo minuendo, q̃ augendo, tam
in his, quam in aliis, quæ recensebo Celsitudini Vestræ, quoniam
equum mihi uidetur, & apparet ea, quæ Regi meo, & Domino
recēdere duxi præuia ueritate nil augendo, aut minuēdo, aut inter-
ponendo exponere,

¶ Prius tamē q̃ res istius celebris Ciuitatis Temixtitan, & re-
liqua, quæ in proximo præcedēti capite asserui, recensere aggredi-
ar, visū est, ut omnia meli⁹ percipi possint, sitū prouintia de Mex-
ico, ubi dicta magna Ciuitas est collocata, & ubi illius Domi-
ni muteezuma regia consistit, explicare: Prouintia hæc excelsis, &
asperrimis montib⁹ circumsepta est, & in ea planities est in circui-
tu ad septuaginta leucas, cui planities in sūt gemini lac⁹, qui fere
uniuersā occupant, quia duo illi lacus ambiunt spaciū quinquā-
ginta leucarū, & in altero ex lacubus est aqua dulcis, altero uero,
qui maior est, aqua salsa. Illa uero planities ab uno latere segre-
gatur colliculis quibusdā, qui in medio planities cōsistūt, & dicti
lacus in fine iungūtur inquādā angusta planitie, quæ inter dictos
colles, & excelsos montes consistit, quia angustie extenduntur per
baliste iactū, & per ea alter lacuum ingreditur aliū, & ad Ciui-
tates, & colonias, quæ in dictis lacubus existūt homines Canoīs
inuehantur, absq̃ eo, q̃ aliquis terrā attingat, Sed quia est mag-
nus lacus salus, habet fluxū, & refluxū ad instar Maris, quotiens
cūq̃ aqua dicti lac⁹ excrescit aqua salsa ingreditur lacū dulcis a
quæ, & adeo uolēter nō aliter, q̃ si ingēs, & rapid⁹ fluui⁹ ingre-
detur, & e cōtrario quando decrescit lacus alius dulcis salsā ingre-
ditur: Et opulēta illa Ciuitas Temixtitan est fundata in illo mag-
no falso lacu, & a continēti ad dictā Ciuitatem, qua est iter duarū
leucarū, quatuor habet ingresus stratis manu fabricatis viis latis
quantū extenditur lata Hispana equestris lancea, Ciuitas est tā
ampla quantū est Hispalis, aut corduba, illius præcipui uici am-
plissimi, & recto tramite præcedentes cernūt, & omnes alii, & quo-
rūdā medietas in aquis alia in terris est, per quos Canoīs inuehū-
tur, & uici omnes habent suos exitus, ut ab uno ad alium aqua
pmeare possint, omnes isti exitus, quorū aliqui sūt latissimi, ha-
bent magnas trabes optime dolatas, & tales q̃ quibusdam in lo-
cis possunt per eas transire decem iuncti equites, & cum conside-
rarem si incolę uellent in me conspirare, ipsi commode facere po-
terant cum eo in sinu constitua sit Ciuitas, ut supra dixi, & ammo-
uendo pontes egressum, & ingressum dictę Ciuitatis facillime

nos fame perire cogeret, priusq̃ ad cōtinentē venire possem⁹, eā ingress⁹ propere Bergātinōs quatuor erigendos curavi, & tā celerriter perfecti sūt, & tales, vt eisdē ducentos viros cum equis in littore exponere possem, quotiescūq; nobis videretur. Habet ista præclara Ciuitas plurimas plateas, ubi assidue sua habēt fora, & cōmertia ad vendendū. & emendū: Est in eadē Ciuitate platea, quæ est in duplo maior platea Salamatinæ Ciuitatis, vndiq; porticibus circumdata, vbi quotidie vltra sexaginta milia hominū vendentiū, ementiumq; cernūtur, vbi est inuenire omnia genera merciū, quæ in prouintiis illis inuenire possint. tam ad esum, q̃ ad uestitum facientia: Venduntur res ex auro, argentoq; plumbo, cupro, auricalco, lapidibus, ossibus, conchilib⁹, corallis, & ex plumis. Venditur Calx, politi lapides, & non politi, lateres crudi, & cocti, ligna dolata variis modis, & non dolata. Est vicus in quo venduntur omnia genera auium ad aucupiū, ut gallinæ, perdices, coturnices annates, turdi, fulicæ, turtures, palumbes, pasceres harūdinibus collo astricti, psittaci, milui parui, asciones tinūculi, accipitres, falcones, & aquilæ, & aliquæ ex istis auib⁹ rapina viuētib⁹ cū plumis capite, rostro, & unguib⁹. Vēdūt cuniculos, lepores, ceruos, canes castratos paruos, quos ad comedēdū educāt. Sūt vici ad herbas vendēdas, sūt ibi omnes herbæ, & radices medicinales, quæ nascuntur in tota prouintia. Sunt domus pharmacæ vendentiū tam potabilia, q̃ ex unguētis, & emplastris, sūt barbitonforū domus, in quibus capita lauant hominib⁹, & radūtur. Sūt etiā ibi habitationes, ubi conueniunt ad bibendum, & comedēdum pro pecunia: Sūt ibi plurimi baiuli, vt in Hyspaniis. q̃ portant onera de domo eorū, qui vendiderūt, ad domū eorū, qui emerunt. Sūt plura ligna, carbones, focularia, stora variæ ad lectisternia, aliæ subtiliores ad sedilia ornanda, cameras, aulasq; Sūt omnia holera, & præsertim cepe, porri, allia, nasturtiū, tā terrestre, q̃ aquaticū, caules, acetosa, cardus: Sūt ibi fructus variī, inter quos sūt cerasa, pruna, quæ sūt simillima Hyspanis, sunt poma, vua, & alii fructus plurimi, quos producit illa Prouintia multū singulares. Vendūt mel apū, cerā, & mel Harūdinū ex Mayz, quæ harundines habēt tantū mellis. & sūt adeo dulces. ut sūt illæ, ex quib⁹ Zucarū cōficitur. Vendūt mella ex arborib⁹, quib⁹ dā, quas vocāt in reliquis insulis Magney, & sūt dulciora musto decocto, Vēdūt etiā vinū inde confectū: Vendūt varia genera fili omniū colorū in suis corollis, & est similis vico, vbi Grānatæ vēduntur res ex serico, sed in maiori quantitate: Venduntur ibi colores pro pictoribus, & omnia genera, sicut in Hyspaniis, &

Bergantinos
quatuor eri-
git Cortesius
ut littore ex-
ponat milites

Nota plateā
mirabilē & am-
plam in hac ci-
uitate.

Nota varia
genera animā-
lium in illis
partibus.

Nota etiā mo-
dum in Ger-
mania retinē-
esse in illa ciui-
tate.

Nota vnā esse
in illis p̃tibus

Colores mul-
ti sunt ibi si-
cut in Hyspa-
nijs p̃ pictori-
b⁹.

Connumerat
varia vasorū
genera quę in
illis partibus
conficiuntur.

Nota vicos
ubi quęlibet
merces vendū
tur: esse sepa
ratos.

Nota religio
sas esse etiam
in illis parti
bus personas
vt sunt apud
nos fratres &
monachi.

Nota contra
hereticos nos
tri temporis
argumentum
quoniam & In
di quodā tem
pore abstinēt
a quibusdam
cibis.

adeo illustria, vt meliora fieri nō possent, Venduntur coria cerui
na optime aptata cū pilo, & sine, alba, & tincta coloribus variis,
Venduntur fictilia multa, & optima vernice suffulta: Vendunt
dolia maxima, & parua, cenophora, ollę & alia vasa fictilia,
& alia infinita genera vasculorū, & maiori ex parte vernice sufful
torū, Vendunt multū mayz tam solidū, q̃ coctū in panem cōuer
sum, & de eo habēt magna cōmertia, & in solido, & in pane, quod
eundē retinet saporem, quem in reliquis Insulis retinere solet,
Vendunt ortocreas ex auibus, & piscib⁹ recentibus, & salis, cru
dis, & coctis. Vendunt oua gallinarum, & anserū, aliarūq; auū
maxima in copia, Vendunt placentas ex ouis, Et deniq; vendūt
in dictis foris quicquid gignitur, & crescit in illis Prouintiis, quę
vltra ea, quę exposui, sūt talia, & tam diuersa, q; propter prolixita
tatem, & quia eorū nomina non teneo, nō recēsebo, & gen⁹ quod
libet mercium habet vicum proprium nulla data alia mercū com
mixtione, & in hoc optimū habent ordinem, & omnia venduntur
bene cōputata, vel mensurata, non tamē hactenus visum est, q;
aliquid pōdere vendant: In huiusmodi magna platea est domus
ampla in modum Iudicii, vbi semper morantur decem, aut duo
decim personę, quę iudicant, & constituunt omnia, quę in dicta
platea eueniunt, & dubia quę insurgūt, malosq; & delinquentes
puniri iubent. Versantur in dictis plateis alię personę, quę assi
due diligenter explorant, quid vendatur, & mensuras, quibus
venduntur bona, inspectant. In hac Ciuitate sūt plurimę mesch
itę, & domus Idolorū pulcherrimis ædificiis, pro parochiis, & vi
cis eorū, & in dignioribus versantur homines, qui pro religiosis
more suo habētur, & cōtinue resident, pro quibus præter loca, vbi
Idola collocantur, cōperiuntur optimę habitationes. Omnes illi
sui religiosi nigris uestibus vtuntur, nec capillos minuunt, aut pec
tunt a die ingress⁹ religionis, donec exierint, Filii omnes fere pri
matum Ciuitatis, & Dominorū prouintię eo habitu in religioni
bus versantur a sexto, & septimo anno, donec eos parentes matri
monio copulare constituerint, & hoc frequentius accidit in primo
genitis, & eis qui in hereditate succedunt. q̃ in ceteris, Moran
tes in illis locis accessum ad mulieres non habent, nec ad eas do
mos mulieri patet accessus, abstinēt a cibis quibusdam, sed vno
tēpore plus alio, & inter Meschitas est vna suprema, cui⁹ magni
tudinē, & illi⁹ particulas, & res, humana lingua exprimere nō pos
set, q̃niā ei⁹ amplitudo tātū prædicit, ut intra ipsā (quę altissimo et
ualido muro circūdata est) possit locari Ciuitas quigētarū domū

Continentur int⁹ in circuitu circūcirca pulcherrimæ habitationes quibus insunt magnæ aulæ, & deambulatoria, quibus resident religiosi ibi collocari: sunt eo in circuitu quadraginta turres altissimæ, & bene cōstructæ, ad quarū penetralia itur per quinquaginta gradus, & minor inter eas est tantæ proceritatis, quantæ est turris Cathedralis Ecclesiæ Hyspalensis, & tam bene cōstructæ vident^r, tam ex politis lapidib⁹, q̃ ex tignis, ut eis politiores fieri nō possēt, aut fabricari ubiq³ locorū, Omnes enim politi lapides Sacellorū, ubi Idola collocantur, variis imaginibus constant, & tecta, & tigna omnia, quæ ibi posita cernuntur, variis picturis, & liniamentis decorata, & elaborata cōsistunt, & variis mōstris, figuris, & ornamentis picta, omnes supradictæ turres sunt sepulchræ dñorum istius Prouintia, Et capellæ in eisdē constructæ quæ libet suo Idolo est dicata, cui plus deuotionis attribuebāt, In hac ampla Meschita sūt tres latissimæ aulæ in quibus sunt plurima Idola miræ magnitudinis & altitudinis, variis figuris, & artibus sculpta, tam in lapidibus, q̃ in tecto: Et dictis aulis insunt alia parua sacella angustis portis constructa, & sacella similiter nullā cōtinent Cœli claritatem, ea sacella nō ingrediuntur nisi religiosi, & illi non omnes, & in illis sunt imagines, & statuæ Idolorū, quāuis etiam extra, vt superius dixi, reponātur, Digniores dictorum Idolorum statuas, & eorum, quibus plus fidei adhibebant, suis sedibus deturbauī, deieciq³ per gradus, Sacellaq³ ubi constiterāt mundare, & lustrare cōmisi: ea enim omnia sanguine sacrificatorum mortalium aspersa cernebantur, Ibiq³ gloriosa protectricis Marię, & reliquorum sanctorū imagines collocaui, quæ omnia Muteezuma, & incolæ moleste tulerūt, & priō mihi significarūt, q³ talia cōmittere nō deberē, quoniam si res diuulgaretur, per reliquas cōmunitates, & loca, eos mihi facillime rebelles reddere possem, quia illi arbitrabantur omnia bona temporalia a dictis Idolis sibi exhiberi, & concedi, & si Incolæ paterentur, q³ sibi tales contumeliæ inferrentur, succenserent, nec vltius quicq³ illis exhiberent, & fructus terræ exsiccarētur, quare homines fame perire cogerentur: Eos quotidianis adhibitis interpretibus admonui, q³ maxime decipiebantur, spem in illis Idolis collocare, quos propriis manibus ex immūditis confluauerant, & eos scire oportere, vnum esse Deū omniū vniuersalē Dominū, qui creauerat Cœlū, & terrā, & omnia alia tam uisibilia, q̃ inuisibilia, qui pariformiter illos creauerat, & nos alios omnes, Deūq³ esse sine principio, & immortalē, & q³ illi soli credere, eundēq³ solum

Nota De schitam mirabilem in cuius circuitu sunt quadraginta magnæ turres

Describuntur imagines idolorum in Meschita contentorum.

Imponit idolorū loco Benitricis & aliorum sanctorū imagines cortesijs.

Cortesijs verba ad Dominum Muteezuma & reliquas prouintiarum proceres.

Portat Muteezuma & alios proceres Cortesius ut posthabitis idolis Deum adorent.

Imagines nostrę religionis imponit sacellis Idolorum Cortesius.

Ex quibus conficiantur imagines Idolorum & quomodo.

Multa genera Idolorum habent sicuti nos sacros cuiuslibet rei intercessores habemus

adorare, nec aliam creaturam, aut rem aliam præter solum Deum deberent, reliqua quoque alia explanavi, quæ tali in re exponere sciui, ut illos a sua Idololatria abducere possent, & ad cognitionem veri summi, et omnipotentis Dei inducere. Omnes, & potissimum Muteezuma responderunt, quod illi iam mihi exposuerant, se non esse oriundos ex hac Regione, & diu maiores suos ad has prouincias aduentasse, & optime euenire poterat, quod illi essent aliquo errore ducti in his rebus quæ colebant, cum iam diu patriam suam exissent, & qualiter ego, qui nouissime ueneram, melius recordari deberem, & quæ ipsi colere, & credere deberent, & illis ea impartiri deberem, ac eos docere, ipsique se paratos offerebant ad ea, quæ ipsis tanquam meliora proponerem, & dictus Muteezuma, & alii plures ex primatibus affuere, dum Idola e sacellis deiicerem, & dum illa munderentur, & nouas imagines imponerem, & omnes hilari fronte, ut conicere potui, Illisque seriose mandavi, ne imposterum Idolis pueros sacrificarent, ut prius soliti erant, quia hoc Deo. Opt, Max; admodum displicebat, & Vestra Maiestas suis sacris legibus prohibebat, & precipiebat, quod quicumque interficit, interficiatur: Illico ab ea sacrificandi consuetudine abstinerunt, & eo toto tempore, quo moratus sum in ea Ciuitate, nusquam uisum est, pueros aliquos interfici, aut Idolis Immolari: Imagines, quibus isti fidem adhibent, sunt maioris proceritatis statu cuiuslibet maximi hominis: Conficiuntur ex omnibus seminibus, & leguminibus, quæ ipsi in usu habent tritis, & mixtis insimul, illaque interceptorum pro sacrificiis cordium sanguine incorporant, quæ pectore adhuc uiuentium extrahunt, & illo ex corde emanato sanguine farinam humectant in tanta quantitate, quæ sufficere possit ad perficiendas magnas illas statuas, & eisdem perfectis, & in sacellis collocatis, plurima mortaliū corda offerunt, & similiter eisdem sacrificant, & eorum faciem sanguine inde emanato, illiniunt: Et pro qualibet necessitate homini incumbenti habent propria Idola more priscorum gentiliū, qui sua olim uenerabatur Idola, Ita ut pro captando fauore in bello idolum habent, pro suarum segetum cultura aliud, & deinde pro re qualibet quam querunt, aut exoptant bonos sortiri successus, precipuum Idolum habent, quod uenerentur: Hac celebri in Ciuitate sunt multa magna, & optima domus, & propterea sunt tot egregia domus, quia omnes primarii Domini illarum Prouinciarum, & Vasalli Domino muteezuma in eas suas habent habitationes, & resident in ea quadam anni parte: Sunt ulterius primi Incolę Ciuitatis ditissimi, qui similiter egregiis.

potiuntur domibus vltra speciosas habitationes domus, egregi-
 oshortulos habentuariis floribus tam in superioribus, q̃ in infe-
 rioribus habitationibus, per uiam ex quatuor stratis, quibus Ci-
 uitatem ingrediuntur, protenduntur gemini aqueductus, quo-
 rū amplitudo est ad passus duos, altitudo uero ad hominis statū,
 & uno ex illis inuehitur dulcis aqua saporis optimi ad crassitudi-
 nē humani corporis, quę progreditur in mediū Ciuitatis, ex qua
 bibunt, & reliquis in rebus necessariis utuntur, alter uero alue-
 us uacu⁹ est, & dum ab uno ex illis immunditias deicere uolūt,
 in alio aquas ducunt, donec mundetur, & quia transit per pontes
 propter interualla, quibus aqua salsa ingreditur, & egreditur con-
 ducūt aquas prædictas dulces p̃ cānales quosdam in crassitudinē
 unius magni bouis, qui extenduntur quantū trabes dictorū pon-
 tiū, & illa est omnibus Incolis cōmunis, cōducunt undiq; aquam
 uenale canois, quam hoc pacto e cānalibus accipiunt, canoas pō-
 tib⁹ subiiciūt, in quibus stant homines, & aqua canoas implent,
 & implentibus satis faciunt, & similiter in omnib⁹ ingressibus
 Ciuitatis, & ubi exonerant Canoas, qui locus est ad quem maior
 pars cōmeatum, qui apportātur ingrediuntur Ciuitatē, sunt par-
 uę casulę, quibus resident custodes, qui pro re qualibet ingredien-
 te, aut illata Ciuitati, certū quid pro uectigali recipiunt, & nescio
 an Domino muteczuma proueniat, aut præcipue Ciuitatī, quia
 hactenus non inuestigauī, credo tamē esse Domini, quoniā in nū-
 dinis aliarū Prouintiarū, illud uectigal uisū est colligi in emolumē-
 tū Dominorū Prouintiarū. Sunt plurimi in omnibus publicis fo-
 ris istius Ciuitatis quotidie operarii, & Magistri Cuiuscunq; arti-
 ficii præstolantes, qui operas suas conducant: Huius Ciuitatis,
 Incolæ meliorē modū habēt, & sunt subtiliores circa uictū, & alia
 domestica cæteris aliarū Prouintiarū, & Ciuitatū, quia Domin⁹
 muteczuma semper in ea uersabatur, Et omnes Prouintiarū Do-
 mini illius Vasalli conueniebant in eadem, propterea habebant
 meliorem ordinem, & politiam in omnibus: Et ne longior sim in
 rebus istius magnę Ciuitatis recensendis, quia tam cito me non
 expedirem, vltius non sequar, nisi hoc unū, q̃ in obsequiis, &
 uictu habent modū in Hyspaniis obseruatū, & similiter in suis or-
 dinationibus, & cōstitutionib⁹: Et dato, q̃ hæ gentes sint barbare,
 & tā segregatæ a cognitione sūmi opificis, & a cōmunionē reli-
 quarū nationū, mirabile est uidere modū ab eis in oib⁹ obseruatū
 ¶ Circa obsega domestica ipsi⁹ Dñi muteczūa, et res miras, quas
 ad magnanimitatē status habebat, est aliqd scribēdū, & ingenue

Aqueductus
 quib⁹ inuehit
 aqua dulcis in
 ciuitatem Te-
 mixtitan.

In Ciuitate
 Temixtitan
 venditur aqua
 Canoas sicut
 Venetijs.

Nota Magi-
 stros cui⁹cunq;
 artificij esse in
 hac ciuitate.

Incipit Cor-
 resius descri-
 bere obsequiū
 domesticum
 domini Mut-
 teeuma.

Excusat se cor
refusus nō pos
se omnia sigilla
tim apperire.

Quantū pates
at dominiū
domini Dū
teezuma.

Nota melius
facere barba
ros dominos
q̄ alij cum pri
mates prouin
tiarū nō rusti
cos in seruitio
habeant.

Nota mirabi
lia dñi Dū
teezuma palas
tia.

polliceor. Maie. Vestra, q̄ unde incipiam ignoro, nec quomo
do finem imponere ualeam, ut eorū minimā portionē finire pos
sim, quia ut Maieitati Vestrae alias retuli, quē barbari Domini,
qualis iste est potentia, aut opulentia maior hac esse potest, qui
Simulachra aurea. & argentea, ex plumis, & gēmis, & omnibus
generibus, quē sub Caelo sunt in suo Dominio, possidere posset,
& Simulachra aurea, & argētea tam bene effigiata, ut artifex qui
libet aptius aptare nō posset: Ea uero, quæ sunt ex gēmis, huma
nū Iudiciū cōiicere nō posset, quo instrumēto tam perfecte con
ficiantur: Ea uero ex plumis talia erant, q̄ nec in cera, nec in reb⁹
sericis acu pictis, mirabilia fieri posset: Non ualui cognoscere
quantū Dominiū dicti Domini muteezuma extendebatur. ille
enim undiq; a sua magna Ciuitate mittit nuncios cum suis man
datis per leucas ducētas, quib⁹ omnes parent, quāuis habuisset
quasdam prouintias suis prouintiis circūdatas, quibuscum bella
gerebat, & ut cōprehendere ualui eius Dominiū erat tam latum
quantē sunt uniuersę Hyspaniē, quia ad sexaginta leucas ultra pu
tunchan, qui est riuus Grisalue, nuncios suos misit ad Ciuitatem
nomine Cumatan, ut illi uenirent pręstatū obedientiā Maieitati
Vestrae, quæ distabat a magna Ciuitate per ducentas, & uiginti
leucas. Sed usq; ad centum, & quinquaginta nostri Hispani a me
uisū ire iussi sunt, omnes fere Domini istarū Prouintiarū, & maxi
me circūuicini resident in illa Ciuitate pro maiori parte anni, ut
superius retuli, Et ut plurimū dicti Domini habent suos filios
primogenitos ad seruitia dicti Domini muteezuma, et quilibet
eorū Dominorū suis in locis habēt Castra, & in eis milites suos, et
suorū reddituū, & obsequorū collectores, & moderatores, q̄ ex oib⁹
puitiis sibi eueniūt, & cōputū habēt de omnib⁹, quæ quelibet p
uintia contribuere obligatur, habent characteres, & figuras quas
dā in papiro, quam faciunt, quas ipsi intelligunt, & quelibet Pro
uintia habebat separatū obsequiū, & contributiōes secundū qua
litate seruitii, ita q̄ ad manus dicti Domini muteezuma perueni
ebant omnia genera rerū, quæ in dictis prouintiis cōperiri pote
rant, & eum tam pręsentes q̄ absentes metuebāt, quo nullos mor
taliū Dominos plus timeri Crediderim: Habebat tam in Ciuita
te, q̄ extra domos plurimas uoluptatis gratia melius cōstructas
q̄ dici possit, & quæ uere erāt dignæ magno Principe, & Domino
Habebat in Ciuitate ad usū suum palatia tam lata, & mirabilia,
q̄ mihi impossibile uidetur magnitudinē, amplitudinē, & bonita
tem illorū recensere: Idcirco me non intromittā, ut aliquid de eis

XXVIII

enarrē. sed tantū hoc unū, q̄ in Hyspaniis non sunt illis similia : Habet aliud palatiū fere non minus bonū, q̄ illud, in quo erat Pulcherrimū uiridariū quibusdam prospectaculis eidem insidentibus, & marmora, reliquaq; ornamenta erant ex iaspide optime elaborato : Illi palatio inerāt habitationes, quibus possent hospitari duo magni Principes cū eorū obsequio, in hoc palatio erant decem stagna, ubi habebantur omnia genera auū aquatiliū istarum Prouintiarū, quæ sunt multa, & uaria, & omniū altilium, & ad usum uolucrū, quæ mari aluntur, erant stagna salsa aqua, & ad usū fluminibus uersantiū erant aqua dulces, quas aquas quodam cōstituto tempore emittebant, ut stagna emundarent, & postea suis cannalib⁹ ea replebāt, & cuilibet speciei uolucrū impartiebantur cibum, qui eis erat proprius, ita q̄ illis, quæ piscibus nutritiūtur pisces dabāt, & quæ uermib⁹ uermes, & quæ Mayz. Mayz, & quæ aliis minorib⁹ seminib⁹, minora semina cōcedebāt : Et certa refero Maiestati Vestræ, q̄ uolucris pisces edentibus ducēt & quinquaginta librę quotidie exhibebantur ex illis, qui in dicto falso lacu capiebantur, his alendis uolucris dabant operam tricenti uiri nulli negotio ulterius incumbentes, Erant præterea alii ad auibus præstanda medicamina præpositi, cuilibet stagno prospectacula imminuebāt, & deambulatoria egregia, & sumptuosa, quo dictus muteczuma solatii gratia secedere solebat, In huius Palatii particula tenebat homines, pueros, feminasq; a natiuitate candidos in facie, corpore, capillis, superciliis, & palpebris. Habebat aliam etiā domū amplissimā, & munitissimā, in qua erat latū præristillū pauimento ex crustis marmoreis egregiis ornatum in modum latruncularię tabulę, & domus erant profundę, quasi ad statum hominis cum dimidio, & ad magnitudinem sex passuum in quadrangulo, & in medio quarumlibet istarum habitationum, cernebatur uolucris rapina uitam querens a tinunculo usq; ad aquilā, quoquot comperiuntur in Hyspaniis, & plura genera, quæ nunq̄ in Hyspaniis uisa sunt, & in quolibet genere magna copia, & in qualibet istarum erat lignū, ubi uolucres residebant, & aliud extra infra rete, & uni insidebant aues nocturno tempore, cū pluuiosum erat tēpus, in altero uero poterant esse exeuntes ad solē, & aera, dū aliqua egritudine laborant: Istis omnibus uolucris pro eorū cibo gallinas impartiebantur, & non aliud, in eodē palatio inferius quædam aula magnæ plenæ, sunt magnis caueis, & grandibus lignis fabrefactę, & coniunctę, & in eis, ut plurimum continebantur Leones, tygrides, lupi, vulpes, Catti varii & oīm horū animalū tā volatiliū q̄ quadrupedū erat

Marrat Cor-
telius pallatij
dñi Mutecz-
suma particu-
laritates scitu
dignas.

Mota volu-
crū genera in
stagnis consti-
tutarum.

Dñs Mutecz-
suma habet va-
ria genera mō-
strorum.

Leones Ti-
grides Lu-
pos & alias
plures feras.

Tricenti viri
custodiunt ani-
malia in pala-
tio dñi Dutee-
summa vo-
luptatis causa
derenta.

Quo tractet
dñs Dutee-
summa familia-
res suos.

Que epule ap-
ponant Dño
Duteezuma.

Nota rem nul-
libi in Hysto-
rijs Grecis
aut Latinis
inuentam.

maxima copia, quibus ad saturitatē gallinas apponebant, & ad
horū animalium custodiam erant alii tricenti uiri: Erat illi alia do-
mus ubi plurimos uiros, & feminas monstruosos pumiliones, gib-
bosos, & adulterinos, & alios maxime deformitatis uiros habe-
bat, & gen⁹ quodlibet monstri suas obtinebat seperatas habita-
tiones, & præerant eorū infirmitatibus electi homines, Reliquas
dom⁹ uoluptatis causa constructas in dicta Ciuitate prætermitto,
cum & plures sint, & diuersimodæ. Obsequii sui ordo talis erat,
Illucescente quingenti, aut sexcenti uiri principales domū suam
petebant, qui sedebant, & spaciabantur per aulas, & deambula-
toria, quæ erant in domo, & ibi morantur non tamen ingrediun-
tur ad eius conspectū, & eorum familiares, & illi, qui cum eis as-
sociati erant (occupabant duo, aut tria palatii impluua) & ui-
cum maximū, & hii per diem continuum ibi moram trahebant,
nec discedebant nisi adueniente nocte, & eodem momento, quo
discumbebat Dominus muteezuma, ipsi quoq; discumbebāt, &
non minus lauta cōuiuia eisdem apponebant, q̃ eorum Domi-
no, & familiaribus suis portionem suam impartiebantur, penu-
ariæcellæ, & uinariæ, omnibus uenientibus patebāt, omnib⁹q;
esurientibus, & sitiētibus cibum, potumq; impartiebantur, In af-
ferendo eidem cibo talis obseruabatur consuetudo, trecenti, aut
plures adulescentes epulas innumeras afferunt, & tam in pran-
dio q̃ cena omnia genera rerū comestibiliū tā ex carne, q̃ piscib⁹,
fructib⁹, & holerib⁹, quæ ea in regione haberi poterant, & ob fri-
giditatē regionis cuilibet scutellæ, & paropsidi accēsis prunis pru-
nariū suberat, ne epulæ frigiditate deteriores fierēt, & epulas eas
omnes in aula magna, ubi cibum capere solebat in simul colloca-
bant, & pene omnis aula steris ornata, & mūda epulis impleba-
tur, Ipse uero muteezuma paruo puluino coreaceo infidebat egre-
gie elaborato, tempore quo discumbebat, ab eo distantes quin-
q; aut sex senes discumbebāt, quibus ex apposis sibi epulis por-
rigebat, aderat unus familiariū, qui epulas apponebat, & amo-
uebat, & ab alijs, qui extra erant, cibaria magis Domino ser-
uientia expetebat: Lauabat manus ab initio: & in fine prandij,
aut Cenæ, & ea mappa, qua semel manus exsiccabat amplius nō
utebatur, Similiter & paropsidibus, aut scutellis, quib⁹ semel fue-
rāt fercula allata nefas erat epulas imponi, nisi nouiter essēt fabri-
catæ, & de prunariis similis obseruabatur modus, quater quotidie
uestiebatur, nunq̃ eadem utebatur ueste, quicumq; palatium in-
grediebāt, nudis pedib⁹ illū ingredi oportebat, & cū uocati corā

eo se exhibebāt capite, & oculis inclinatis ibāt, & corpore humilimo. & eum alloquentes vultū non inspectabāt, quod magnæ uenerationis. & reuerentiæ signū erat, & propterea eos ea de causa fecisse cognoui, nam quidam illius Prouintiæ Domini aliquos ex Hyspanis increpabāt, eo q̄, dū me alloquerētur, erecti me intuebantur, quod paruē reuerentiæ, & uerecundiæ ascribebant: Cū domo exibat dictus muteezuma, quod raro eueniebat, omnes eum associantes, & qui sibi obuiam fiebant, eidem vultum auerrebant, nec pacto aliquo eum inspiciebant, & omnes, donec transiret, immoti permanebāt, illū assidue precedebat suorū aliquis tres subtiles, & rectas gestās uirgas, quod ideo fieri putauī, ut homines monerētur, eum adesse, quando vero lectica descendebat vnā ex illis manu ipse gestabat, eamq; donec ad cōstitutum locum peruenisset retinebat, erāt tot, & tam uarię Ceremoniæ, & modi, quos iste Domin⁹ muteezuma in suo obsequio seruari volebat, q̄ multo maiore indigerē ocio, quam impræsentiarū nactus sum, & tenaciori memoria, vt eas omnes possem retinere, arbitor enim nullū ex Saladinis, aut Dominis infidelibus, de quib⁹ cognitionē habeam⁹ tot & tales in eorū obsequiis retinere ceremonias, Fui in hac celebri Ciuitate, vt reb⁹, quas ad Celsitudinis Vre seruitiū pertinere cogitabā, prouiderē, consulerēq; & ut puintiā pacarē, allicerēq; eidē Maie, Vre regiōes, & habitata loca plurimis maximis Ciuitatib⁹, Villis, & Castris, & iuestigarē aurifodinas, intelligeremq; Prouintiarū secreta tam ipsi⁹ Domini muteezuma, q̄ aliorū, qui sibi contermini erant, & quibuscum cognitionē habet. sūt res tales, & tā admirabiles, q̄ pene incredibiles videri debeant, & hæc erant bono animo suo, & Incolarū a me facta, nō aliter q̄ si ab initio Celsitudinem Vestram in Regem uerū, & propriū Dominū cognouissent, & nō minori animo a me Regali Celsitudinis Vestræ nomine imperata exequerent: Et in quibusdam non minus Celsitudinis Vestræ seruitio utilibus fui ibi præpedit⁹ ab octaua mensis Nouembris Anni .M.D.XIX. usq; ad ingressum mensis May instantis anni .M.D.XX. quo in dicta Celebri Ciuitate quietē, & trāquile agebam, & Hyspanos multos fueram partitus varias, & plures regiones pacando, & coloniās erigendo in istis Prouintiis Maximo detinebar desiderio, expectabamq; nauem cum responso relationis, quam ab istis regionibus ab initio Maiestati Vestræ transmiseram, ut eisdem impartirer ad Maiestatem Vestrā, quę impræsentiarū transmittō & omnia illa aurea, & emblemata, quæ hic habueram pro Cel

*Cerimonia
qua familia
res & subditi
allocunt Do
minum Dutee
zuma.*

*Semper pre
cedit Domi
num Dutee
zuma aliquis
tres subtiles
virgas defe
rēs.*

*Cortesio cir
cūspectio in re
bus consulē
dis.*

*Tempus de
scribitur quo
Cortesius fuit
in ciuitate Te
mixtitan.*

Nunciat Cortesio nouas ignotas naues ad ea littora applicuisse.

Nota miram Cortesio in rebus agendis circumspectionem

Hispanos ad diuersa loca destinat Cortesius ut prospiciat quæ nauis applicuerint.

Nunciat Cortesio naues portum ingressas & littore expositas equites & pedites cum tormentis.

situdine Vestra:

¶ Ad me profecti sunt nonnulli Incolæ Prouintiæ istius Domini Muteezuma vasalli ex eis, qui erant contermini maris littori significantes prope montes Sancti Martini, qui sunt in littore ante portum, seu stationem Sancti Iohannis, aduentasse decem & octo naues, & qui forent, dicebant ignorare, quia eis visis illico mihi nunciatum properarant, Et post hos venit alius Insulæ fernandinæ incola, & attulit mihi literas ab vno Hispano, quæ in ipso Maris littore collocarant, ut si forte naues aliquæ illuc aduentaret, eisdem cognitionem mei dare curaret, & illius Ciuitatis, quæ prope portum a me habitanda fuerat suscepta, ne illis vagari cõtingeret ignorantibus, quibus in locis consistere, qualiter quodam die vnica nauis ante portum sancti Ioannis visa erat, & quantum eius visus extendi poterat diligenter per maris littora prospexerat, & nullam aliam in conspectu viderat, & eam nauim esse cogitabat. quâ Maiestati Vestræ transmiseram cum tempus eius reditus approquinquasset, & ut certior fieret, ibi preestolabatur, donec dicta nauis applicaret, uel portum ingrederetur. ut ab ea informationem capere posset, & illico ad me aduolaret omnia nunciatum.

His litteris visis, duos ex Hispanis expediui, ut vnus iret vna via, alter vero alia, ne eueniret, quod illi qui, forte mitterentur a dicta nauis obuii illi non fieret, quibus iniunxi nullibi moram traherent, donec ad dictum portum perueniret, & cognosceret quot naues aduenerant, & ex qua patria essent, & quid importaretur nauibus, & reuerterentur mihi nunciatum, Alium etiam destinaui ad Ciuitatem veræ Crucis declaratum ea, quæ audieram de prædictis nauibus, & iubebam, ipsi quoque inuestigarent, & inuenta referrent, & Alium præfecto illi, quem cum centum, & quinquaginta peditibus (ut Maiestati Vestræ superius declarauimus) ire iusseram ad fundandam Coloniam in prouintia, & portu Quacucalco, cui per meas litteras mandauimus ubicumque locorum nuncius eum offenderet, ibi consisteret nec ulterius progrederetur, donec aliud haberet a me in mandatis, allatum enim mihi fuisse dicebam, naues quasdam portui applicuisse, qui ut deinde apparuit iam eorum aduentum cognouerant priusquam sibi litteræ meæ redderentur, & post eorum discessum quindecim continuis diebus fuimus, quod nil penitus auditum est, nec responsum habui ab eorum aliquo, ex quo non parum accepi admirationis. Quibus transactis venere alii Indi, vasalli quoque dicti Domini Muteezuma, qui mihi indicarunt dictas naues in ipso portu anchoras iecisse, & quod homines ex nauibus descenderant, & eorum numerum secum

afferebāt, q̄ erāt octuaginta equites, & octingēti pedites, & decē aut duodecim tormenta, & hęc omnia picta videbātur in quadā patria papiro, ut ea ostenderent dicto Domino Muteezuma, & nunciarunt, q̄ Hyspanus ille quem littori preposueram, & nuncii alii, quos ego miseram erant apud homines, qui e nauibus descēderant, cōmiserantq̄ dictis Indis. vt exponerēt mihi, q̄ eorū præsfectus illos reuerti nō permittebat: Hoc intellecto cōstitui mitte- re præsbyterū. quem mecū adduxeram cū meis litteris, & litteris Iudicū, & regētū Ciuitatis verę Crucis, qui mecū erāt in præfata Ciuitate, quæ litterę dirigebantur præfecto, & viris, qui applicue- rant illi portui, nota eis faciendo plurib⁹, omnia, quę mihi in his partibus euenerāt, & plurimas Ciuitates, Villas, & Castra sube- geram, acquisieramq̄, & eas pacifice subditas, retinebam Regali Celsitudinis Vestrę seruitio. & captum detinebam Primarium Dominū harū prouintiarū, & me esse in illa celebri Ciuitate, & de ipsius Ciuitatis qualitate, & auro. & emblematis, quæ pro Maiestate Vestra obtinebam, & me iam misisse Maieitati Vestrę relationem istarū Prouintiarum, rogabamq̄ eos, ut mihi indi- carēt, qui forent, & si essent ex Regnis, & Dominiis Vestrę Celsi- tudinis oriundi, & scriberēt, si ad has prouintias suo Regali man- dato profecti fuissent, aut ad ponendas Colonias, & morari in eis, vel si vltius progressuri, aut si vellent reuerti, & si præmeren- tur necessitate alicuius rei, q̄ darem omnem operam vt sub- leuarentur, si non essent e regnis, similiter mihi nunciandum cura- rent, si re aliqua præmerentur, Offerebā namq̄ me si possem, re- medium præstaturum, sin min⁹, q̄ eos Celsitudinis Vestrę nomi- ne iuberem a suis prouintiis discedere, nec in eas descenderēt, & si aliter fecissent, meis omnibus, viribus tam Hyspanorū, q̄ inco- larū, eos aggrederer, & eos, aut capiendos, aut interficiendos, di- ligentiā adhiberem, tanq̄ alienigenas audentes ingerere se Re- gnis, & Dominiis nostri regis & Domini. Et post dicti Præsbyteri cum prælibatis ad eos litteris discessū, quinta luce ad me profecti sunt viginti, Hyspani in dicta Ciuitate Temixtitā cōmoranti, ex illis, quos in custodia Ciuitatis verę Crucis dimiseram, adducen- tes Præsbyterum, & seculares duos in dicta Ciuitate verę Cru- cis inuentos, ex quibus cognoui classem, & viros, qui ad dictū portum aduecti erāt, eo Didaci Velazquez mādato peruenisse, qui est gubetrator Insulę Fernandine, & locumtenens, & Dux, & præfectus illius classis, erat quidam Pamphilus de Narbaez dictę Insulę incola, & secum adduxerat equites octuaginta, tor-

Capitur ab ex-
istentib⁹ in na-
uibus ille quē
Cortesi⁹ reli-
querat in litto-
re.

Quę nuncian-
da cōmittat il-
lis qui in nauib⁹
aduenerāt
Cortesi⁹.

Oblatio cor-
tesij illis qui
aduenerāt nū-
cianda.

Cognoscit
Cortesi⁹ in-
uidum Didaci
cū Velazquez
classem illuc
destinasse.

Naruaez veni
ebat ut genera
lis prefectus ad
eas partes.

Naruaez mit
tit subornato
res ad ciuitate
re vere crucis.

Littere red
duntur Corte
sio quibus mo
netur de adue
ntu Naruaez.

Scribit Nar
uaez Joanni
Velazquez ut
a Cortesio de
ficiat.

menta plura, & pedites octingentos, inter quos retulere octuagin
ta esse pixides gestantes, & gestantes balistas centum, & viginti.
Et proficiscebatur prefectus generalis, & locumtenens gubernatoris
istarum omnium Prouintiarum vice, & nomine prefati Didaci Ve
lazquez, & illum habere mandatum a Vestra Maiestate, & illum,
quem in littore dimiseram, ac nuncios a me missos esse apud pre
fatum Naruaez, qui eos redire non permittebat: qui cognouerat ab
eis me in ea Prouintia Coloniam posuisse a dicto portu per leu
cas duodecim, & gentes quae in ea erant, & pari formiter, quos vi
ros miseram in Prouintiam Quacucalco, & ab eo portu abesse
per leucas tringinta in Prouintia Tuchitebeque nuncupata, &
omnia, quae in seruitio Celsitudinis Vestrae in his Prouintiis ges
seram, villasque, & Ciuitates quas Celsitudini Vestrae acquisiueram
& pacatas reddideram, & Celebrem Ciuitatem Temixtitan, au
rumque, & emblemata, quae in dictis Prouintiis habueram, & ab
eis certior fieri voluit de omnibus, quae mihi haecenus euenerant,
eosque destinauerat dictus Narbaez ad Ciuitatem Verae Crucis, ut
si fieri posset eos, qui in ea morabantur suo nomine alloquerentur.
eisque suaderent, ut illum sequerentur, & contra me arma sumerent.
secumque adduxere ad centum forte epistolas, quae mittebantur a
dicto Narbaez, & eius sociis comorantibus in dicta Ciuitate, in qui
bus continebatur, quod omnibus exponendis nomine suo per prefa
tum presbiterum, & alios eius socios fidem indubiam adhiberent.
promittens de illis, qui eo modo fecissent, eum optimam habitu
rum rationem, & eos, qui non obtemperarent male mulctare mi
nabatur. multaque alia, quae in dictis litteris continebantur: Hec pre
libatus presbiter, & hii qui secum venerant exposuere, Et quasi eo
dem instanti superuenit alius Hyspanus ex eis, quos miseram in Pro
uintiam Quacucalco & attulit ad me litteras a Ioanne Velaz
quez leone eorum prefecto, eisdem significabat, quod gens illa, quae
portui applicuerat, erat Pamphilus de Naruaez, qui huc proficis
cebatur mandato dicti Didaci Velazquez una cum militibus, quos
secum conducebat, & litteras, quas dictus Naruaez cuidam Indo
ad eum prefectum dederat tanquam consanguineum dicti Didaci Ve
lazquez, & sororium dicti Naruaez per eundem ad me deferri cu
rauit, quibus inscribebatur, ex meis nunciis illum cognouisse.
dictum prefectum meum ibi cum illis militibus constituisse, Sua
debatque, ut illico ille cum commilitonibus ad eundem Naruaez
proficisceretur, quod si exequeretur ea, quae debebat, & ad quae te
nebat, prestaret: Illi quoque optime scire, quod apud me vi degebat: qui

Qui praefectus tanq̃ homo deuinctus, & obnoxius Maiestatis Vestrae seruitio non solum ea, quae a dicto Naruaez in litteris proponerentur, respuit sed missis ad me litteris illico, ut se mecum coniungeret cum omnibus comilitonibus discesserat, & optima habita informatione a dicto Presbitero, & a duabus sociis, de plurimis, & de his, quae animo conceperant dictus Didacus Velazquez, & Naruaez, & qualiter Classe illa, & viris, qui inuehebantur contra me mouerat, ex eo quia relationem, & res istius Prouintiae Catholicae Maiestati Vestrae, & non dicto Didaco Velazquez transmiseram, quemadmodum malo animo proficiscebatur, ut me una cum multis, quos mecum habebam, quos iam pro scripserant, neci traderent: Audiueram praeterea Licentiatum Rodoricum de Figueroa Iudicem Praesidentiae Insulae nouae, Iudices, & reliquos Celsitudinis Vestrae officiales, qui in ea resident, quamprimum ad aures suas peruenerat dictum Didacum Velazquez eam Classem parare, inspecto eius animo, quo mittebat, cum eis pateret, & constaret manifestum damnum, & incommodum, quod ex eo euentu Maiestati Vestrae redundare posset, misisse Licentiatum Lucam Vasquez Aylon ex praefatis Iudicibus unum cum procuratorio ad monendum, & iubendum dicto Didaco Velazquez, q̃ dictam Classem nullo modo mitteret, qui eo profectus est, & offendit dictum Didacum Velazquez cum Classe, & viris in ingressu dictae Insulae Fernadinae, qui uentis vela dare parabat, eum, & omnes cum dicta Classe proficiscentes, ne uenirent admonuit, quia ex eo Maiestas Vestra multum incomodi, & damni prepesura esset, & insuper penas addidit, quibus non obstantibus, & omnibus illis, quae per dictum Licentiatum mandata fuerant, nec monitione, Classem abire iusserat, & dictum Licentiatum esse in dicto portu affirmabat, & eum ea intentione cum Classe aduenisse, cogitando damnum, quod ex tali itinere resultaret, auertere posse, cum eidem, & omnibus malus animus, & mens, quibus dicta classis uentis uela dedisset, optime innotescerent: Iam dictum Presbiterum cum meis litteris ad Naruaez destinaui, quibus significabam, me ab eo presbitero, & ab eis, qui secum uenerant, illum praefse

F

Nota Johannis Velazquez fidelitatem qui neglecto Con sanguineo & sororio Cortesio adhaesit.

Cur Didacus Velazquez odio prosequatur Cortesium.

Iubent reges Insulae non solum monentque Didacum Velazquez ne contra Cortesium proficiscatur.

Litteras mittit Cortesius Naruaez qui cum classe adueniat.

Verba Cortesij ad Naruæ litteris mandat.

Cortesij contra questio contra gesta Naruæ.

Petit Cortesius mandata Cath. Ma. sibi exhiberi.

Licentiatu Aylon eius scribam executori capit Naruæ neci incepta perturbaret.

viris, qui naui ea conducebantur, qua re multū letabar, cogitabā em aliter, cū nūcii q̄s miserā, nō reuerterēt, & me mirari q̄ postea q̄ acceperat me in his Prouintiis Maiestatis Vestræ seruiiciis inniti, nil litterarum ad me dedisset, aut nuncium misisset mihi aduentum suum significatum cū certe sciret me eius cognito aduentu plurimū letatū iri, partim quia olim amicitia iuncti fueramus, partim quia arbitrabar eosdem ad inseruiendum Maiestati Vestræ huc aduenisse, quo nil iucūdius mihi euenire potuisset, & mittere subornatores, vt factitabat, & suasorias litteras cōmilitonib⁹ meis in Maiestatis Vestræ seruitio existentibus, vt contra me arma caperēt, & ad eum transfugerent, non aliter q̄ si nostrū aliqui essent Christicolę, alii vero infideles, aut aliqui Maiestatis Vestræ, alii vero minime, rogabamq; ab eo, vt in posterū ea non vteretur via, sed sui aduent⁹ causas mihi insinuaret: Et mihi dixisse illos, se generalem prefectum, locumtenentem, gubernatorēq; pro Didaco Velazquez nominari, & q̄ tali se publice nomine appellari mandauerat in vniuersa illa prouintia: Et eum iam constituisse Iudices, & regentes, & iustitiam ministrarat, quod erat contra seruitium, & leges Vestræ Maiestatis, cum iste prouintia ei⁹ dem Maiestati Vestræ subiicerentur, & colorētur a suis subditis, & in prouintiis constituti essent Ius dicentes, & regimen, non debebat vti titulis istis, cum a nullo fuisset admissus, quamuis, vt ea exerceret haberet mandatum a Vestra Maiestate, quæ si habebat petebā, & monebā, vt ea mihi, & regimini Ciuitatis Vestrę verę Crucis exhiberet, quib⁹ ego, & regimen parati eramus obedire tanquam mandatis nostri Regis, & veri Domini, & opere complerentur, quantū Regali seruitio Maiestatis Vestræ conduceret, eram enim in ea Ciuitate, & Dominum captiuum in eadem detinebam, & in ea congesserā maximam auri quantitatem tam pro Vestra Celsitudine, q̄ his, qui mecum erāt, & me ipso, quod ego dimittere non audebam timens, q̄ post meum ab ea Ciuitate discessum, eius habitatores a me deficerent, & talis Ciuitas, & tanta auri, & emblematum copia amitteretur, qua Ciuitate amissa omnes illæ prouintia deficerēt: Et similiter dicto præsbitero dedi litteras ad dictum Licentiatū Aylon, quem vt postea rescui, cū dictus præsbiter eo peruenit, dictus Naruæ cepit, & captiuū cum duabus nauibus remisit. Eodem die quo dictus Præsbiter discessit, ad me profect⁹ est nuncius ex illis, qui erāt in Ciuitate verę Crucis, q̄ significarūt oēs Incolas prouintiarū defecisse ad dictū Naruæ, & potissimū illos e Cēpoal, & illis federe iūctos

nullū ex Incolis dictarū prouintiarū vlteri⁹ velle accedere ad dictā Ciuitatē p̄statū obsega, tā in arce, quā in reb⁹ aliis, quas antea præstare soliti erāt, asserebant enim Naruaez illis retulisse, me malum. & eum ea de causa aduenisse. vt me, & cōlitiones meos omnes caperet, & nos captiuos abduceret, & p̄uintiā defereret, & q̄ secum adduxerat gētes plurimas. & meq̄ erant paruo numero, & adduxerat equos multos, & plura tormenta, q̄ mea essent, & illi sequi partes victoris volebant, & vltius dicebant ab Indis eisdē illi innotuisse dictū Naruaez venturum hospitatum in dicta Ciuitate Cempoal, quia optime sciebant quantum aberat a Ciuitate Verē Crucis, & arbitrabantur considerato malo animo dicti Naruaez in omnes, ab eo loco contra eos castra moturū, & præsertim cū sibi Indos dictæ Ciuitatis coniunctos retineret, & propterea significabant se Ciuitatem deserturos, & ascenderent montem ad quēdam procerem Celsitudinis Vestræ Vasallum, & nobis amicū, ibiq̄ permanerēt, donec nunciare, quid sibi agendū esset: Et illico considerato detrimento magno, quod incumbibat, cum dictæ Prouintia deficere cæpissent ex dicti Naruaez suasio- ne, videbatur, q̄ si me conferre eo, vbi ille extitisset, multū cohiberentur Incolæ me præsensem cernentes, nec contra me arma capere auderent, & etiam cogitabā modum inuenire, vt malum, quod inceperat, sopiri posse. Inde eadem die discessi, fortiticiū Mayz plenum relinquens, & in eo centum, & quadraginta homines, aquam, & aliqua tormenta, & reliquis, quos ibi habebā, qui erāt sexaginta, sum meum iter prosecutus cōmitantibus quibusdam proceribus Domini Muteezuma, quem anteq̄ discedere plurib⁹ sū allocutus proponendo, q̄ consideraret illum esse Celsitudinis Vestræ vasallum, & nunc erant sibi agenda gratia a Vestra Maiestate de omnibus, quæ in Maiestatem Vestram contulerat obsequiis: Hispanos eos, qui remanebant sibi admodum cōmendaui cum auro, & emblematis, quæ mihi fuerat elargitus pro Celsitudine Vestra, & ab aliis dari iusserat: proficisci enim volebā exploratū, qui forent illi, qui ad portū nostrū applicuerant, quia eousq̄, qui fuerant, ignorabam, putabam tamen eos malos, & minime Celsitudinis Vestræ subditos: Ille pollicitus est prouisum iri eisdem de omnibus, quæ essent eis necessaria, & custodiam habiturum de his, quæ ibi dimittebam, cum illud Sacræ Maiestati Vestræ pertineret, & illi, qui mecū pficiscebant me per ea itinera deducerēt, ut ab ei⁹ p̄uintiis nō exirē, & de omnib⁹ mihi p̄uidēdū curarēt, meq̄ enixe rogabat, si iuenirē hoēs eos im̄p̄bos, vt illico

Deficiūt a cor-
tesio Incolæ
Cempoal.

Nunciāt Hys-
pani in Ciuitate
verē Crucis relictis Ci-
uitatē se deser-
tuos metu
Naruaez.

Verba q̄ disce-
dens Mutee-
zuma dicit cor-
tesius.

Pollicet̄ muta-
teezuma se op-
timā rationē
habiturum de
Hispanis in
Ciuitate Teo-
mixtitan relic-
tis.

Verba Corte
fij a Ciuitate
Tenuitā dis
cedentis Do
mino Mutee
suma dicta.

Presentant
littere Nar
uaez Cortesio

Munci⁹ Dñi
Muteezuma
Naruaez allo
quitur & illum
quibusdā mu
nerib⁹ donat.

Anterio Nar
uaez in capien
do Cortesiu.

nunciarem, colligeret enim illico maximas copias, quæ eos op
pugnatū proficiscerentur, & ad eos a prouintia eiciendū, at ego
illi de omnibus gratias egi, & ingenue affirmavi Maiestātē Ves
tram propterea aliqua gratitudine eum prosecuturā, & multa em
blemata, & vestes vni ex filiis suis, & aliis plurimis Dominis, qui
secū cōperiebantur impartitus fui; In Ciuitate Churultecal fact⁹
est mihi obuius Ioannes Velazquez, quem alias profectum fuiss
se, recensui, & miseram ad Quacucalco, qui ad me cum omnibus
cōmilitonibus proficiscebatur, & demptis quibusdā aduersa va
litudine detentis, quos in Ciuitatē ire iussi, cū eo, illis, & reliquis
ceptū iter prosecut⁹ sum, & quindecim leucis vltra istam Ciuita
tem Churultecal inueni Præsbyterū, qui vnus ex meis sociis erat,
quem quæsitum miseram, qui nam essent illi, qui portū Classe in
gressi fuerant: mihiq; dicti Naruaez litteras præsentaui, quib⁹
cōtinebatur eum habere quædam mandata, vt sibi consignarē
tur dictæ Prouintia pro Didaco Velazquez, & illico ad eum ire
illis obtemperaturus, & illū iam edificasse Ciuitatem, Iudices,
& regentes cōstituisse: Et accepi a dicto præsbytero, qualiter cap
tiuarat dictum: Lycentiatum aylon, & scribam suum, & execu
torem, & impositos Duabus nauibus dimiserat, illumq; donis
sollicitauerat, vt aliquibus ex nostris sociis, vt transfugerent ad
dictum Naruaez, suaderet, & q; recēsuerat quosdam Indos, qui
secum venerant, & tam equites q̃ pedites, emiseratq; omnia tor
mēta tā in nauib⁹ existentia, q̃ in littore, vt illis timorē incuteret,
cōsiderate inquires quō poteritis vos a nobis protegere, si nobis
non morē gesseritis, retulit etiam se vidisse apud dictum Nar
uaez vnū ex Dominis istius Prouintia Vasallum Domino Mute
ezuma, quē praposerat omnibus suis Prouintiis a montibus
ad littora ipsius Maris, & sciui eundem allocutum Naruaez no
mine dicti Domini Muteezuma, & illi fuerat impartitus quædā
aurea emblemata: Et e conuerso dictus Naruaez eidem varia
munuscula, & etiam sciuerat cum ab eo loco expediuisse nuncios
quosdam ad Dominū Muteezuma promittendo se illum solutu
rum, & hac de causa huc aduentasse, vt me caperet vna cum meis
cōmilitonib⁹, & illico erat discessur⁹, dimissurusq; puintias, nec
aurū cupere, sed tantū me capto cū meis cōmilitonib⁹ reuerti, &
puintias, & earū Incolas libertate donare: Postremo pcepto ei⁹
sententiā esse collocare se in his Regionib⁹ ppria auctoritate no
mine eū recipiēte, meq; & cōmilitonib⁹ meis illū in ducē, & Iudi
cē recipere nolētib⁹ nos aggredi, & bello expugnare, & ad id fact⁹

Iniuisse cum incolis Prouintiarum, & potissimum cū dicto Domino Muteezuma per eius nuncios, & cū manifeste prospicerem damnū, & incōmodū, quod Sacra Maiestati Vestre ex premissis emergere potuisset, quamuis mihi recenserēt illū maximā afferre potestātē, & in mandatis habere a dicto Didaco Velazquez, vt me, & ex meis quosdā, quos iam proscripserat, si in eius potestātē deueniremus, q̄primū laqueo vitā finire cogeret, nō recusauī p̄pius accedere animo voluens aliquo modo sibi demonstrare maximū incōmodū, & detrimētū, quod Maiestati Vestre inferebat, & posse eum auertere a malo animo, & cogitatione, inceptū iter secutus sum, & per quindecim leucas anteq̄ ad Ciuitatem Cempoal, in qua dictus Naruaez morā trahebat, peruenire: ad me reuersus est ille Præbiter, quē milites Ciuitatis verē Crucis ad me misisse dixi, & cui litteras dederā ad dictū Naruaez, & Licentiā tū Aylon alio comitante præbitero, & quodā Andrea de duero Incola insulæ Fernandine, qui etiam cū dicto Naruaez illuc aduenerat, qui loco, & uice responsionis mearū litterarū mihi nomine dicti Naruaez imposuerunt, q̄ omnino ad sibi parendū proficisci deberē, & illum in Ducē haberem, sibiq̄ Prouintiam dimitterem, aliter enim mihi maximū damnū euenire posset, asserentes dictū Naruaez maximā habere potestatem, & nos minimam, & fere nullā, & ultra Hyspanos, quos adduxerat, Incolæ quoq̄ eidem fauebant, & si constituerem sibi Prouintias tradere, mihi naues, & cōmeatū ad libitū pollicebantur, & me posse cum omnibus, qui mecū proficisci cuperent, & cū omnibus, quæ exportare vellem⁹ absq̄ impedimēto aliquo discedere: Et alter ex præbiteris retulit ita fuisse constitutū a dicto Didaco Velazquez, vt hoc pactū mecū inirēt, & ad hoc dederat procuratoriū dicto Naruaez, & illis duobus præbiteris coniunctim, & circa hoc parati erant mecū quomodocūq̄ vellē pacisci: Respondi me a Maiestate Vestra mandatū velle prospicere, vt deberē dictas Prouintias tradere, & si quod haberēt, mihi, & Regimini Ciuitatis veræ Crucis exhiberent, prout est ordo, & consuetudo in Hyspaniis, erā enim illi pariturus, id q̄ executioni mandaturus. & donec illud non uiderem, nulla conditione illis, quæ dixerant morem gere re constitueram: Sed potius ego, & omnes commilitones mei pro defensione prouintiarum vitam exponere parati eramus, posteaq̄ illas acquisiueramus, pacificas, tutoq̄ detinebamus pro Vestra Maiestate, ne proditores, infidosq̄ nostro Regi nos exhiberemus: Proposuerunt præterea conditiones plures,

Fiii

*Mota Corte
sij cōstantiam
& fidem in Re-
gem suum.*

*Veniunt nū-
cij Naruaez
ad Cortesiū
ut tradat pro-
uintias.*

*Promissio-
nes Cortesio
facte a nūcijs
Naruaez si eis
prouintias tra-
deret.*

*Respondet cor-
tesius malle
mori q̄ Pro-
uintias tradere
sine sui Re-
gis mādato.*

Conditiones
multas ppo-
nunt Corte-
sio nūcij Nar-
uaez ut a pro-
uincia recedat

Parantur in
fide Cortesio
a Naruaez ut
interficiat cor-
tesius.

Mandat Cor-
tesii Naruaez
ne se in Pro-
uincijs illis im-
pediat.

Incarcerant
nūcij Corte-
sij a Naruaez.

vt me in suā sententiam allicerent, nulli tamē earum volui acqui-
escere, nisi prius viso Celsitudinis Vestrae mādato. quod tamen
nūcū voluerunt ostendere: Tandem duo illi Pręsbiteri, Andre-
as de Duero, & ego cōcordes fuimus, q̄ dictus Naruaez cū decē
viris, & ego totidē comitatus, pręmisso ambarū partiū saluo con-
ductu colloqueremur, ibiq; mandata, si qua haberet ostenderet,
& illi respondere deberē. Ego vero misi saluum conductū subsig-
natū, & similiter ipse ad me misit suum manu propria subscriptū,
qui, vt postea apparuit, insidias mihi parauerat, vt illo in collo-
quio me interimerēt, & huic negotio elegerat duos ex illis decem,
quos secū ducere cōstituerat, reliqui vero cū eis, quos mecū ego
adducere deberem, pugnarent, asseriebant enim me mortuo, se
iā negotio finē imposuisse, vt re ipsa fuisset, nisi De9. Opt. Max.
qui in similibus opem ferre solet, remedium attulisset: Factus
enim fui certior eodem tempore, quo nobis saluum conductum
attulere ab eisdem, qui contra me cōiurauerāt, quod ubi percepi,
dicto Naruaez nūciaui per meas litteras, me suū malū in me ani-
mū percepisse, nollecq; me eo, vt inter nos cōuentum fuerat, pro-
ficisci, & eo instanti ei monitionē, & mandatū meo nomine confi-
ciendū cōmisi, quo monebam dictū Naruaez, si aliqua mandata
obtineret a Maiestate Vestra, ea mihi exhiberet, & eousq; non
vsurparet sibi nomē ducis, & Iudicis, nec se in re aliqua pertinen-
ti dictis officiis sub pēna eidē imposita impediret, & pręcipiebā
dicto mādato omnibus, qui cū dicto Naruaez aduenerāt, q̄ nul-
lo modo eum in Ducē haberēt, aut eidem parerēt tanq̄ Duci, aut
Iudici, Immo intra certum spatiū in mandato assignatū corā me
comparere deberent audituri, quid in Celsitudinis Vestrae serui-
tio acturi essent, pręmissa protestatione, q̄ si secus agerent con-
tra eosdem tanq̄ contra rebelles procederem, & proditores, infi-
dos, & malos subditos a suo Rege deficientes, & illius Prouinci-
as usurpantes, & dominia, & earū possessionem eis dare cupien-
tes, quibus nō spectat Ius, nec actio cōpetit: Et si in vim talis mā-
dati non comparerent, nec illud, quod in dicto mandato contine-
batur, exequerētur, cōtra eos procederē secundū formā Iustitię:
Et responsum, quod mihi dictus Naruaez dedit, illud fuit, q̄ no-
tarium, & eum, qui cum meo procuratorio profectus erat, ad in-
dicandum pręceptum meum carcere mācipauit, vna cum quibus-
dam indis. quos secum habebant, qui detenti sunt, donec eo per-
uenisset alius nuncius meus, quem miseram sciscitatum, ubi se
continere, coram quibus omnes milites denuo recensuerūt, &

XXXIII

minati sunt eis, & mihi, si prouintias eisdem non traderemus. Et cū cognoscerem non posse tantū malū, & scandalū euitare, & prospiciens, q̄ Incolæ Prouintiarū iam tumultuari cæperāt, & indies magis insurgebāt, me Deo cōmendās, & deposito timore damni, quod euenire poterat, animo voluens mori in seruitio nostri Regis, & ad protegendas eius prouintias, & si eas usurpare nō permitterem, maxima mihi, & cōmilitonibus meis gloria inde nasci poterat, Mandauī Condisaluo de Sandoual meo magno executori, vt dictū Naruaez, & eos, qui se Iudices, & regentes vocari volebant, capere studeret, & ei tradidi octuaginta ex meis cōmilitonibus, quibus mandauī, vt illū sequerentur, & eos caperēt, ego vero cum reliquis centum septuaginta, qui in totum erant ducenti, & quinquaginta sine tormentis, & nullis comitantibus equitibus, sed solum peditibus dictum maioreū executorem subsecutus fui, vt eidem opem ferrem, si dictus Naruaez, & alii nollent se capi permittere: Eadem die, qua dictus magnus executor, & ego insimul peruenimus ad Ciuitatē Cempoal, vbi dictus Naruaez cū suis militibus constiterat: Ille vt audiuit aduentū nostrū, octuaginta equitibus, & quingentis peditibus, præter eos, quos in hospitio dimiserat, e Ciuitate egressus est, erat autē eius hospitium Meschita maior in illa Ciuitate, quæ erat munitissima. Et his comitanti⁹ eqtib⁹, & peditib⁹ aduenit per leucā ab eo loco, vbi erā, & si aduentū meū præsciuerat, illud ex indorū relatione intellexerat: & cū me non inuenisset, ratus est, q̄ illum deluderent, reuersus est ad suū hospitium semper tamen milites suos paratos retinens, & quasi per leucā a dicta Ciuitate duos dimisit exploratores, & quia maxime cupiebam scandalū euitare mihi visū est, q̄ cōmodius, & minori scandalo noctu proficiscerem, si fieri posset, tam tacite ingrederer, q̄ me non audirent, iremusq̄ recto tramite ad hospitium ipsi⁹ Naruaez, quod ego, & cōmilitones mei optime noueramus ad ipsū capiendū, quo capto putabā vltius nullū scandalū euēturū, quia reliquos Iustitiæ parituros cēsebā, & præcipue quoniā maior eorū pars coacta huc accesserat, & ui, quam dictus Didacus Velazquez eis intulerat, & timore ne Didacus Velazquez eisdem seruos, quos in Insula Fernandina obtinebāt, auferret. & ita successit, quia die Pentecostes parum post mediū noctis dictum hospitium aggressus sum, offendi tamen prius exploratores, quos dict⁹ Naruaez in itinere collocauerat, et illi quos præmiseram, alterū cēpere, & alter aufugit, ex quo percepi, quē ordinem obtinerent, & ne explorator, qui fuga captiuitatem eui-

Cortesi⁹ p̄spicit damna quæ ex aduentu Naruaez subsequi possent.

Iubet Cortesi⁹ a suo magno executeore Naruaez capi

Audit Naruaez aduentum Cortesii.

Noctu Naruaez aggredi cōstituit Cortesi⁹.

Cortesi⁹ aggreditur Naruaez cū socijs in ciuitate Cempoal.

Intrat tacit⁹
Cortesi⁹ cū
socijs habita-
tionem Nar-
uaez.

Mota cortesi⁹
celeritatem in
ascendēdo sca-
las habitatio-
nis ipsi⁹ Cor-
tesij.

Ignis inijci-
tur a Corte-
sio habitatio-
ni Naruaez.

Capit⁹ Nar-
uaez cū socijs
a Cortesio.

Narrat Cor-
tesius damnum
quod sequi po-
tuisset si Nar-
uaez victoria
fuisset potit⁹.

tauerat, eo anteq̃ ille pertueniret, quantū fieri potuit festinaui, ta-
men tantū festinare non eualui, q̃ ille me per mediā horā spatiū
nō preueniret: Et cū ego adueni dictus Naruaez, & socii omnes
arma induerāt, equosq̃ suos preparauerant, & multū preparati
ducenti viri pro quolibet quadrangulo vigilabant, & tam tacite
eo deuenimus, q̃ cū nos adesse cognouere, & ad arma conclama-
tū est, iam ingress⁹ fuerā impluviū sui hospitii, in quo omnes hos-
pitabantur, & congregati morabantur, & ceperant tres, aut qua-
tuor turres in eo existētes, & reliquas omnes munitas habitatio-
nes: In gradibus vero vnius ex dictis turribus, quā dictus Nar-
uaez inhabitabat decē, & nouem tormenta fusilis æris collocata
erant, tam veloces in eius ascensu fuimus, q̃ tormentis ignem ad-
mouere non potuere p̃tereq̃ vni, quod etiā Deo sic volente glo-
bum non emisit, nec damnum alicui intulit, & sic turrim p̃dictā as-
cendim⁹, donec deuentū est ad habitationē ipsius Naruaez, quā
quingenta comitatus cōmilitonibus optime tuebatur, & cum
magno executore decertabāt, & sociis suis: Quāuis multoties eos
monuisset, vt sese captiuos Maiestati Vestrā dederent, nunq̃ ta-
men annuere voluerūt, donec turri ignis apponeretur, & igne p̃æ-
mēte, sui ditionē fecere: Dū dictus magnus excutor operā dabat,
vt dictū Naruaez capere posset, ipse cum reliquis, qui apud me
remanerāt turris ascensū tuebar aduersus eos, qui ei suppetias fe-
rebant, & tormenta illa omnia capienda curauī, & me illis adeo
munitū reddidi, q̃ sine cæde hominū, p̃tereq̃ duorū, qui tormē-
ti ictu perierant, vnius horā interuallo omnes, quos capere vole-
bā, in mei potestātē deuenere, & armis concessis reliqui omnes,
mihi, Iusticięq̃, parere p̃miserunt, & Maiestati Vestrā, se decep-
tos hactenus asserentes, quia professi erant eousq̃ eos a Celsitu-
dine Vestra mandatū obtinere, & ego vna cū Prouintia defecerā,
& erā Celsitudinis Vestrā proditor. plurimaq̃ alia eisde exposu-
rant, & cognita rei veritate, & malo animo atq̃ intentione, quib⁹
dictus Didacus Velazquez, & Naruaez moti fuerāt, maxima af-
fecti sūt voluptate, q̃ Deus ita fieri permisisset: Et certiorē red-
do Maiestātē Vastrā, si Deus solita sua Misericordia, & pietate
huic negotio manū non apposuisset, & dictus Naruaez fuisset
victoriā adept⁹, mai⁹ damnum, & incōmodū fuisset secutū. quā diu
fuerit secutū inter Hyspanos data cōparatione, Mandato em̃ Di-
daci Velazquez vt me vna cū sociis meis multis suspenderet. mo-
rē gessisset, ne aliquis superesset, qui de gestis per eos notitiā ali-
quā exhibere posset: Quia vt ab Indis postea percēpi, constitu-

erant, si forte euenisset, q̄ dictus Naruaez me caperet, (vt ipse eisdem apperuerat) non posset tantum fieri sine damno eius. & suorum, q̄ multi ex suis & meis cōmilitonibus nō perirent, & illi hoc interim interficerent eos, quos in Ciuitate dimiseram, vt etiam aggressi sunt, & deinde omnes in vnum conuenientes aggredērētur eos, qui hic superessent, adeo q̄ suā prouintia remaneret libera, & Hyspanorum memoria nō superesset: Et Maiestas Vestra dubitare non debet, q̄ si ita fecissent, & eam sententiam executi fuissent, q̄ viginti annorum circulo prouintia, quæ subacta, & paccata erant non vincerentur, & pacarentur, Per tres dies post Captiuitatem dicti Naruaez, cum in dicta Ciuitate tanta multitudo alii non posset, & iam pene esset destructa, quia dictus Naruaez & eius socii eandē deprædati fuerant, Incolæ enim ab erant, & domus erāt solæ: Expediui duos præfectos, & cuilibet, eorum tradidi tricentos viros vnum destinaui ad captam Coloniā, de qua iam Maiestati Vestra mentionem feci in portu perficiendam. Alterum ad fluuium illum, in quo naues Francisci de garay vidisse dicebant, quia eum locum mihi certum habebam, & ducētos misi ad Ciuitatē Verę Crucis, quo naues omnes, quas dictus Naruaez adduxerat, anchoras firmasse audiuerā cum reliquis militibus ire iussi, vt ibi consulerem rebus, quæ ad commodū Vestra Maiestatis pertinere putarem, & nuncium destinaui ad Ciuitatem Temixtitan, quo omnia, quæ mihi euenerant significabam Hyspanis, quos ibi dimiseram, qui duodecim dierum spatio reuersus est, & mihi attulit litteras a præfecto ibidem, & militibus, quibus me certiores reddebant, Indos fortilitium acriter oppugnasse, & multis locis ignem imposuisse, & cuniculos quosdam subterraneos effodisse, eosq̄ fuisse in maximo vitæ discrimine, & labore, & omnes illi fuissent interfecti, nisi Dominus Muteezūa eis imperasset, vt a dicta oppugnatione desisterent, adhuc tamen eos obsideri, quamuis non oppugnarentur, affirmabant, nullumq̄ ex eis per binos passus extra fortilitium Indis exire patiebantur, & dum pugnarent maximam com meatuum portionem, quam dimiseram ipsis ereptam fuisse, & combusserant eos quatuor bergantinos, quos costruendos curaueram in dicta Ciuitate Temixtitan, & versabantur in maxima rerū omnium egestate, rogantes vt illis opem ferre festinarē, & visa eorū necessitate, & considerato, q̄ vltra interfectos Hyspanos omne aurum, argentum, & emblemata, quæ ex prouintiis habita fuerant, amitterentur, amitteretur melior, & nobilior Ciuitas, quæ

Indorū illarū prouintiarum intertio si Naruaez & Cortesius inter se cōfligerent.

Mora malum ordinē Naruaez in conseruandis subditis.

Nunciatur Cortesio milites relictos in ciuitate Temixtitan ab incolis oppugnari.

Metunt milites in ciuitate Temixtitan ut Cortesius cito eis opem ferat.

*Nota Cortes
sij circumspec
tionē.*

*Festinanter p
greditur Cor
tesij Ciuitatē
Temixtitan
versus.*

*Inuestigat
Cortesijs an
vuant Hys
pani in ciuita
te Temixtita*

*Aduentat ad
Cortesiū vnus
ex Hyspanis
relictis in ciui
tate & ex eo oīa
cognoscit.*

sit vniuerso nouiter adinuēto orbe, qua amissa omnia, quæ hactenus in his prouincijs acquisiuerā, amittebātur, cū illa esset primaria, cui omnes reliquæ parebāt, statim nuntios subsequi iussi qui perfectos subsequerentur, qui profecti fuerant cum dictis militibus, enumerans eisdem omnia, quæ ad me scripserant milites Hyspani ab ea Ciuitate, & q̄ illico vbiq̄ eos offenderent, pedē referre admonerent breuiori itinere, quo fieri posset ad Ciuitatē Tascaltecal, vt cum militibus, qui mecū erant, & tormentis omnibus, quibus potui, & cū septuaginta equitibus me illis coniungere, & postq̄ eo aduenire, milites omnes perlustraui erant autem septuaginta equites, & pedites quingenti, & eisdem comitantib⁹ maiori celeritate, qua potui discessi Temixtitan versus, in eo itinere null⁹ ex subditis Domini Muteezuma mihi obuiam veniebat, vt prius facere consueuerant, & prouintia illæ omnes erant tumultuantes, & domus pene inhabitatę: Hac re suspitione maxima adducebar, Hyspanos, quos in dicta Ciuitate Temixtitan dimisera, iā interceptos, & q̄ omnis prouintiarū multitudo in vnū conuenerat, expectabatq̄ me aliquo in arduo loco, aut angustiis quibus mihi facilius obesse possent, & hac suspitione paratiores meos continui, quo fieri potuit, donec perueni ad Ciuitatem Tesnacā, que vt superius apperui est in ipso lacus littore, & ab incolis quibusdam quesiui quid esset actum de Hyspanis, quos in Temixtitan reliqueram, eos mihi viuere retulere, eis iniunxi, vt Canoā adducerent, volebā enim ea Hyspanum Temixtitan ire visum, & dum eo proficisceretur, vnum ex Incolis mecū morari oportebat, ex Incolis dictę Ciuitatis vnus, qui mihi aliquantulum ex primatibus videbatur, reliqui vero, quibus cum consuetudinem habebam, non apparebant, Canoā adducendam curauit, & Hyspano, quem mittebam adiūxit Indos quosdam, ipse vero mecum remansit: Et dum dictus Hyspanus iturus ad Ciuitatem Temixtitan Canoā ascenderet, aliam Canoā eo tendentē conspexit, eamq̄ ut propius accederet, expectauit, in ea vehabatur ex Hyspanis vnus, quos in dicta Ciuitate dimisera & ex quo cognoui Hyspanos omnes viuere præter quatuor, aut sex, quos Indi interemerant, reliqui vero obsidebantur, nec eos exire Indi patiabātur e fortiticio, & nil sibi impartiebant, nisi maxima pecunia, quamuis audito meo aduentu mitius secum egissent, & Muteezuma nil aliud desiderare, nisi meum aduentū, vt sibi copia daretur spaciandi per Ciuitatem, vt antea facere solitus fuerat, & se optime perpendere ea, quæ in dicta Ciuitate successerant.

XXXVI

rāt, me iā prāsciuisse, & propterea me iratū, & animo vt aliquid damni inferrem eo proficisci, & enixis prēcibus rogabat irā depōnerē, quia ipse non min⁹ ea molesto, & egro animo tulerat, q̄ ego met, & nil ex suo consensu, aut voluntate factum, & alia multa mihi exponenda cōmisit, quo me ab ira, quā cōcepisse cogitabat ex cōmissis auerteret, proficiscerēq; ad Ciuitatē is, qui ante fueram, quia impresentiarū non minus executioni mandarent mandata mea, q̄ prius, & illis obedirent: Respondi me in illū nullā iram concepisse, cum optimū eius animū cognoscerē, & esse credebā. Et sequēti die in vigilia Sancti Ioannis Baptistæ discessi, & hospitatus fui per leucas tres a Ciuitate Temixtitā: Et alio die post q̄ Diuinis solemnīs interfui iter meū profecutus sū, & fere ante meridiē Ciuitatē ingressus sū, & vidi homines non multos in Ciuitate, & portas aliquas in triuiis, quadriuiis amotas, quod mihi minime placuit, ratus tamē sū ex timore eorū, quē cōmiserant fecisse, & ut cū ibi essē illi p̄ securitatē ipartirer, ego autē recto itinere progressus sū ad fortiliū, in quo, & Meschita illa maiori, quæ fortificio herebat omnes, qui mecū proficiscebantur hospitati sūt. Illi qui in fortilitio oppugnabantur eo gaudio, & animorū exultatione nos excipere, tanq̄ eisdem vitā attulisse, aut de nouo donauisse, quā se iam amisisse putabant: Eum diē magno gaudio, & exultatione transegim⁹ nos quietē habere sperātes, altera vero die post missarū solemnia miserā nunciū ad Ciuitatē veræ Crucis noua bona nunciās, Christianos adhuc viuere, & me Ciuitatē ingressū, & tuto esse in ea, qui nuncius mediæ horæ intervallo vulneribus plurimis affectus clamās Indos omnes Ciuitatis bello aptos, vt in nos irruerent aduentare, & eos pontes Ciuitatis ammouisse, & post eum tanta hominū multitudo vndiq; cōfluens nos aggressā est, vt nec vicini nec subdialia pauimenta prāmultitudine apparerēt, & proficiscebantur maioribus vlulatib⁹, & terribilioribus vociferationibus, quæ unq̄ excogitari possent, & tot erāt lapides, quos in fortilitiū fundis iniecerant, vt Cælum lapides pluere videretur, & tātus erat sagittarū, & iaculorum numerus, q̄ illis omnes parietes, & impluua erant referta, & per ea iri fere non poterat: Ego vero domo egressus in eos irruī, & nobiscum acriter pugnaverunt, & ab vno latere ex prēfectis meis vn⁹ cum ducentis viris fortilitio exierat, priusq̄ posset pedem referre quatuor ex suis trucidati sunt, & eundem prāfectum, & alios plures vulnerarunt, nos vero paucos ex eis interficiebamus, quia illi se vltra pontes recipiebant, & ex subdialibus pauimentis lapi

Verba Cortesio nomine domino Durce suma plara.

Ingrediv Ciuitatem Temixtitā Cortesius.

Indi Cortesii habitationem inuadūt & oppugnant.

Congreditur cum Indis Cortesius & vulneratur.

Mota subdia-
lia pauimenta
varijs armis
munita & indo-
rū strenuitatē.

Nocte etiam
nō quiescit cor
refi⁹ ut demo-
lita reficiat.

Mota maxi-
mā Indorum
multitudinē
Corresū op-
pugnantem.

Despant plu-
rimi ab Indis
vulneribus af-
ficiuntur.

dibus nobis maxime oberant, ex quibus expugnauimus, & com-
bussimus aliqua, tamen erāt tam crebra, & adeo munita, & tot
viris, & lapidibus, alijsq; variis armorū generibus referta, vt po-
tentes non essemus ad omnia oppugnanda, & tuendū, q̃ illi ob-
esse nobis non possent ad libitū: Fortilitiū nostrū tam acriter op-
pugnarunt, vt variis in locis ignem apposuerint, & in vno cōbus-
ta est maior pars, anteq̃ opem ferre possemus, donec parietū in-
cissione eum euitauerimus, & ex violenta parietū eiectione ignis
extinct⁹ est, & nisi ibi maximū prēsidiū collocassē: videlicet homi-
nes balistis, & pixidib⁹ vtētes, aliaq; tormēta eorū profecto repē-
tino aduentu nobis obsistere non valentibus fortilitiū ingressi fu-
issent, & eandem diem certando usq; in obscurā noctē consump-
simus, nec tamen ea secuta tuti fuimus ab eorū uociferationibus
& tumultu, donec dies superuenit, ea nocte per eos destructa re-
ficienda, & alia multa, quibus fortilitiū indigere videbatur prēpa-
randa curauī, & stationes aptauī, & in eis milites, qui eas tueren-
tur, & sequēti luce essent pugnatūri collocaui, & militum vulneri-
bus medicamenta sunt adhibita, qui erāt vltra octuaginta nume-
ro, & luce accedente hostes nos acrius, q̃ prēcedētī die oppugna-
re ceperūt, & tanta illorū aduenerat multitudo, vt illi, qui tormē-
tis prēerant in illis arte dirigendis diligentia vti non indigerent,
sed tantū viso indorū agmine ignem tormētis admouere, & quā-
q̃ tormenta illis multū damni inferrēt, quatuordecim enim in hos-
tes utebāmur tormentis non enumeratis pixidibus, & balistis,
ea tamen omnia tam leuia damna tantæ multitudini inferebant
vt nil eis obesse videremur, emisso enim tormēto decem, aut duo-
decim interfectis alii succedebant, & relicto in fortilitio condecē-
ti prēsidio, & quod dimitti poterat illico exiui, & pontes aliquos
occupauī, & domos quasdam igne consumpsi, & plures illorum
interfecimus, qui eas tueri nitebantur, & tanta illorum erat multi-
tudo, q̃ quīvis maximā stragē illis intulīsemus, eorum vires parū
minui videbātur, Nos enim continuo integro die certare cogeba-
mur, illi vero per horas, quia vicissitudines habebant, & semper
abundabant, eodem quoq; die vulnera intulerunt quinquaginta
aut sexaginta Hispanis, quamuis null⁹ obierit: In noctem pug-
nauimus, & lassī retrocesimus ad fortilitiū: Considerato maximo
damno ab hostibus nobis illato, & q̃ hostes nos tuto loco consistē-
tes vulnerabant, & interficiebant, & damnū, quod illis infereba-
mus, non videbatur, cum tanta eorum esset multitudo eam noctē
& sequentē diē in machinis tribus ligneis conficiendis, & cōstru-

XXXVII

endis consumpsimus, quorum quaelibet intra semilites viginti continere poterat, ut eos lapidibus, quos a subdialibus pauimentis iaciebant, offendere non possent, aliqui intus existentes pixidibus, aut balistis, reliqui vero acutis ferreis malleis, ligonibus, & massis ferreis ad effodiendas domos, destruendosq; aggeres per eos in vicis positos utebantur: cum machinis conficiendis operam sedulo impenderemus, hostes nihilominus nos oppugnare non desistebant (adeo) ut dum nos fortilitio non exiremus, illi illud ingredi totis viribus nitebantur, quibus ne ingrederentur maximo cum labore vix restitimus: Dictus autem Muteezuma, qui semper apud nos remanserat una cum filio, & multis proceribus, qui a principio detenti fuerant, dixit, ut illum ad subdialia pauimenta fortilitii deduceremus, alloqui enim constituerat Duces illius multitudinis, & sperabat ita efficere, quod desisterent ab ea oppugnatione, illum extrahendum commisi, qui cum peruenisset ad fornicem, ut ab eo illos alloqueretur, sui eius caput lapide percussere, & tam violenti vulnere est affectus, quod trium dierum spatio ab humanis excessit, eum extrahendum e fortilitio imposui duobus Indis, quos captivos detinebam, illum multitudini apportarunt, quid tamen fuerit actum ignoro, propterea tamen oppugnatio non cessavit, & indies augebatur, & acrior, maiorq; reddebatur. Eo ipso die me ad eundem fornicem, ubi Dominum Muteezuma vulnerarant, vocauerunt asserentes eo accederem, quia quidam ex illorum Ducibus mecum colloqui desiderabant, & ita feci, multaq; fuimus colloquuti, & interrogaui, cur me oppugnarent, cum nullam causam haberent, Prospiceretq; bona, quae a me habuerant, & quod me secum bene gessissem. Respondebant si prouintia excedere, illico cessaret oppugnatio, & aliter ratum haberem eos omnes, aut perituros, aut nos penitus erradicaturos, qui ut postea apparuit, ea proferebant, ut fortilitio excederem, & me in egressu Ciuitatis intra pontes pro libito intercepterent, respondi eos cogitare non oportere, ut pacem ab eis impetrare, quia in aliquo timerem, sed ea tantum causa, quia dolebam, & moleste ferebam a me illis illatum damnum, & tam celebrem Ciuitatem destruere cogere, qualis erat illa, idem prestabant responsum, quod nusquam ab oppugnatione praedicta desisteret, nisi Ciuitatem exiuissem, perfectis machinis subito exiui, ut subdialia quaedam pauimenta expugnare, & pontes, praeeuntibus Indis, & post eos quatuor tormentis, multisq; aliis balistis, & parmis utentibus, & pluribus milibus Indis, qui mecum aduenerant ex prouintiis Tascatecal, &

Costruit machinas tres
Cortesijs ad
euitandos lapides ab Indis
a subdialibus
pauimentis
missos.

Vulneratur a
suis Dominus
Muteezuma
et trium dierum
spatio moritur.

Colloquitur Cortesius
cum Indis
de concordia
incedenda.

Denuo machinis illis lignis
is e fortilitio
exit Cortesius

Disſipant ab
Indis lignee
ille a Cortefio
tanto labore
conſtructe
Dachine.

Nota haſtes
eorū cuspides
e ſilice habere
quod eſt argu
mentū in illis
partibus non
eſſe ferrum.

Expugnatū
excellam illam
turrim intrep
pide proficiſci
tur Cortefi?

Deſcendunt ſe a
turri Inditi
more percuſſi.

Hyſpanis inſeruiebant, & poſtq̃ peruenimus ad pontem, machi
nas parietibus applicuimus quorundam pauimentorum, & ſca
las, quas ad aſcenſum attuleramus, tanta multitudo hominū dic
tum pontem tutabatur, & pauimēta. & tā crebri, & pōderoſi erāt
lapides, qui ab eis vi iaciebantur. q̃ machinas noſtras diſſipa
runt, & Hyſpanum vnum interfecerunt, & plures vulnerarunt, &
quamuis acriter pugnatum fuerit, tamen egreſſum aliquem ha
bere nō potuimus, certauimus enim a ſummo mane, ad meridiē,
& maxima repleti mæſticia ad fortilitiū deuenimus, quapropter
tantum hoſtes animis creuere, vt ad portas fortilicii irruerent, &
Meſchitam illam magnam occupauere, & ampliorē, & editiorē
illius turrim forte quingenti viri ex primatibus cōſcenderunt, &
ſibi cōmeatum amplum cōſtituerunt, vt panis, aqua, & aliorum
eſculentorum, & maximam lapidum quantitatē, quorum maior
pars habebat latas haſtas cuſpidibus ex ſilice noſtris ampliori
bus, & non minus acutis, & ab ea turri multum officiebāt noſtris
in fortilitio verſantibus, quod eidem adherebat. ea turris bis, aut
ter ab Hyſpanis fruſtra oppugnata eſt, & vt eam aſcenderent
audacter irruerunt, & cum eſſet excelsa, & aſcenſu ardua, qua ha
bebat vltra centum gradus, & ſuperius exiſtentes eſſent lapidi
bus muniti, multiſq; aliis armorum generibus, & animis aucti,
quia eiſdē ſubdialia pauimēta occupare non potueramus. nūq;
Hyſpanorum aliquis aſcendere cēpit, qui rotatim nō deſcēderet,
& multis vulnera inferebant, & illi, qui hęc ab his geri videbant,
tantum animi accipiebant, vt in fortilitium irruerunt ſine timore:
Proſpiciens, ſi illi diu poſſiderēt eam turrim vltra nobis allata ab
eis indies damna, animis augerentur, vt nobis obeſſent, fortili
tio exiui, quāq; ſiniſtra manu parum vtilis ob illatū mihi ab eis
primo die vulnus brachio parma alligata cū quibuſdam Hyſpa
nis, qui me ſubſecuti ſunt, turri amplicui, & radicē illius diligēter
circumdandā curauī, & illi, qui eam circūdabant, non quieſcebāt,
Immo vndiq; certamē cū hoſtibus cōmittebant, & vt fauerēt exiſ
tentibus in turri multi accurrerunt. Nos Hyſpani gradus cēpim⁹
aſcendere, & q̃uis ipſi aſcenſū maxime tuerētur, tātū tres, aut qua
tuor Hyſpanos e gradibus eiecerunt, Saluatoris Noſtri auxilio,
& Beatiffimę Matris ſuę Marię, cui dicta turris dicata fuerat,
& in ea illi⁹ imago appoſita, aſcēdim⁹, & in ſuperiori parte turris
tā acriter certauim⁹, q̃ eos coegim⁹ e turri pſilire in quoddā deā
bulatoriū, quod circūdabat dictā turrim in latitudinē vni⁹ homi
nis ſtatus: Et erāt circa eam turrim tria, eidē ſimilia diſtantia in

XXXVIII

ter se per hominum status fere tres, aliqui vero eorum cecidere a summitate turris ad radicem ipsius, qui ultra ea, quæ casu patiebantur, ibi ab Hyspanis necabantur, illi vero, qui in prælibatis deambulatoriis constiterant, tam acriter nobiscum decertarunt, ut tres consumpserimus horas, antequam illos omnes neci daremus, ex quibus nullus superfuit, sed omnes trucidati fuere. Et fidem verbis meis adhibeat Sacra Maiestas Vestra, tam ardua res fuit hanc turrim expugnare, quod si Deus eisdem vires, & animum non abstulisset, viginti ex illis facillime mille Hyspanis ascensum prohibere potuissent (& si acriter ad necem usque decertauerint) turri illi, & reliquis omnibus, quæ in dicta Meschita continebantur ignem iniiciendum curavi, ex quibus iam imagines omnes, quas apposueramus, ademerant: Aliquid animi amisere expugnata hac turri, & adeo, quod pluribus in locis se maxime remisere, & eo instanti rediit ad illud subdiale pavementum, & accersit eos duces, qui prius fuerant me allocuti, qui videbantur aliquantulum animo remissiori ob ea, quæ viderant, qui eodem instanti applicuere, & eos mihi iam obsistere non posse demonstravi, & quod nos singulo quoque die eisdem plurimum damni inferebamus, & ex eis plurimi cadebant, & eorum celebrem Civitatem comburebamus, destruebamusque, nec cesseremus, donec aliquid ex ea, & illis aliquid superesset: Responderunt se optime cernere a nobis damnum ingens pati, & multos ex eis perire, tamen eos de creuisse nos omnino interficere, & dicebant Prospicerem vicos, plateas, & subdialia illa pavimenta viris maxime referta, quia, computasse asseriebant, si ex eis viginti milia caderent, & ex nostris unus, quod cito nos in nihilum deducerent, asserentes nos esse paucos numero, illos vero sine numero, & nobis significabant vias omnes stratas esse demolitas, quemadmodum re ipsa evenerat, quia omnes, præter unam erant demolitæ, & nulla ex parte nobis patebat iter, nisi aqua, & optime scire debebant nos comeditu non habundare, & aqua, & nos diu obsistere non posse, quoniam fame periremus, dato quod ipsi nos non interficerent, & vere vera proferebant, quia si aliam oppugnationem non habuissemus præter famem, annonæ commeatuumque caritatem satis erant, ut mori cogeremur, diu altercati fuimus, & quilibet causam suam tuebatur: Nocte vero secuta egressus sum quibusdam Hyspanis comitantibus, & eos incautos offendens vi vicum occupauimus, & in eo igne consumpsimus ultra trecentas domos, dum ad eum multitudo conflueret, per alium reuersus sum, & eo pacto

G ii

Desiunt se
Indi ex alta
turri metu
Hyspanorum

Turrim unā
qua consistebat
Indi comburit
Cortesius.

Colloquitur
cum iudis Cortesius ut pacem
ineat cum illis.

Mora ex hoc
colligi maximā
hominum
multitudinem
Hyspanos oppugnasse.

Mora Hyspanos
annonæ caritate maxime
laborare in sui
fortilitio.

*Domos plures
res comburit
Cortesi⁹ & ali
qua subdialia
pauimenta.*

*Pontes quatuor
occupat
Cortesi⁹ vt in
continentē euadere possit.*

*Reliquos pontes
occupat
Cortesi⁹ & in
continentē vsq;
equitib⁹ p^{er}
greditur.*

*Colloquitur
cū iudis Cortesi⁹
de cōcordia inuenda.*

combussimus plures domos illius vici, & præsertim quædam subdialia pauimenta proxima fortificio nostro, ex quibus maxime nos offendebat: Et ex gestis illius noctis aliquid timoris illis incussim⁹, & nocte eadem illas ligneas machinas reficiendas curauim⁹, quas alio die nobis dissipauerāt, vt victoriæ incumberemus, quā Omnipotens condonabat, exiui ad eundem vicum, in quo hosterna die nobis machinas destruxerant, vbi non minus acriter, & viriliter obstiterunt, & tamen cum ageretur de vita, & honore, quia ea erat vnica integra strata via, ex illis, quæ ducebant in continentem, quamuis priusq; ad eam deuenire potuissemus, intercederent duo maximi, & profundi pontes, & vicus omnis multis, & excelsis parietibus, domib⁹, & turrib⁹ munitus, tantum vigoris, & animi nobis refulsit, & certauimus vt Deo auxillium, & opem ferente quatuor ea die ex pontibus occupauerimus, & ea omnia subdialia pauimenta, domus, & turres vsq; ad vltimam eorū combustæ sunt, quamq; fecerant nocte antecedenti plures aggeres laterib⁹ crudis, & creta fabricatos in dictis pontibus, ob ea, quæ successerant nocte antecedenti adeo, vt tormenta, & balistæ sibi obesse non possent. quos quatuor pontes terra oppleuimus, & crudis illis lateribus, & plurimis lapidibus, & tignis combustarū domuum, tamen non potuit fieri tantum sine periculo, vt multi Hispani non vulnerarentur, magnam adhibui diligentiam ea nocte in custodiēdis illis pontibus, ne denuo nobis eos occuparent, : Alio die summo mane exiui, & Deus Omnipotens eundē bonum successum concessit, quoniam quamuis multitudo esset innumera, quæ alios pōtes tueret, fossæq; & maximi aggeres, q̄s illi nocte ea erexerant, intercederent, nos eosdem cepimus, & impleuimus, & equestrium aliqui eos insecuti sūt victoriæ inherentes in continentē vsq;. dū ego aptandos eos pontes, & replendos curarem, venerunt me vocatū summa celeritate asserētes Indos, qui oppugnauerant fortilitium, concordiam cupere, & pacem, & eos expectare quosdam eorum Dominos, & Duces: Ibi relictis omnibus commilitonibus, & quibusdam tormentis, omni equitu profectus sum visum, quid nam illi procures cuperent, qui asseruere, si eis fidem præstarem eos de perpetratis impunes dimittere, ipsi me ulterius non oppugnarent. denuoq; pontes, & demolitas stratas vias reficiendas curarent, & Maiestati vestræ, vt antea fecerant, inferuirent, & vt eo adducendum curarē quēdam ex religiosis suis apud me captiuum, Quem illi veluti generalem suæ religionis venerantur, qui aduenit, & illos al

locutus inter illos, & me pactum sanctiuit, & illico visum est (vt ipse assererat) nunciasset Ducibus multitudinis in stationibus collocatis, vt a dicti fortilitii oppugnatione abstineret, & ab omni alia offensione, & eo pacto discessimus: Ingressus fortilitium prandere ceperam, maxima festinatione mihi allatum est, Indos denuo pontes occupasse, quos eo die ab eorum manibus acquisueramus, & quosdam Hispanos occidisse, quo nuncio quatum mihi meroris accesserit Deus testis est, ratus enim fueram occupatis pontibus, cum mihi egressus ad Continētem pateret, maximum negotium non superesse, maiori, qua fieri potuit celeritate eo equitavi, atq; quo potui celerius cum aliquibus equitibus, qui me subsequuti fuerant, totum illud iter emensus sum, & nullo in loco morā trahens denuo in medios Indos irruui, & omnes pōtes iā dictos occupavi, & eos usq; in continentem insecutus fui. & cum mei pedites essent ex labore lassati, vulneribus affecti, & timore perculsi, & præsens periculum conspicerent, nullus eorum me subsequutus est, vnde factum est, cum uellem postea pedē referre, pōtes iam ab Indis occupatos offendi, exemerantq; multum illius materiei, qua prēdictos pontes oppleueram, & ubiq; in Ciuitate multitudine omnia referta videbantur, tam terra, q̃ lacu in Canois, quę multitudo tam crebro in nos vndiq; tela, & lapides immittebat, q̃ si Omnipotens nos miraculose non seruasset ab eo periculo, euadere non erat possibile: Et iam publice fama vagabatur inter Hispanos, qui in Ciuitate remanserāt, me iam vita functū, & perueni ad vltimū pontem Ciuitati proximum, comperi equites omnes, qui mecum profecti fuerāt, in eum dilapsos, & equū vnum, cui nullus insidebat, quem transire non eualui, & coactus fui ipse vnus impetum in hostes facere, & eo modo tantum spatii relictum est equitibus, vt pontem superarent, Inueni pontem vacuū, & transilii magno tamē periculo, quia locus ab vtraq; pontis parte ferme ad hominis statum equo transiliund⁹ erat, & dū e ponte exirem, me, & equum lapidibus, & fustibus percutere, tamen quia armis optimis fulciebamur, vltra dolorem in ipso ictu passum nil mali vltius intulere, quare victores remansere quatuor occupatis pontibus, & reliquis quatuor pontibus bona relicta custodia ad fortilitium profectus sum, & ligneum pontem construendum curavi, quem quadraginta homines portare commode poterant: Considerato magno periculo, in quo constituti eramus, & maximo damno nobis quotidie ab indis illato, & timens ne eam quoque stratam viam, quæ sola supererat demo-

ingunt uelle pacem Indi a Cortesio ut eum incautum aggrediantur

Reuertit ad occupatos pontes Cortesius.

Vagatur rumor apud hispanos interfectum ab Indis Cortesiu.

ligneu pontē construī cōmīttit Cortesius in lacu apponendum.

Constituit discedere a ciuitate Temixtitā Cortesius ne vna cū Hyspanis opprimat.

Partitū aurū Cortesius inter Hyspanos a ciuitate auferendum.

Primū pontem transgressus Cortesius.

Mota in pugna eximia Cortesii strenuitatem.

Aurū tormentaq; 7 alia multa rapiuntur Cortesio ab Indis.

lirentur, quēadmodū alias demoliti fuerant, qua demolita fame mori cogeremur, & etiā quia multoties a cōmilitonib⁹ meis monitus fuerā, vt a Ciuitate discederemus, quia eorū maior pars erat vulnerata, & adeo male, q̃ vltērius cū hostibus congredi nō possent, ea nocte me morē gesturum eis constitui, & accepto Maiestatis Vestræ auro, & emblematis, quæ extrahi poterant, in aula illa quibusdā sarcinulis officialibus Maiestatis Vestræ consignavi, quos ego Regali Maiestatis Vestræ nomine cōstituerā, Iudicibusq; & regentibus, & aliis, qui aderant, rogauiq; eos, & monui, vt operam, & fauorē pręstarent ad illa extrahenda, & ad id exhibui eisdem vnā meā equam, cui imposuere eam portione, quam ferre poterat, & Hyspanos quosdam tam meos, q̃ alios nos familiares, vt dictā equam comitarentur constitui, reliquum vero dicti auri officiales, Iudices, regētes, & ego dedimus, & partiti fuimus inter Hyspanos, vt illud extraherent, & relicto fortialitio magnis diuitiis tam Vestrę Celsitudinis, q̃ Hyspanorū, & meis, exiuius secretiori modo, quo potuimus, abduximusq; nobiscū vnū e filiis, & filias dicti Muteezuma, & Cacamacin Dominū in Aculuacan, & ipsius fratrem, quem Dominū ipsius loco cōstituerā, & aliarū Prouintiarū, & Ciuitatū dominos, quos captiuos detinebā, & cum peruenissē ad pontes per Indos occupatos in primo iecimus pontē, quē nobis cū portari feceram sine magno labore, nullus enim nobis resistebat, pręter vigiles quosdam, qui in eo ponte confederāt, per eos acclamatū extitit, & anteq̃ peruenire potuissē ad secundū pontē, innumera hostium multitudo cōueniat, & vndiq; nobis obesse studebat aqua, & terra, ipse confestim transiui quinq; equitibus, & forte centū peditibus, quibus natando pontes omnes pręteriuimus eosq; usq; in cōtinentem occupauerā, & peditibus in fronte relictis ad secundū pontē redi ad eos, qui extremo in agmine cōsistebant, vbi comperi tam acriter decertari, vt exprimi non possit damnum, quod indi nostris inferebant tam Hyspanis, q̃ Indis ex Churultecal, qui nobiscū venerāt, quos pene omnes consumpserāt, & etiam interfecerāt plures mulieres, quæ Hyspanis seruibāt, & Hyspanos, & equos, iāq; amiserāt omne aurū, emblemata, Vestes, aliaq; multa, quæ nos extrahebamus, ac tormenta omnia, collegi eos, qui viui supererant & eos ante ire iussi, ipse vero comitatus forte quinq; equitib⁹, & septuaginta peditibus, qui mecū permanere ausi sunt, post alios reamansi, semper cum hostibus certando, donec peruenimus ad Ciuiatē quandā nomine Catacuba, quæ continetur yltra omnem

stratam viam, vbi Deus est testis quantū laboris, & periculi subi
erim, quia quotienscūq; in hostes irruebam, egrediebar plenus
sagittis, & fustibus, & saxis undiq; percussus, quia ab utroq; late
re erat lacus, & nos existentes in canois tuto vulnerabant, Illi ve
ro, qui terram capiebant, quamprimū ferebar in illos, se aquis cō
mittebant, & eo modo parum damni patiebantur nisi aliqui, qui
cum plurima esset multitudo, vnus in alium cespitabāt, cadebāt,
& interficiebātur: Eo labore, & erumnis eos omnes conduxī vsq;
ad dictam Ciuitatem, & non vulnerarunt nisi vnum equestrem,
qui mecum proficiscebatur a tergo, & non minori vehemētia pug
nabatur. a fronte, & lateribus, sed maior vis erat in extremo ag
mine, quia multitudo, quæ erat in Ciuitate semper recentior suc
cedebat, & cum venissem ad dictam Ciuitatem Catacuba, cum
dies appareret, inueni milites nostros in vna ex plateis illius in
globum redactos, qui dicebant se ignorare quorsum tenderent,
quibus iniunxi, vt festinarent exire Ciuitatem, antequam hostes
augerentur, & subdialia pauimenta occuparent, quia ex illis plu
rimū nobis obesse possent: Illi, qui erāt in frōte collocati, dixerūt
quorsum irent nescire, eos a tergo collocaui, & ipse a fronte cōstiti
donec exiremus Ciuitatem eos ibi quibusdam in cultis campis
expectaui, & cum eo peruenere qui a tergo remanserant, sciui ip
sos maximum damnū accepisse, interfecerantq; aliquos ex Hys
panis, & Indis, multumq; auri in itinere remanserant, quod hos
tes colligebant, & ibi certauī cum indis, donec mei prēirent, eos
sustinui, donec nostri collem occuparent, in quo erat turris, & hos
pitium satis munitum, quod occuparunt sine nostro damno, quia
inde non discessi, nec hostes progredi passus sum, donec illi collē
ascendissent, Vbi Deus est testis, quem laborem sustinuerimus
quia iam ex equis: qui numero viginti quatuor supererant nullus
poterat currere. nec eques, qui brachia posset extollere, nec ali
quis ex peditibus non infirmus, qui posset se vltius mouere, &
ingressi illud hospitium, nos in eo muniuimus, ibiq; obsideba
mur vsq; in noctem, & adeo q; nec per horam quiescere poteram⁹
& ex hac perturbatione inuentum est perscrutatione facta, qui
obierant. ex Hispanis periisse homines centum & quinquaginta
& equas, equosq; quadraginta sex, & pl⁹ q̄ duo milia Indorum.
& mulierum Indarum. quæ Hispanis inseruiebant. inter quos
interfecere filiū. & filias Domini Muteezuma. & reliquos. quos
nobiscum captiuos ducebamus. media nocte cogitantes nos a
nemine audiri a dicto hospicio discessimus tacite in eo ignes plu

*Nota pericu
la innumera
quæ strenue
Cortesi⁹ in
suorū defensio
nem subiicit.*

*Peruenit in
sequentibus
Indis Corre
sius ad ciuita
tem Tacuba.*

*Hospitantur
casu in turri
prima nocte
Hispani cum
exiuerūt ciui
tatem, Temix
titan.*

*Refert ea die
obiisse Centū
quinquaginta
Hispanos.
Quadrages
sex equos & vl
tra duo millia
Indorum.*

Incolae Tas
caltecal polli
cerunt se Cor
tesium & Hys
panos & Pro
uincia Culua
educturū.

Mora Hyspa
norū erūnas
ut se ab Indis
tuerentur.

Progreditur
Cortesius vnde
q̃ oppugnans
tibus hostib⁹.

Quiescunt ali
quantulū Hys
pani & Indos
rū cessat op
pugnatio.

Postes Cor
tesius & Hyspa
nos denuo ag
grediuntur.

res relinquentes, & null⁹ inter nos fuerat, qui sciret vbi essemus, aut quorsū tendere deberemus, nisi vnus ex Regione Tascaltecal, qui assererat se nos ducturū in suam regionē, ni iter nobis impediretur: Apud iam dictū hospitium multi locati erant vigiles, qui vbi nos audierunt, clamauere ad colonias circūvicinas, & ab illis vocata magna indorū multitudo, & nos vsq; ad diem insecta est, & equites quinq; qui pręcursorum loco anteibant, irruerunt in quoddam agmen Indorū, quod erat in itinere sibi obuium factū, & aliquos ex eo interfecere, qui non seruatis ordinibus dispergebantur arbitrabantur enim plures equites, & pedites subsequi, & quia vndiq; augebantur hostes, ex omnib⁹ militib⁹ qui inter nos erāt, magis sanos elegi, & in agmina constitui, collocauiq; eos a frōte, a tergo, & vtroq; latere, vulneratos vero in medio stare iussi, & equites partitus sum, & eo ordine tota ea die progressi fuim⁹ vndique certādo, adeo q; ea nocte, & tota die nō emēli fuim⁹ plus spatii triū leucarū, & deo sic cōcedēte vidim⁹ nocte iā accedēte turri quādā, & optimū hospitium, vbi nos munuim⁹, & ea nocte ab oppugnatione destitere, quāuis fere in aurora haberim⁹ aliquē tumultū, quāuis nescirem⁹ qd plus nobis esset metuēdū, q̃ timebam⁹ ex multitudine, quā nos insequēbāt. Sequenti die prima hora diei ordine iā dicto discessi deducēs milites a tergo, & in frōte collocatos paratos, ab vtroq; tñ latere hostes nos insequēbātur vociferātes, & clamātes per vniuersam illā Prouinciā, quā est maxie habitata, equestres q̃uis essem⁹ pauci numero in eos irruebam⁹. parū tamen dāni illis inferebamus, quia cū collis ille esset asper sese in collē recipiebant, & sic iuimus eo die ad lat⁹ quorundā lacuum, donec perueniremus ad quandam coloniā, vbi aliquam cōtrouersiam habere putabamus, cum Incolis illi⁹, & q̃ primū ad eam peruenimus, illi relictis domibus ad alias Colonias profecti sunt circūvicinas, & ibi eo die, & sequenti moram traximus, quia tam sani, q̃ infirmī erant lassati, & labore, fame, & siti maxime confecti, & equi non poterant se sustinere, & ibi inuenimus aliquod Maiz, ex quo comedimus, & portauim⁹ nobiscum in itinere elixū, & torrefactum, & postero die discessi, & semper hostibus nos insequentibus, qui nos a tergo, & fronte continuo inuadebant vociferantes, & secuti fuimus illud iter, per quod Incolae Tascaltecal nos deducebat, in quo fuimus varios labores, & erumnas passi, quia multoties cogebamur exire, & deuiare a recto itinere, & cum iam ad uesperasceret, deuenimus ad planitiem quandam, in qua aliquę parue erant habitationes.

& ea nocte ibi fuim⁹ hospitati sūma egestate .& penuria cibario-
rū ,& cōmeatū ,& alio die sūmo mane cepimus nos ad iter dirige-
re ,& adhuc iter ingressi non fueramus , cū hostes a tergo nos inse-
qui cepere ,& leuia pralia cū his cōmittendo deuenimus ad mag-
nā Coloniā ,& ad dextrum latus illius insidebant aliqui Indi
paruo collis vertice , nos arbitantes eos capere posse , erant enim
proximi itineri ,& etiā vt exploratū haberemus , an essent plures ,
q̃ apparebant , illuc quinque equitibus ,& peditibus duodecim co-
mitatus profectus sum ambiendo collē iam dictū , post quē erat
maxima hominū multitudo in insidiis collocata , quibuscū tantū
certauimus , q̃ cū locus , in quo constiterāt esset aliquantum asper ,
& saxosus ,& gens illa innumera ,& nos pauci , necesse fuit nos re-
trocedere ad Coloniā , vbi nostri existebant , & inde discessi male
vulneratus geminis lapidū ictibus , & post ligata vulnera : Hys-
panos e Colonia migrare iussi , quia hospitium nobis non videba-
tur esse tutū , & sic procedendo insequētibz Indis processimus
ad aliā Coloniā , quā ab antedicta per duas leucas distat , & ibi
in itinere nos aggressi sunt alii Indi sine numero , qui nobiscum
adeo certarūt , ut quatuor aut quinque Hispanos , & totidē equos
vulnerarent , & equum vnū interficerent , & quamuis ei⁹ defect⁹
maximo nobis esset incōmodo .& eius mortem egre tulissemus ,
quia post Deū nullā tutelā hebebamus , nisi equos , nos maxime
refecit , & eius carnes , & coriū comedimus , vt ex eo nil superesset ,
tanta enim opprimebamur fame , quia post nostrū a magna Cui-
tate discessū , nil preter elixū , & torrefactū Mayz comederamus .
& eo nō semper utebamur ad saturitatem , herbasq̃ , quas collige-
bamus ex campis , & cōsiderato , q̃ indies hostium copiā augebā-
tur , nosq̃ indies minuebamur , ea nocte curauī vulneratos , & infir-
mos , quos ducebamus , equis insidere iussi , aliis vero aduncos sci-
piones brachiis submittēdos , & alia auxilii genera ad iter faciun-
dū fabricanda curauī , quo Hispani nulla aduersa valitudine ,
aut vulneribus affecti essent liberi ad pugnā , & arbitror a Deo
mihi infusam hanc prouidentia , vt sequenti die evenit , quia cū eo
mane a dicto hospitio discessissē nos magna & innumera Indorū
multitudo aggressa est , & tāta a tergo , a frōte , & ab utroq̃ late-
re q̃ nil ex campis , qui mihi in conspectu erāt , vacū videretur , qui
nobiscū tam acriter vndiq̃ certamen iniuere , vt nos ad inuicem
noscere nō possemus , tam iuncti , & mixti proficiscebamur , & pro-
fecto credidimus illā supremū esse diem vitæ omniū considerata
hostium multitudine . & lenitate , quam ad eis obsistendum in no-

Nota Hispanorum cōmea-
tuum penuriā
in labore assē-
duo diei 7 noc-
tis .

Vulnerat ab
Indis *Corre-
lius* .

*Equum come-
dunt* Hispani
cum nil aliud
haberent .

Nota *Corre-
lius* ingenū ad
varia excogitā-
dū vt furorem
Indorū fuga-
cigaret .

*Non posse re-
sistere* Indis
suspiciant *Hys-
pani* .

Nota sudorū
innumera
multitudine
Hispanos op
pugnantem.

Hispani leto
animo p
tant prouinti
am e Tascalte
cal.

Ingrediuntur
Hispani pro
uintiam Tascaltecal sibi a
micam.

Dñi e Tascal
tecal Cortes
um salutarum
veniunt & opē
se laturos pol
licetur.

bis inuenere, cū omnes pene vulnerati essemus, atq; exanimati, tamen omnipotens magnam suam misericordia nobiscum demōstrare dignatus est, quia nostra lassitudine illorū ferociam confregimus, & superbiā, & ex illis plurimi pariere, primates, quia tanta eorū erat copia, vt Certando, & audiendo impedirētur. & hoc labore profecti fuimus magna portione diei, donec Omnipotens concesserit eum, qui inter hostes primus esse debebat interfici, eo enim adēpto omnis cessauit oppugnatio, & eo modo aliquantulū fuimus quietiores, q̄uis semper mordendo nos insecuti fuerint, vsq; ad quandam paruā domū, quæ erat in planitie, vbi ea nocte hospitati fuimus sub dio, unde prospectabamus quosdā montes ex prouintia illorū e Tascaltecal, qua ex re non parū voluptatis accipim⁹, quia cognoscebamus Prouintiā, & sciebam⁹ quorsum tēdere deberem⁹, q̄uis pro cōperto nō haberem⁹ Incolas illius prouintia fidos nobis amicos, credebamus enim, q̄ cū nos adeo debiles cernerent, illi esse deberent. qui vitæ nostræ finē imponerent, vt pristina potirentur libertate, quæ suspitio tantum nobis afflictionis attulit, quantū sustinebam⁹, quādo cum hostibus certauimus: Die sequēti, cū illucesceret, capimus ingredi per iter planū, quo recto tramite proficiscebatur ad Prouintiā Tascaltecal, per quod pauci ex hostibus nos subsequuti sunt, q̄uis ibi vicinæ essēt plurimę, & maximæ Colonia, tamen ex eis paruis colliculis quidā tam a tergo. q̄ longe vociferabāt, & sic exiimus eo die, qui fuit Dominica. VIII. Iulii. Anno. M.D.XX. ex omni prouintia Culua, & peruenim⁹ ad loca dictæ Prouintia Tascaltecal ad Coloniam Gualipan, quæ ascendit ad quatuor milia domorū, in qua ab Incolis fuimus optime recepti, & refecimus nos aliquantulū a fame, & lassitudine, quam patiebamur, quamq; multa ex esculentis, quæ nobis porrigebant, ea duce pecunia concedebant, aliqui etiam volebāt nisi aurum, & illud dare cogebar⁹ necessitate impulsī, qua præmebamur, Hic fuimus tribus diebus, quo me visum venere Magiscacin, secutēgal, & omnes Domini illarū Prouintiarū, & me solari conati sūt circa ea, quæ nobis euenerant asserētes, eos sepi⁹ significasse mihi eos e Culua proditores esse, mihiq; ab illis cauere deberē, tamen nunq; fidem adhibere volebam, sed postq; vita euaseram, deberem letari, quia mihi opem laturi erāt, dum eis vita superesset, vt reficerent me a dāno, quod illi e Culua mihi intulerant, quia vltra vinculum, q̄ erant Celsitudinis Vestrae subditi, indolebant. & tristabantur morte plurimorum fratrum, & liberorum suorū. qui ab eis in mea societate fue

rant interempti, variisq; aliis iniuriis transactis temporibus ab illis eis illatis, & vere animo conciperē eos futuros fidos mihi, & vere amicos, & quia ego, & reliqui omnes socii mei eramus vulnerati, proficisceremur ad Ciuitatē, quæ aberat ab ea Colonia per leucas quatuor, ibiq; quiesceremus, curarentq; nobis medicamina adhiberi, vt reficeremur a nostris laborib9, & lassitudine, eis gratias egi, & rogationi eorū acquieui, & eis impartitus fui emblemata aliqua ex illis, quæ attuleram9, quāuis pauca, quibus maxime letati sunt, & profectus sum cū eis ad Ciuitatē, & sortiti fuim9 bonū hospitium, & Magiscacin afferri curauit lectisterniū ex lignis cōpactū cū aliquib9 ornamētis, quib9 illi vītur, in quo dormiui, quia nullū nobiscū attuleramus & omnia, quæ habebat, & potuit ad nostri refectionē impartiri est, In hac Ciuitate quidā familiares mei, & alii ex societate mea cū transibā iter faciens ad Ciuitatē Temixtitan, quēdā dimisere, quæ fuerunt argentū, vestes, & alia ornamēta domestica, & cōmestibilia aliqua, quæ mecū adducere faciebā, quo expeditiores essemus in itinere, si aliqua nobis euenirent, vt nullo premerentur pondere, nisi vestiū suarū, & armorū, & eo loci percipi aliū familiarē meum a Ciuitate verā Crucis profectū cōmeatū, & alia plura ad me perferentē, & cum eo fuisse quinq; equites & pedites quadraginta quinq; aduersa valitudine oppressos, qui similiter adduxerāt quēdā, quæ ibi remanserant, & iam conualuerant, & omne argentū, & alia tam mea, q̃ sociorū meorū, septies mille pondera auri fusi, Continet autē auri pondus valorē circiter duorū florenorū, quæ ibi reliquerā duab9 capsis, et alia emblemata, & vltra alia quatuordecim milia Castellanorū aurea in frustra, quæ habuerat in prouintia Teuchitibe, que ille prefectus, quē mittebam ad Coloniā erigendam in Quacucalco, & ea ibidem dimiserat, & alia multa ad valorem vltra triginta milia pondera auri, & dicti Indi e Culua illum, cū dictis Hyspanis interfecerant in itinere, & eis abstulerant omnia, quæ adducebant, & aliquas scripturas, quas congesserā cum istarā prouintiarū Incolis, & similiter percepi illos interfecisse Hyspanos plures in itinere, qui iter faciebant ad Ciuitatē Temixtitan. arbitantes me ibi pacifice degere, & itinera esse tuta. vt prius habere solebam, qua re (vera afferro Maiestati Vestræ) tantū omnes tristabamur, & dolebamus, vt plus dolere, & tristari non possemus, quia præter Hyspanorū amissionem, & ea, quæ fuere deperdita, quæ multa fuere, fuit memoria suggerere mortem Hyspanorum, quos interfecerant in magna Ciuitate, & pontibus, & quæ

Dñi e Tascaltecal narrant Cortesio velie vindictā sumere de incolis e Culua.

Proficiscitur Cortesius ad ciuitatem Tascaltecal ab incolis benigne exceptus.

Cognoscit ab indis e Culua fuisse dolo interceptos quinquaginta alios Hyspanos.

Cortesius narrat aurū & bona q̃ interfecit Hyspanis ablata sunt.

Suspiciatur
Cortesiis hy
spanos ciuita
ti vere crucis
presidio relic
tos ab Indis
interfectos.

postea in itinere successerant, & maxime quia suspitionē mihi in
iecerant, q̄ eos quoq; aggressi fuissent, qui remanserāt in Ciuita
te veræ Crucis, & illi, qui amici nostri erāt audita nostri profliga
tione deficiissent, & illico expediui quosdam nuncios cū quibuldā
Indis, qui eos conducerēt, quibus iniunxi vt per cōmunia itinera
non proficiscerentur vsq; ad dictā Ciuitatem, & breui mihi indica
rent, quē ibi agebantur, & Altissimo placuit, q̄ Hyspani incolu
mes inuenti sunt, & omnes Incolas, quos amicitia iunctos habe
bamus pacificos, & quietos esse, quod nuncium attulit maximū
leuamē nostrę amissioni, & tristitię, ipsi quoq; nostrum successū,
& profligationem moleste tulere: Fui in ista prouintia Tascalte
cal viginti diebus meis vulneribus medicamina adhiberi curan
do, illa enim propter itineris diuturnitatem, & non adhibita me
dicamina inoleuerant, & p̄sertim vulnera capiti illata, & simili
ter vulnerib⁹ sociorū meorū, quorū aliqui mortui sunt, partim vul
neribus, partim nimis perpeſsis laboribus, & aliqui remansere
manci, & claudī ob illata magna vulnera, & ad medelam compe
riebantur pauca medicamina, & apparatus, ipse autē remansi mā
cus duobus digitis in sinistra manu.

Petunt Hy
spani a Corte
ſio: vt arma de
ponat: et ad ci
uitatem verę
Crucis reuer
tatur.

Mota ratioēs
quę inducunt
Cortesium
ad bellū proſe
quendum con
tra Indos.

¶ Cum socii mei viderent multos iam periisse, & eos, qui su
pererant debiles, vulneribusq; confosſos, timidiores effecti peri
culis, & laboribus, in quibus constituti fuerant ventura timentes
multoties a me petiere, vt ad Ciuitatē veræ Crucis proficiscerer,
& ibi nos munitos redderemus, anteq̄ Incolæ prouintiarū amici
nostri cernentes nostrā profligationē, & exiguas vires, fædus ini
rent cū hostibus nostris, & occuparēt fauces, & transitus per quos
ire debebamus, & nos aggredierentur ab vno latere, & illi e Ciui
tate veræ Crucis ab alio, & cū essemus cōiuncti, & ibi essent na
ues, essemus tutiores, & melius nos defendere possem⁹, si nos ag
gredi vellent, donec ad insulas ad euocandū subsidiū mitterem⁹
& videns, q̄ si Incolis, & potissimū amicis timorem ostenderem
posset esse causa, q̄ citius nos desererent, & contra nos insurgerēt
& memoria tenēs, q̄ semper audentes fortuna iuuat, & nos esse
Christicolas, & fretus Diuina bonitate, & misericordia, q̄ ex toto
nō periremus, & amitterētur tot, & tam nobiles Prouintię, quas
Maiestati Vestræ tam pacifice possidebam, & in eo statu, vt eas
pacaremus, nec tale seruitium defereretur, quod fiebat, bellum cō
tinuādo, Cuius belli gratia sequi debebat omnium illarū Prouin
tiarū pacatio, vt prius fuerat, propterea montes vers⁹ mare nul

lo pacto transire cōstitui, omnib⁹ laborib⁹, qui nobis euenire pos-
sēt, postpositis, dixiq; me a bello hoc nō destiturū, quia in eo vl-
tra ignominiā, & dedecus personæ meæ, & sociis meis impingē-
dū, erat res Maiestati Vestræ admodū periculosa, & Cōtra eandē
cōspirare videbamur, Immo decreueram, quibuscunq; modis
mihi possibilibus in hostes reuerti, eisq; in quantū possē obesse,
& sic consumptis in hac Prouintia uiginti dieb⁹ nondum pristina
penit⁹ a vulneribus restitutus sanitati sociis debilibus eam exiui
prouintiā ad aliā, quæ Tepeaca appellatur, quæ iuncta erat fede-
re, & factione cum Incolis e Culua hostiū nostrorum, in qua per-
ceperam eos decē Hispanos interfecisse, qui veniebāt a Ciuitate
veræ crucis ad magnam Ciuitatē Temixtitan, per eam enim rec-
tum est ad illā iter, quæ prouintia Tepeaca est cōtermina, & con-
finia habet cū illis e Tascaltcal, quæ est amplissima prouintia, &
in ingressu ad dictam prouintiā Tepeaca obuiā nobis ad certan-
dum plurimæ gentes factæ sunt, ingressūq; prohibuerunt, quan-
tū illis fuit possibile, insistendo locis difficilibus, & munitis, &
ne insistam recensendo sigillatim omnia, quæ nobis euenere in
illo bello, maxima enim vterer prolixitate, & volumen multū au-
gerem: Facta monitione, q; venirent ad obediendū mandatis,
quæ nomine Maiestatis Vestræ sibi iniungebantur circa pacem,
eaq; adimplere nollent, bella gessimus cum eisdem, & multoties
prelia nobiscū cōmisere, auxilio tamē Diuino, & Regali Maiesta-
tis Vestræ fato damna eisdē sēper intulimus, multosq; neci dedi-
mus, & omni eo bello Hispanū nullū vulnerarūt, aut interfecere
Et quanq; ista Prouintia est latissima viginti tamen dierū spatio
multas Ciuitates, & Colonias eiusdem mihi subegeram pacifice,
& quiete, & Domini, & primates earum venerunt oblatum se in
Vasallos Maiestati Vestræ, & ab illis omnibus multos e Culua
expuli, qui venerāt ad eā prouintiā, vt Incolarū eisdem animos
ad bellū gerendū inflammaret, obstandūq; q; nec vi, nec sponte
nostra cōiungerētur amicitia. Adeo q; hactenus semper impedit⁹
fui in hoc bello, quod adhuc nō est cōfectū quia adhuc quædam
ville, & Colonia pacadē supersūt, quas spero breui Diuino aspi-
rante fauore Regali Maiestatis Vestræ Dominio subiicere: In q;
dam istius Prouintie portione, vbi interfecere illos decem Hyf-
panos quosdā ex Incolis seruituti ascripsi, ex quibus quinta por-
tio Maiestatis Vestræ officialibus consignata fuit, quia Incolæ
in ea semper fuerunt Martiales, & multum rebelles, & armo-
rū vi capti fuere, & ultra illud facinus commissum interficiendi
H

Nota rationes
quæ inducunt
Cortesiū ad
bellū gerendū

Cortesi⁹ exit
prouintiā tasc-
altcal vers⁹
hostes e culua

Subiicit Sa-
lath. Ma.
Cortesi⁹ pro-
uintiā tepeaca

Quandā pro-
uintie portio-
nem seruituti
ascribit Cor-
tesius.

Nota Incolas
Prouintie
Tepeaca car-
nib⁹ humanis
vesci.

Nuncia^r cor-
telio prefectū
Francisci de
Garay ad por-
tū applicuisse.

Nota q^d mo-
leste tulerit
Cortesi⁹ pro-
fligationē pre-
fecti Francisci
de Garay:

Consiliū iuit
Cortesi⁹ cum
Hyspanis.

Hyspanos, & deficiēdi a Maiestate Vestra, omnes carnib⁹ huma-
nis vescuntur, & quia hoc publice, & notorie patet, aliquid in sig-
nū veritatis Maiestati Vestræ non transmittō, & etiā mouit me,
vt illos seruituti ascriberē, quo timorē aliquē Incolis e Culua inii-
cerē, sunt enim ea in prouintia multi his non dissimiles, & si forte
seuere in eos non animaduerneretur, nunq^m a malo discederent,
In hoc bello nobis opitulati sunt Incolæ e Tascaltecal, Churulte-
cal, & Guasucingo, qui nobiscū amicitia cōfirmarunt, & credim⁹
q^d semper inseruient tanq^m fideles Maiestatis Vestræ Vasalli, Cū
degeremus in hac Prouintia Tepeaca hoc impliciti bello, mihi lit-
teræ a Ciuitate Veræ Crucis redditæ sunt, quibus me certio-
reddebant duas Francisci de Garay ad portū Veræ Crucis naues
applicuisse profligatas, & vt apparet iam dictus Franciscus de
Garay denuo miserat ad illud flumē, de quo iam superius menti-
onē feci Maiestati Vestræ, & Incolæ illius prouintia cum eis cer-
tauerāt, & ex illis sexdecim, aut septēdecim interfecerāt, & plures
vulnerauerant, et septē equos interfecerant, & illi, qui euaserant
natando naues ingressi fuerāt, & salutē fuga sibi cōparauerāt, &
prefectus, & illi erant maxime oppressi, & vulneribus affecti, &
locūtenens, quem ibi præfecerā, eos benigne exceperat, & medi-
camina eisdem adhiberi curauerat, & ut melius conualescerēt, mi-
serat aliquā partē Hyspanorū prædictorū ad quendā Dominum
illius Prouintia vicinū dictæ Ciuitati, & nobis amicum, vbi opti-
me eis prouidebat, quod nobis nō minus molestū fuit audire, q^m
nostri perpeSSI labores, & forte ea sibi nō euenissēt, si alias ad me
profectus esset, vt superius retuli Maiestati Vestræ, quia cū cog-
noscerē omnia, quæ sunt in istis Prouintiis, potuissent a me reddi
certiores, & ea, quæ sibi euenere, nō successissēt. Illi⁹ enim fluuii
Domin⁹, & Prouintia, qui vocabatur Panuco sese Maiestati Vestræ
subdiderat, & in signū obedientia nuncios suos cū munerib⁹
quibusdā transmiserat ad Ciuitatem Temixtitā, vt dixi superius
Cel. Vestræ, scripsi, q^d si ille prefectus dicti Francisci de Garay
vellet abire illis modis omnibus faueret, & opem ferret, vt illi
cum suis nauib⁹ possent se expedire.

C Postq^m quietā reddiderā portionē isti⁹ prouintie, quæ adhuc
quieta est, & subiacet Regali Seruitio. Celsitudinis Vestræ sui
officiales, & ipse multoties cōsuluim⁹, quis nam ordo pro istius
prouintie conseruatione esset adhibendus. & cum prospicerem
Incolas dictæ prouintie, postq^m illi sese Celsitudini Vestræ subdide-
rāt, ab eadē defecisse, & dictos Hyspanos neci dedisse, & et quia

per eam Prouintiā est iter, & transitus omnium commerciorum a portibus maritimis ad reliquas prouintias in cōtinenti illo sitas, & si dicta prouintia sola remaneret, sicuti prius, Incolæ prouintie & Dominiū e Culua, quod est illis cōterminū denuo eos inducerent, & persuaderent, vt iterum in nos insurgerent, & a Maiestate Vestra deficerent, vnde impedimētū, & damnū incredibile insurgeret pro tutela harū prouintiarū, & seruitio Celsitudinis Vestræ & cessarent commercia, maxime, quia in toto eo littore nō habetur nisi duo portus, & hī multū asperi, & difficiles, qui sunt pxi mi illi prouintie, & facile incolæ ipsius ad eos descendere possūt, & propter ea, & alias multas rationes ad rem facientes nobis visum est ad supradicta euitanda, q̄ loco magis apto illius prouintie Tepeaca Ciuitas edificari deberet, vbi concurrerent qualitates, & necessaria pro illius habitatoribus, & vt executioni mandaremus Ciuitatem finium securitatē appellauimus, & constitui Iudices, regentes, aliosq̄ officiales sicuti fieri solitum est, & pro maiori munimine incolarū huius Ciuitatis in eum locum, vbi cæpta est ædificari Ciuitas, necessaria ad arcē cōstruendā apportari curauī, hac enim in prouintia optima inueniūtur, & in hoc maiori quam potero ytar diligentia.

Describit sitū ciuitatis securitatis finium a Cortesio cōstructam.

Constituit officiales Cortesius in ciuitate securitate finium.

¶ Dum hanc relationem scriptis mādarem ad me nunciū Domini cuiusdā Ciuitatis profecti sūt, quæ abesse dicitur per leucas quindecim ab hac prouintia q̄ vocat̄ Guacachula, & est in fauce vni⁹ montis. qua transitur ad prouintiā nominatā Messico, & mihi eorū nomine exposuere, q̄ a paucis diebus venerant ad exhibendā obediētīā Sacræ Maiestati Vestræ, debitā, & se in subditos & Vassallos subdiderant, & eos non arguerem ratus eius consensu fore, quia me certiores faciebant plures militum præfectos e Culua ea in Ciuitate hospitari, & in ea, & per leucā in circuitu erāt in armis viginti & quinque, aut triginta milia hominū custodientes fauces, & transitum, ne illac transire possemus. & etiam, vt prohiberent Incolas dictæ Ciuitatis, & aliarū Prouintiarū eidē adherentiū ne Celsitudini Vestræ inferuissent, nec mecū amicitia coniungerentur. & aliqui iam aduenissent ad Regale Maiestatis Vestræ seruitium, nisi illi obstitissent, & me monebant, vt huic rei remedium afferrem, quia vltra impedimentum præstitum illis, qui bono erant animo, dictæ Ciuitatis Incolæ, & circumuicini omnes maximam iacturam patiebantur, cum innumera esset multitudo bello apta, & plurimum grauabantur, & ab eis male ha-

Incolæ alterius prouintie se Cath. Ma. subdunt.

Indorū verba ad Cortesiū prolata.

Destinat Cor
resius pedites
ducentos & e
quites tredec
im ad interfir
ciendos hostes
e Culua.

Timore pcul
si Hispani ca
piunt Dñs e
Guafucingo &
e Guacachula

Mittit Hy
pani captiuos
ad Corresiu
quos ille di
mittit.

Constituit per
sonaliter Cor
resius proficisci
contra hostes
e Culua.

bebantur, & eorū bona, & vxores accipiebāt, & alia, viderē quid
eis faciundū cōmitterē, Subiungere si eis fauorē pręstare, ea ipsi
exequerentur, & postq̃ eis gratias egi de sua monitione, & obla
tione, eis cōsignaui equites tredecim, pedites ducentos, & trigin
ta milia indorū nobis amicorū, & cōposuerunt se eos ducturos
per locū, vbi ad hostium aures peuenire non posset, & vbi perue
nissent prope Ciuitatē Dominus, & illius Incolæ Vassalli, & fēde
re secum iuncti essent accincti, & circundarent hospitia, vbi prę
fati pręfecti hospitabantur, illosq̃ aut caperent, aut interficerent,
anteq̃ sui ipsis opem ferre possēt, & cum multitudo cōpareret, il
li Hispani iam ingressi essēt Ciuitatē, & certarent cum illis, & eo
pacto eos debellarem⁹, Illi discedentes transiuerunt per Ciuita
tem Churultecal, & per aliquam partem prouintia Guafucingo,
quæ est contermina prouintia huius Ciuitatis Guacachula, per
quatuor leucas ab illa, & in quadam Colonia dictæ Prouintia
Guafucingo fertur relatum fuisse Hispanis, q̃ Incolæ dictæ pro
uintia erant fēdere iuncti illis e Guacachula, & illis e Culua
& eo pretextu ducebāt Hispanos ad eam Ciuitatē, vt simul oēs
Hispanos aggredere, & eos neci traderent, & cum iam timor
insurgeret, quē illi e Culua in sua prouintia, & Ciuitate nobis in
cussere. ista relatio multū timoris attulit Hispanis, & inuestiga
rūt suamq̃ habuerūt quęstionem, & postq̃ rescire captiuarunt
omnes Dominos ex Guafucingo, qui secum pficiscebant vna cū
nuntiis Ciuitatis Guacachula, & eis captis reuersi sūt ad Ciuita
tē Churultecal, quæ aberat quatuor leucarū spatio ab eo loco, &
inde ad me miserunt omnes captiuos cum quibusdā equitibus, &
peditib⁹ vna cū habita informatione. & scribebāt pręfecti, q̃ nos
tri milites adeo erāt effecti timidi, videbat q̃ eisdē bellū illud pe
riculosū, et postq̃ aduenere quotidianis interpretib⁹ adhibitis eos
sū allocut⁹, & habita diligentia exacta ad veritatē eruendā, visū
est Hispanos nō bene percipisse, eosq̃ illico solui mandauī, & il
lis blandit⁹ sū affirmando me penit⁹ credere eos fideles Maiesta
tis Vestre vasallos, & ipse volebā pficisci ad debellandos illos e
Culua, & ne pusillaminitatē, aut timorē p̃meferrē Incolis Pro
uintiarū tā amicis, q̃ hostib⁹, visū est, q̃ postq̃ bellū eis inferre cę
perā. ab eo nō desisterē, & vt timorē, quē Hispanis incessū cerne
bā, eximerē, cōstitui dimittere negotia, & expeditiones, quibus
operā dabā pro Maiestate Vestra, & illico celerius, quam potui,
discessi, & eo die perrexi ad Ciuitatem Churultecal, quæ abest
per leucas octo ab ea Ciuitate, ibiq̃ Hispanos conueni ad huc
asserentes se proditiōē pro comperto habere, eodē die hospitāt⁹

sum in Colonia subiecta prouintiae Guafacingo, vbi Domini illi fuerant captiuati, & sequenti die composito ordine cum nuntiis e Guacachula, qua, & quomodo dictam Ciuitatem ingredi debemus, discessi ab illa per horam ante lucem, & pene hora decima diei peruenimus prope eam, ad quam proficiscebamur, & per leucam obuui mihi facti sunt, vt me exciperent, nuntii quidam Domini dictae Ciuitatis, & nuntiarunt omnem Ciuitatem iam negotio esse Accinctam, & hostes aduentum meum non percipisse, quoniam exploratores quosdam, quos in itinere collocauerant ex incolis Ciuitatis, captiuos fecerant, & pariformiter alios, quos praefecti e Culua turres ascendere iusserant, & mania, vt inde per planitiem inspectarent, & ea propter omnis hostium multitudo imparata, & ociosa existerat excubiis collocatis confidens, me sine earum scitu appropinquare non posse, & etiam festinaui, vt eo peruenirem, antequam aduentare nos perciperent, iter enim in planitie faciebamur, & a Ciuitate nos facillime videre poterant, & vt apparuit fuimus ab Incolis Ciuitatis visi, qui cernentes prope Ciuitatem nos esse, illico hospitia, in quibus erant praefecti hostium e Culua circumdedere, & capere certare cum reliquis, qui hospitabantur per Ciuitatem, & cum ad iactum balistae ab ea abessem, mihi obuuiam ducebant quadraginta captiuos, se per tamen Ciuitatem ingredi festinaui, inerat Ciuitati maximae vociferationes preliantium cum hostibus per vicos omnes, duce Incola Ciuitatis deueni ad hospitium, in quo morabantur praefecti, quod erat circumdatum a tribus milibus hominum certatium, & ingredi volentium, qui occupabant omnia loca alta, & subdialia pauimenta, praefecti vero, & hii, qui secum comperti sunt, accriter, & viriliter decertabant, vt ingredi non possent, quamuis pauci esset numero, quia ultra id quod maxime, & strenue pugnabant eorum hospitium erat munitum, tamen quod primum illuc peruenimus, intrauimus, & secuta nos est tanta Incolarum dictae Ciuitatis multitudo, vt nullo modo possemus opere ferre aliquibus e Culua, quo minus ab eis non interficerentur, ex eis enim aliquem viuum capere volebam, vt fierem certior de statu magnae Ciuitatis, & qui illius Dominio potiretur post obitum Domini Muteezuma, & alia plura scire desiderabam, & non eualui aliquem habere praeter unum semimortuum, a quo factum fui certior, ut infra exponam. In Ciuitate autem plures ex eis, qui in illa hospitabantur, interepti sunt, superstitibus vero cum ingressum suum Ciuitatem, audito meo aduentu fugerunt corsum, vbi consederant praesidia, illorum e Culua, & eos infecuti multi

Appropinquat
ciuitati Guacachula cum his
panis cortesi?

Incole ciuitatis viso Corte
sio praefectos e
Culua aggressi
diunt.

Alii ingredi
hospitium praefectorum e Culua
Cortesi? & eos omnes inter
erunt praeter unum.

Nota Indoz
celeritatem in
suis opem fe-
rendo.

Nota arduū
ascēsu mōtem

Plurimi ex
hostib⁹ e Culua
ab Hispanis
interficiūt

Nota maxi-
mā Indorum
Cortesio ami-
corū ad opem
perferendam
Hispanis
multitudinē.

tos neci dedimus, & ram cito auditus est tumultus ab his, qui in
presidio erant (cum in alto, & ædito loco cōsisterent) qui Ciuita-
ti, & planities imminebat circumcirca, & fere tam celeriter venere
ad Ciuitatem, vt opem ferrent suis, sicut illi, qui intus erant, ex-
iuerunt, & proficiscebantur ad triginta milia hominum in eorum
subsidium, quæ gens erat ornatior, q̃ aliqua, quam hactenus vi-
derimus, portabant multa emblemata ex auro, argento, & plu-
mis, & cum Ciuitas sit ampla, ignem iniicere capere per eum lo-
cum, per quem ingrediebantur, quod mihi ab Incolis nunciatum
est, & ideo equitibus progressus sum, pedites enim iam erant la-
bore affecti, & irruimus in eos, hostes vero retrocessere ad diffi-
cilem transitum, tamen illum occupauimus, & secuti fuimus eos
in ascensu lāceis feriendo multos montem arduum ascendendo,
& adeo arduum, q̃ cum deuenimus ad mōtis cacumina nec nos,
nec hostium aliquis nos mouere poteramus, & multi ex illis ni-
mio calore oppressi moriebātur. sine aliquo sibi illato vulnere, &
duo ex equis nostris stiterunt, quorum alter mortuus est, opē no-
bis tulere multi Indi ex amicis nostris, quorum aduentu hostib⁹
maximum damnum intulimus, quia cum hostes essent lassitudi-
ne oppressi, nostri autem a quiete recentes: parum obstiterunt
hostes, & adeo, q̃ campus, qui prius viuus plenus cernebatur eis
esset vacuus, mortuis autem refertus, deuenimus ad casulas, &
hospitia ab eis nouiter constructa in tribus locis, quorum quili-
bet magnæ Colonix situm occupabat, qui præter milites famili-
aribus plurimis utebantur, & apparatus pro castris multos con-
gesserant ibidem, quia inter eos erant plurimi primates, quæ de
populata, & igne consumpta fuere per Indos nobis amicos, ex
quibus (vera refero Maiestati Vestræ) conuenerant ad centum
milia hominum, & vltra, & hac victoria expulimus omnes hos-
tes a prouintia vsq; ad quosdam transitus pontium, & difficiles
egressus, quos illi occupabant: Nos vero reuersi sumus in Ciuita-
tem, vbi ab Incolis benigne fuimus recepti, & ibi quieuius per
dies tres, quiete enim egebamus: Interim Vnius magnæ Colonix
Incolæ accessere ad me oblatum se seruitio Celsitudinis Vestræ,
quæ Colonia est sita in cacumine montium illorum per leucas
duas a Castris hostium iam dictis, & etiam in ipsius montis
radice, vnde alias dixi illum fumeum globum exire, quæ Colo-
nia nuncupatur Ocupatuyo, & asseruere Dominum, qui prius
eisdem dominabatur secutum illos e Culua eo tempore, quo
per ea loca fuimus: Ratus nos non prius moraturos, quam

veniremus ad eius Coloniam, & iam per multos dies voluerant meam amicitiam inire. & accessissent ad prestandum obedientiam Maiestati Vestrae, sed Dominus eorum noluerat, nec passus fuerat, quibus multoties ab eo petissent, nunc velle eos Celsitudinis Vestrae seruitio subiici, ibi remansisse fratrem dicti eorum Domini, qui eius semper fuit opinionis, & sententiae, & impraesentiarum ille dicto Dominio potiretur paterer equo animo, & quibus ille reuerteretur consensum non prestarem, ut in Dominum reciperetur, quia nec illi eum reciperent, Respondi, quod cum hactenus secuti fuissent factiones illorum e Culua, defecissentque a Vestrae Maiestatis Seruitio, tamen condonare constitueram tam bonis quam personis eorum, ex quo venissent, & dixerant Dominum defectionis, & elationis suae fuisse auctorem, ego, nomine Celsitudinis Vestrae preteritis erroribus indulgebam, illosque recipiebam, & admittebam ad suum Regale seruitium, volebamque, si in futurum in huiusmodi errores inciderent a me grauer punirentur, castigarenturque, si vero fideles Celsitudinis Vestrae vasalli existerent, ego Regali nomine Maiestatis Vestrae maximo favore, & auxilio eos prosequerer, & sic polliciti sunt: Ista Ciuitas Guacachula sita est in planitie ab uno latere magnis, & asperis verrucis adherens, ab alio vero latere undique planitiem circumdant duo flumina per iactum balistae inter se distantia, & eorum quodlibet altissimos habet anfractus, & profundos, adeo quod obstantibus dictis anfractibus ad eam ab eo latere pauci sint ingressus, & qui reperiuntur sunt difficiles in ascensu, ut vix equitando superari possint, Ciuitas est circumdata munitissimis menis ex politis lapidibus, & calce fabrefactis ad altitudinem quatuor hominum statum extra Ciuitatem. Intus autem menia ferre solum equat, & ubique menis supereminet murus altus ad dimidium hominis statum circumquaque, quo eisdem preliantes setueri valeant, habet quatuor ingressus tam latos, quantum eques comode ingredi potest, & quilibet ingressus habet tres, aut quatuor reflexus in ipsis menis, ubi pars muri aliam ingreditur, est semper in menis quantitas lapidum maxima, quibus in certamine utantur, Ciuitas autem continet ad quinque, aut sex milia domorum, & sunt in pagis sibi subiectis totidem, & ultra, est maximi ambitus, quia in ea habetur multi hortuli, & fructus varii. Postquam per dies tres in ea Ciuitate nos quieti dedimus, Profecti fuimus ad aliam Ciuitatem nomine Izzuacan, quae abest per leucas quatuor a dicta Ciuitate Guacachula, audieram enim plures ex hostibus e Culua in ea in

Indorum excusatio quare citius obedientiam non presterint.

Responsio a cortesio Indis facta.

Ciuitatis Guacachula descriptio.

Ciuitatis guacachula menia describuntur.

Mora immune
rā Indorum
Cath. Dat
subiectionum
multitudinē
Cortésio con
iunctam.

Deſciunt ſe a
menſis Indi
Hiſpanorum
meru.

Veniunt In
cole ciuitatis
Izzuacan a
Cortésio veni
am petentes.

Reuertunt in
ciuitatē Inco
le ciuitatis Izz
uacan.

præſidio cōtineri, & Incolæ Ciuitatis, & aliorū circūuicinorū loco
rum eis ſubditorū maxime fauebāt illis e Culua, quia Dñs illi9
erat oriundus e Culua, & affinis Domino Muteezuma: Proſciſce
bant mecū tot ex Incolis illarū prouintiarū Maiestatis Veſtræ
Vaſallis, q̄ fere operiebāt campos, quos proſpicere poteram9, &
in rei veritate confluerāt vltra centum, & viginti milia hominū,
& deuenimus ad iam dictā Ciuitatē Izzucan hora fere decima,
que erat vacua mulieribus, & pueris, & cōſederant in ea quinq̄,
aut ſex milia militū optime ornatorū, & dum Hyſpani aliquātulū
proceſſiſſent, Ciuitatē tueri incēpere, tamē cito eam deſeruere, &
quia locus ille, per quem fuimus ducti, vt eam ingrederemur, erat
mediocris, & facilis, eos per vniuerſā Ciuitatē fuimus inſecuti, &
eos ex mēſis ſe deiecere coegim9 in fluuiū, qui ab alio latere to
tam dictā Ciuitatē circūdat, cui9 fluuii pontes omnes cōfregerāt,
& deiecerant, & aliquantulū moræ traximus in eo tranſeundo, &
eos per leucā cū dimidia, & vltra inſecuti fuimus, & ex eis, qui fu
ga ſalutē non cōpararūt, paucos ſuperſuiſſe arbitror: In Ciuitatē
reuerſus miſi duos ex Incolis dictæ Ciuitatis, quos captiuos deti
nebā, vt primates Ciuitatis alloquerent9, nam eorū Domin9 hoſ
tes e Culua fuerat ſecutus, qui ibi in præſidio collocati fuerāt, vt il
lis in Ciuitatem reuerterentur, ſuaderent, & ego Veſtræ Maieſta
tis nomine illis pollicebar, q̄ ſi in poſterū fideles Maieſtatis Veſ
træ Vaſalli eſſent futuri, a me optime haberentur, & poſt eorum
diſceſſum ad tres dies affuere aliqui ex primatibus dictæ Ciuita
tis ueniam petentes commiſſorum, excuſantes ſe aliter facere non
potuiſſe, quoniam Domini ſui mandata fuerant executi, pollice
bant9 q̄, poſtq̄ ille diſceſſerat, & eos deſeruere poſt hac Maieſ
tati Veſtræ optime, & fideliter inſeruire velle, ego eis fidem
meā ſū pollicitus, & commiſi, vt tuto domum reuerterentur, ad
ducerentq̄ vxores ſuas, & filios, qui erant aliſ in locis, & pagis
eiſdem factionis, iuſſiq̄ vt alios quoq̄ Incolas illius prouintie
alloquerentur, vt ad me proſciſcerent9, quia parcerem commiſſis
per eos, nec expectarent, q̄ aggredere eos, quia maximū dam
num eſſent perpeſſuri, & ego moleſte ferrem, & ita euenit, quoni
am poſt duos dies reuerſi ſunt Incolæ ad dictā Ciuitatē Izzua
can, & omnes circumuicine, Colonia venere oblatum ſeruitium
ſuum Veſtræ Maieſtati, ſeq̄ in vaſallos, & prouintia illa remanſit
maximo iuncta ſedere Incolis de Guacachula: fuit diſſenſio, cui
pertineret Dominium illius prouintie abſentia Domini illius,
qui diſceſſerat, & iuerat ad Meſico, & quamq̄ aliqua interceſſe

rant altercationes, & factiones inter filium quēdam spurium dic-
ti Domini naturalis illius prouintiæ, q̄ fuerat interfectus a Domi-
no Muteezuma, & imposuerant eum, qui modo Dominabatur,
& collocauerat ei in matrimonium neptem suam, & nepotem dic-
ti naturalis Domini filium cuiusdam filiæ legitime, quæ erat iuncta
matrimonio Domino Ciuitatis Guacachula, & procreauerat
illū filiū nepotem Domini naturalis de Izzuacan, tandem inter
eos conuentum est, vt ille filius Domini Guacachula hereditate
potiretur, qui descendebat a legitima linea veri Domini illi⁹ Do-
minii, & quamuis ille alius esset filius, cū esset spurius non debe-
bat succedere in Dominio, & in mei præsencia obedientiam præsta-
runt dicto puero, qui ætatis annorum decem erat, & quoniam nō
erat ætatis adultæ, vt regnare posset, Constituerunt, q̄ ille eius
patruus spurius, & alii tres primates, vnus ex Ciuitate Guacahu-
la, & duo ex Izzuacan essent gubernatores prouintiæ, puerumq̄
in sua haberēt potestate, donec esset ætatis ad regēdū aptæ, Ista
Ciuitas Izzuacan habet ad mille, & quingentas habitationes, &
ē egregie cōstructa in vicis suis, habebat cētū domos ad Meschi-
tas, & oratoria, munitissimas cū suis turribus, quæ omnes cum-
bustæ fuere, est autem sita in planitie ad radicem vnus collis me-
diocris, vbi est munitū fortificiū ab vna parte, a parte vero alia
planiciem versus circumdatur profundo fluuio, qui præterlabitur
mæniis, & fluuius anfractu circumdatur, qui maxime est profun-
datis, & anfractui insidet parū mur⁹ ad dimidii hoīs statū altitu-
dinē, in quo erant multi congesti lapides, habet vallem rotūdā
vberimā fructibus, & bombice, nam in superiorib⁹ montibus nō
nascitur ob ingentia frigora, ibi autem est calidior tellus, & ea ex
causa procedit, quia montibus circūdatur, & omnis hæc vallis irri-
gatur plurimis riuulis bene cōpositis, & paratis, hac in Ciuitate
moram traxi, dum suæ restituerentur pristinæ habitationi: Illuc
accesserunt, vt offerrent se in Vasallos Maiestati Vestræ Domi-
nus vnus Ciuitatis, quæ vocatur Guagucingo, & Domin⁹ alte-
rius Ciuitatis, & sunt per decem leucas ab ista Ciuitate Izzuacā,
& sunt conterminæ prouintiæ Messico. Venerunt etiam ab octo
Coloniis illius prouintiæ Caastoaca, quæ est vna ex prouintiis,
de quibus in antecedentibus capitulis memini, quam Hyspani
viderant, quos ad colligendum aurum ad prouintiam Cucula in
qua, & illa de Tamacula, quæ est sibi cōtigua, dixi esse maximas
Colonias, & bene constructas, & ex melioribus politis lapidib⁹,
quam in aliqua istarum partium viderimus hætenus, quæ pro-

*Nota etiā in
illis partibus
esse dominādū
cupiditatem ⁊
ob id homines
dolonecari.*

*Dat ciuitas Izzuacan Nepo-
ti dñi Guacachula.*

*Nota egregi-
am ciuitatem
in edificijs ⁊
Meschitis.*

*Nota Regio-
nis vbertatem
⁊ amēnitatem*

Subdūt se in
vasallos Sa.
Cath. Dat.
Incole ciuita-
tis Castaocea
ca.

Bonā Corte
sū fiduciā nora

Qui post mor-
tem dñi Mut-
teezuma fue-
rit effect? Do-
min? ciuitatis
Temixtitan.

Mittit Cor-
tesius naues
quatuor cū pe-
cunijs ad In-
sulam Hyspa-
nā ad milites
adducendos.

uincia Castaoceaca abest quadraginta leucis e Ciuitate Izzua-
can: Incole dictarum Coloniarum obtulerunt se similiter in vasa-
los Vestre Celsitudinis. & affirmare quatuor quoque esse Colo-
nias in dicta Prouincia, quæ cito venirent, & dixerūt, quod illis indul-
gerē, si prius non venerant, quia Prius non ausi fuerant venire ti-
more illorū e Culua, quia illi nunquā cepērant arma contra me.
nec aliquorū Hyspanorū nec interfuerant, & post prestitam obe-
dientiam animo semper fuerant boni, & fideles Celsitudinis Ves-
træ Vasalli. tamen non ausi fuerant demonstrare metu eorū e Cu-
lua, vt prius dixerant: Adeo quod Sacre Cæsaree, & Catholicæ Ma-
iestati Vestre pmitto, quod si Deo Optimo Maximo placuerit, & Cel-
situdinis Vestre fato breui acquiremus ea, quæ amisimus, aut par-
tē eorū, quia indies veniūt plurimæ prouinciæ, & Ciuitates oblatū
se seruicio Vestre Celsitudinis, quæ prius subiiciebantur Domi-
nio Domini Muteezuma. & qui id faciunt benigne a me recipiū-
tur, & habentur, & qui renuunt indies destruuntur. Ab eis, qui in
Ciuitate Guacachula capti fuerant, & precipue ab eo, quē vul-
neribus affectū me cepisse memorauī, res Ciuitatis Temixtitan
sigillatim cognoui, & post Domini Muteezuma obitū sciui fra-
trē ei? Dominio potitū Dominū Ciuitatis Iztapalapa, vocat quod
Cuerauacin, de quo iam memini, qui ideo successit, quia in po-
tibus apud Ciuitatē temixtitan desideratus fuerat filius primoge-
nitus dicti Domini Muteezuma, duo vero alii, qui viuebant, erāt
Domini incapaces, alterū enim fatuum, alterū paralyticū asere-
bant, propterea fertur fratrem suū Dominio potitū, & etiam quia
nobis bellū intulerat, & habebatur vir strenuus, martialis, pari-
ter, & sapiens, & audiui, quod ipsi muniebant tam magnā Ciuitatem,
quod alia loca Domini sui, & noua multis in locis mētia cōstruebāt
& fossas, & preparabant multa genera armorū, & presertim lon-
gas lanceas, quas picas appellam⁹, cōtra equos, e quibus aliquas
vidimus, quæ in ista Prouincia Tepeaca repertæ sunt, aliquæ, qui-
bus nobiscum pugnabant In illis magnis habitationibus, in qui-
bus hospitabantur in Guacachula, & similiter inuenimus quas-
dam ex eis in dictis hospitibus, & alia plurima cognoui, quæ ne-
tedio sim Celsitudini Vestre prætermitto, Mitto ad Insulā Hys-
panā naues quatuor, vt illico acceptis militib⁹, & equis in nostrū
subsidiū reuertāt, & alias quatuor, vt in dicta Insula emāt equos,
arma, balistas, & puluerem ad tormenta, quia istis in partibus
magis indigemus, pedites enim tanta multitudine præmente par-
tis breuib⁹ p aum profūt, habenturque in his partibus tot mo-

nitæ, amplæ, & egregiæ Ciuitates, & fortilitia: Scribo præterea Licentiato Rodorico de figueroa, & officialibus Vestræ Celsitudinis, qui resident in dicta Hyspana insula, vt huic negotio omnē fauorē, & possibilē operam exhibeant, cum illud conducat seruitio Vestræ Celsitudinis, & conseruationi eorū, quæ acquisiui-
mus, & tutela nostrorū corporū, quia postq̃ venerit dictum subsidium, animo insidet velle reuerti ad illā magnam Ciuitatē Temixtitan, & diuino confido auxilio, q̃ illam breui in meam redigā potestātē, quēadmodū pri⁹ habebā, & amissa recuperabim⁹: Iſto interim do operam, vt fabricentur duodecim bergantini, & alia Imphratæ naues ad lacum transeundū, & modo sumus in labore clauorū, tabularū, & reliquorū lignorū, quæ omnia terra apportari curabim⁹, vt cito cōiungi possint, ad quos in prōptu sūt vela, pix, stuppa, remi, & omnia necessaria. Et certiozem Maiestātē Vestrā reddo, q̃ vsq; quo hunc finē fuero consecutus, non arbitror posse quiescere, & cessare, vt perquiram omnes mihi possibiles vias, postpositis periculis omnibus, & expensis, quæ fieri possunt.

Dirigit na-
ues cū litteris
ad insulā Hys-
panā Cortesi⁹

Curat cōstru-
endos Bergā-
tinos Cortes-
i⁹ vt cōtra ci-
uitatē Temix-
titan bella ge-
rere possit.

CA duobus diebus redditæ mihi sunt litteræ a locumtenen-
te meo in Ciuitate Veræ Crucis, ex quibus percipi nauim parua
ad portū applicuisse cū triginta hominibus connumeratis nautis,
& militibus, quæ aduētasce dicebatur ad perquirendū eos, quos
Franciscus de garay ad has prouintias destinauerat, de quibus
alias Celsitudini Vestræ retuli, & maximā cōmeatuū se passos
egestātē asseriebant, & talem, q̃ nisi ibi auxiliū sibi allatū fuisset,
ad vnū fame, & siti periissent, & ab eis cognoui illos peruenisse
ad portū Panuco, & cū per dies quadraginta in eo morā traxisset,
aliquem in eo fluuio, & prouintia non vidisse, propterea arbitra-
bantur ex hiis, quæ succedere prouintiam illā inhabitatā perman-
sisse, & pariformiter eis narrauerant iidem, q̃ immediate duæ na-
ues dicti Francisci de garay eos subsequi debebant, cū militib⁹,
& equis, & credebant eos iam ad inferiora littora penetrasse: Iccir-
co mihi visū est conducere Celsitudinis Vestræ seruitio, q̃ illæ na-
ues, & in ea existentes non amitterentur, eo prius monito de ges-
tis, & actis in Prouintia, quia incolæ illius plus dāni inferre pos-
sent, Iussi dictam nauē alias ire quæsītū, illasq; certiores redderet
de his, quæ succederant, & venirent ad portū dictæ Ciuitatis Ve-
ræ Crucis, vbi præfectus, quem primo dictus franciscus de garay
destinauerat, eos præstolabatur. Deo. Optm. Maxi. placeat, vt

Peruenit par-
ua triremis in
portū Veræ
Crucis Francis-
ci de Garay

Cortesi⁹ circū
specionē nora
ad omnia q̃ fa-
ciant ad vtili-
tatem dñi sui.

*Timet Corte
si naues fra-
cisci de Saray
dammū aliqd
in fluuiū Ma-
nuco perpeſſu
ras.*

*Vota domini
Remixtitan
preparamēta
contra Hyspa
nos.*

*Cortesi ne-
cessitatē nota
ut amicis aux-
ilio esse possit.*

*Nouā maris
Oceanī Hys-
paniā appellat
Cortesi de-
rectas ab eo
terras a simili
tudine loci.*

eos anteq̃ in littus descendant, inueniant, quia cū Incolæ prouin-
tiæ am ad hoc animaduertant, Hyspani vero non, timeo ne max-
imā subeāt calamitatē, & hoc esset cōtra seruitiū omnipotētis dei,
& Vestræ Celsitudinis, & esset plus dictorū canū audatiā augere,
ut reliquos aggrediantur, qui impostērū essent illuc profecturi,
In proximo superiori capitulo exposui me percēpisse post mortē
Domini Muteezuma cōstitutū in Dominū fratē suū nomine Co-
retacuacin, qui genera varia armorū congerebat, & magnā Ciui-
tatē, & omnes lacui adherentes muniebat, nunc a paucis diebus
ad me delatū est: Coretacuacin nuncios suos misisse ad omnes p-
uintias, & Ciuitates sibi subiectas nuntiatū suis Vasallis, eum
eis omnia tributa, & obsequia, quæ sibi præstare tenentur ex gra-
tia remittere, & nil eidem dent, aut, soluant, dūmodo modis om-
nibus, quibus possent contra Christicolas bella gererent, donec
eos aut interficerent, aut a prouintia expellerent, & similiter bella
gererent omnibus istarū prouintiarū Incolis, qui nobis amicitia,
aut fædere iuncti essent, Confido tamen in Deo. Opt. Max, nil
ad eorū vota successurū, versor tamen maxima in necessitate, ut
opem feram Indis amicis nostris, in dies enim confluunt e multis
Ciuitatib⁹, & Coloniis ad auxilia exposcēda contra Incolas e Cu-
lua suos, & nostros hostes, qui illis quantū facere possunt, bella
inferunt, quia nobis amicitia, & fædere iuncti sunt, ego autem lo-
cis omnibus, ut animo concipio, opem ferre non possū, tamen ut
dixi. Deo. Opt. Max. nostris exiguis viribus supplere Placebit,
& propediē mittere auxiliū, & suū, & quod ex Insula Hyspana ac-
cessitū destinaui.

¶ Per ea, quæ vidi, & comprehendere valui circa similitudi-
nē quā omnes istæ Prouintia habent cum Hyspaniis tam in fecū-
ditate, q̃ in magnitudine, & frigoribus, quæ in illis habentur, &
multis aliis rebus, quibus illi equiparātur, mihi visū est conueni-
entius nomen eisdē Imponi non posse, nisi q̃ appellētur Noua
Oceanī Maris Hyspania, quod nomen Sacræ, & Catholicæ Ma-
iestatis Vestræ noīe eisdē impositū est: Supplico Celsitudo Ves-
tra dicto nomini assentire dignetur, & ita eam nominari commit-
tat.

¶ Scripsi Maiestati Vestræ (quamuis Inculte) omniū, quæ
in his partibus successere veritatē, & ea, quæ Maiestatē Vestrā

plus scire oportet, & aliis meis annexam mitto supplicationem, ut illa huc destinet virum, cui maxime per Maiestatem Vestram sit fides adhibenda, qui de omnibus informationem capiat.

¶ Altissime, ac Potentissime Princeps Deus Optimus Maximus vitam, & Regalem personam, & Potentissimum statum Vestre Catholice Maiestatis conseruet, & augeat per longa tempora cum augmento: Maiorum Regnorum, & Dominiorum, ut Regale cor suum desiderat. Ex securitate finium Nouæ Hyspaniæ Maris Oceani tricesima Octobris Millesimo Quingentesimo Vigesimo.

¶ Explicit secunda Ferdinandi Cortesii Narratio per Doctorem Petrum Sauorgnanum Foro Iuliensem ex Hispano Idiomate in latinum Conuersa. Impressa in Celebri Ciuitate Norimberga. Cōuentui Imperiali p̄sidente Serenissimo Ferdinando Hyspaniarū Infāte, & Archiduce Austriæ Sac: Ro. Imp: Locūt. Generali

Anno. Dñi. M. D. XXIII: Quar. No. Mar.

Per Fridericum

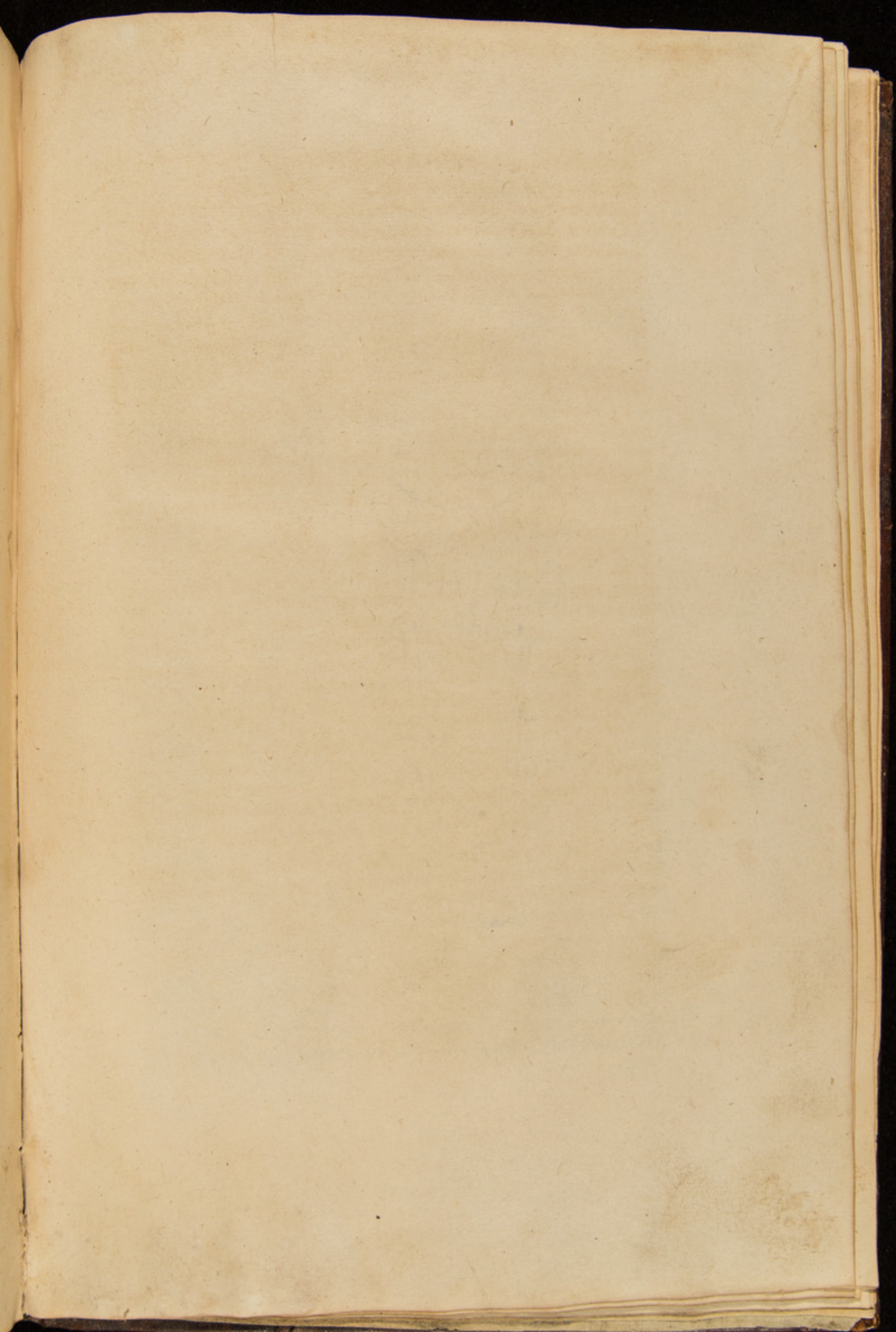
Peypus.

Arthimessius.

Errata in imprimendo,

Fo. 1. fa. 2. li. 6. delatum pro relatū esse. Fo. 2. fa. 1. li. 3. Valazquez pro Velazquez Fo. 3. fa. 2. li. 22. memeni pro memini Nota in Fo. 4. fa. 1. li. 3. in dictiōe optime deest. t. Fo. 4. fa. 1. li. vi. circabant pro Circumdabāt. Fo. 5. fa. 1. li. 8. qui pro quod Fo. 6. fa. 1. li. 19. venerāt pro euenerant. Eadem fa. li. 28. preliari pro preliari Fo. 7. fa. 1. li. 2. perpatrauerant pro perpetrauerant Fo. 8. fa. 2. li. 1. poterant pro potuerat Fo. eodē. fa. 1. li. 2. leucas pro leucis Fo. eodē & fa. li. 38. redigere pro redegere Fo. 10. fa. 1. li. 38. nec pro aut Eadē. fa. li. vlt. euenirēt pro venirent Fo. 10. fa. 2. li. 26. prosecut⁹ pro prosecuturus Fo. 11. fa. 2. li. 6. ante. omnes. ponatur. & Fo. 11. fa. 2. li. 16. post Conuenere de est eos Fo. 12. fa. 1. li. 1. reducturum pro reducere Fo. 12. fa. 1. li. 24. fit pro sit Fo. 12. fa. 2. li. 26. domo pro dono parasides pro paropsides Fo. 13. fa. 1. li. 1. impleret pro adimpleret Fo. 13. fa. 2. li. 15. proscrutandum pro perscrutandū Fo. 15. fa. 1. li. 9. essent pro esset. Fo. 16. fa. 2. li. 39. scripturis p scripturis. Fo. 17. fa. 1. li. 9. cusscessores pro successores Fo. 18. fa. 1. li. penul. fnerant pro fuerant Fo. 18. fa. 2. li. 30. hac detentione pro quod hac detētiōe Fo. 19. fa. 1. li. 2. puenire pro prouenire Fo. 19. fa. 1. li. 12. eiusdem p eius Fo. 19. fa. 2. li. 30. pro qualibet prouintia pro ad quālibet prouintiam Fo. 20. fa. 2. li. 20. Continentes pro Continentib⁹ Fo. 21. fa. 1. li. 8. quos pro quę Fo. 22. fa. 1. li. 16. fecudissimum pro secundissimū Fo. eo. fa. eo. Contra pro Contra Fo. 25. fa. 1. li. 3. in littore pro littori Fo. 26. fa. 1. li. 16. cannalib⁹ in quibus libris est in neutro quod in masculino esse debet Fo. 28. fa. 2. li. 11. morantur & egrediuntur pro morabantur & egrediebātur. Eo fo. & fa. li. 16. discumbēhāt pro discubebāt Eo. fo. & fa. li. 24. poterat pro poterant. Fo. 30. fa. 1. li. 27. Iuberē pro Iubebam. Eo. fo. fa. 2. li. 3. gubernatoris pro gubernatorq³. Eo. fo. & fa. li. 30. leone pro a leone. Eo fo. & fa. li. 35. veazquez pro uelazquez Fo. 32. fa. 2. li. 38. nomine pro nemine. Fo. 35. fa. 2. li. 17. dimisaram pro dimiseram. Eo. fo. & fa. li. 24. Canoan pro Canoam. Eo. fo. & fa. li. 35. patiabantur pro patiebātur Fo. 36. fa. 1. li. 26. ante clamans deest rediit.

Inuenies preterea forte alia plura lector optime, quę aures tuas offēdent, displicebuntq³, Ignoscas velim, nam temporis breuitas effecit, q³ omnia perpendi non potuerint.

I

¶ DE rebus, et Insulis nouiter Repertis
a Sereniss. Carolo Imperatore,
Et Variis earum genti-
um moribus.

X mearum decadū libellis in vulgus emissis col-
ligere licet fugitiuos quosdam ad vicina Darieni
appullos nostrorum libellos admirantes dixisse
terras se aliquādo incoluisse, quorū habitatores
instrumētis vterentur eiusmodi, Ac politice legi-
bus parentes viuerent, Atriaq; ac Tempa lapi-
dibus cōstructa magnifice, plateas, et stratas vias ordine compo-
sito, vbi negotientur, haberent, Eas nunc terras nostri reperere,
qui autores fuerit, quomō res processerit, attente audiat Bea. tua
quādoquidē tuo throno subdenda pro tempore in lucem pdeant
hec omnia: De Insula Cuba, quam fernandinā placuit appella-
re Hyspaniolę occidentali proxima Septētrionaliter tamen adeo,
vt Cancrī tropicus mediam secet Cubam, Hyspaniola vero a Tro-
pico distet ad equatorē gradus aliquot, pauca tetigimus, hactē-
n9 in hac Insula sex Iā sūt oppida erecta, Primariū a diuo Iacobo
Hyspaniarū patrono nomen sumit natiuū Est ibi aurum mon-
tanum, & fluuiiale, Auro suffodiendo Inuigilatur, Quo Anno li-
belli mei portas clauferūt, Tres Hyspani ex antiquiorib9 Cuba
ciuib9 Franciscus Fernand9 Cordubēñ, Lupus ochoa Caycedus,
& Christophorus morātes nouas quērare terras instituunt, Est
inquietus, & semper magnamoliens Hyspanorū Animus, tria, in-
strunt eius gñis nauigia, quę appellant Hyspani Carauellas p-
priis impensis, habita a gubernatore, Didaco Velazquez nauigā-
di potestate ex angulo Cuba occidentali, qui Sācti Antonii no-
men adeptus est, altum capiunt cum centum decem viris. Est hic
Angulus ad reficiendas naues, & aquationi, & lignationi aptis-
simus, Cēlo tm, & aqua contenti sex adnauigant inter zephirū, &
Austrum dies ac dimidium, quo tempore sex tantū, & sexaginta
se leguas percurrisse arbitrant, Stabant autem in anchoris vbi
cumq; Sol cadens illos deprehendebat, Ne per ignotū pelagus
errātes scopulis illiderēt, & Arenosis uadis ipliciti mergerēt, in
Insulam incidunt ingentē nomine iucatan, Cuius initium accolæ
Eccampi vocant, oppidū in Littore sitū adeunt Magnum adeo,
vt Cairū illud nostri dixerit, hospitaliter ab accolis nostri suscipi-
untur, ingressi summa repleti sūt ad miratione Turritas domos,

*Nota politia
templa & mo-
res illarū pro-
uinciarū.*

*Quo in gra-
du sita sit insu-
la. Hyspania.*

*Nota Hyspa-
norū animos
seper magna
moliri.*

*Nota ciuita-
tem adeo mag-
nā vt Cairū
eam appellaue-
runt.*

Mora ex quibus domus conficiunt.

Ex quibus rebus specula conficiuntur.

Nullus hospitibus grata est mora longa.

Regulus christianos hospitibus taliter recipit.

templamagnifica, vias ordine Stratas, ac plateas, & mundinaria, vbi comertia aguntur reperiunt, Lapideæ sunt domus, Aut ex Lateribus, & Calce, arte, & industria confectæ, Ad prima domorum impluvia, aut primas habitationes per decem, aut duodecim gradus ascendit, Non Tegulis tantum, sed culmis, aut herbarum frutibus coopertæ sunt, Mutuis se muneribus afficiunt, Bullas Aureas ex auro fabrefacta monilia perpulchre formata, barbari nostris, nostri autem illis sericeas, ac laneas vestes, vitreas, & Calculos, & aurichalcea tintinabula munera illis grata, quia peregrina, sunt impartiti Specula floccifaciebant nostra, quia illi lucidiora ex quibusdam lapidibus assequantur vestita est hæc gens non lana, quia pecudes non habent, sed gonfapio mille modis, & variis fucato coloribus. femine a cingulo ad talum induuntur, Velaminibusque diuersis, Caput, & pectora tegunt, & pudice cauent, ne pes, aut crus illis visatur, templa frequentant, ad quæ primarij vias ex proprijs domibus lapidibus sternunt, Idolorum culturæ Indulgent, sunt recutiti, legibus viuunt, summa fide comertiantur, permutando sine pecuniis, Cruces ornant, Vnde habuerint Interrogati, per interpretes dicunt aliqui, transiisse aliquem virum quendam formosissimum per eos tractus, qui eis id insigne in sui memoriam Reliquerit: Alii, obiisse lucidiorum sole hominem quendam in eo opifitio, Certi nihil habetur, Aliquot ibi dies commorati iam videbantur Incolis esse molesti, Nullius enim hospitis est grata mora longa, Commeatum capiunt, recta tendunt ad occidentem, per prouintias comiti, & maia dictas ab accolis, præter lapsi sunt aquam tantum, & ligna ex itinere capientes, Barbari Littorales nostras admirabantur naues marinantes, ad aquas visendas certatim, & feminae permixtae viris cum infantibus passim pedibant, nostri ex mari non sine stupore illorum edificia, sed præcipue templa littoribus proxima in modum artium erecta, prospectabant, Iacere tandem anchoras placuit ad leguas centum decem in prouintia, cui nomen Campechium, cuius oppidum est domorum trium millium, Amice se inuicem amplectunt, Nauticam nostrorum artem, nauigiorum magnitudinem, Vela, amplustra, resque ceteras Barbari attoniti admirabant, vbi excussorum tormentorum tonitrua, fumosumque, ac sulfureum odorem ignitum senserunt, adeo mitti fulmina arbitrabant, in atrio nostros Regulus benigne, magnificeque hospitatus est, Post sumptas more illorum epulas, in quibus pauones habent, & altilia, volucres, etiam montanas, & nemorales, ac aquatiles, Perdices, Coturnices, Turtures, Annates, & anseres, Cuniculos, vltra hæc Lupos, Leos

nes, tigres, vulpes, & quadrupedes agrestes, ut apros, Ceruos, & lepores, ducti sunt nostri cum regio comitatu ad latum compitum in oppidi latere situm, ostendunt nostris quatuor graduum erectum marmoreum partim extenaci bitumine, partim ex lapillis pulpitum, cui hominis inherebat simulacrum super sculptum Adherentibus illi duobus quadrupedibus ignotis, qui marmorei hominis uterum uti canes rabidi videbantur velle delacerare, Serpens bitumine, ac lapillis compacta pedum longa septem, & quadraginta uti bos magnus, marmoreum Leonem vorans, recenti cruore irrorata Simulacro astat, proximi erant solo affixi tres tigni, quos tres alii lapidibus suffulti transuersabant, in eo loco reos puniunt, in cuius rei argumentum stratas viderunt innumeras cruore illitas, & con fractas sagittas, & mortuorum ossa in vicinam cortem piecta, domus & hic sunt ex calce, & lapidibus edificatae, Regulo Lazari nomen indiderunt, quia Lazari die terram captarunt, abeunt ad leguas inde ad occidentem semper quindecim, prouintiam captant nomine Aguanil cuius oppidum dicitur Mosco, Regulus Chapoton ultima acuta, hostiliter inspectat nostros hic regulus, insidias nostris instruit, petentibus aquam trans collem proximum fontes esse innuunt, qua iter est per angustas semitas, ex mutatis in fronte coloribus, & arcum, & telorum gestamine fraude sentire, tendere ulterius nostri recusant, pallantes imparatosque adoriuntur nostros Barbari mille amplius, sternunt nostros fugientes, ceno in littore (erat enim ibi cenatum mare) implicantur, duos, & viginti sagittis transuerberatos perimunt, reliquos maiori ex parte vulnerant, Tribus & triginta inquirunt Classis ipsum praetorem franciscum Ferdinandum fuisse vulneribus percussum, fere nullus euasit incolumis, Si ad monstratos colles processissent, perempti fuissent ad unum, Maesti ergo redeunt, qui supersunt ad Fernandina Insulam, unde venerant ac cum fletu, & gemitibus ob relictos, & praesentes vulneratos a sociis recipiunt, his intellectis Cubae Fernandineque gubernator Didacus Velazquez quatuor caranellarum Classem instruit cum hominibus circiter trecentis, huic Classiculae praefecit nepotem suum Ioannem Grisaluam Additis suppraetoribus Alphonso auila, Francisco Montegio, & comendatario petro aluarado, Nauclero autem eodem Anthonio alamino prioris Classiculae rectore, idem iter capiunt, sed aliquanto australius ad leguas forte septuaginta, turrim ex alto vident eminentem, terram minime turri duce Insulam prehendant nomine Cozumella, a qua suaves se odores olfecisse spatio trium leguarum, vento inde proflante Inquiunt, Ambitu repe-

Connumerantur volantium & quadrupedum genera varia quae in illis partibus habentur.

Abi puniant malefactores.

Vulnerantur & interficiuntur multi ex Hispanis & praefectus triginta tribus vulneribus afficitur.

Nota instruit ab Hispanis classis ad novas detegendas terras.

Quib⁹ rebus
z fructib⁹ ille
provincie has
budent.

Vexillū in sū
mitate turris
locat hyspani.

Iucatana In
sulam adeunt
hyspani.

Nota hyspa
norū z Insula
rium cōtrouer
siam.

riunt esse leguatum quinq³, ac quadraginta, plana est gleba for
tunatissima, Aurum habet, sed peregrinum, aliunde allatū, mel
le abundat, & fructibus, hortensibus volucris, & quadrupedi
bus, Est horum incolarū, vt breuibus absoluā, Economia, & po
litia, quę de Iucatana, Domus, templa, vię cōmercia, virorum ac
feminarum gestamina, ex Gonsapio, nō laneo, vel serico, Domus
lapideę culmo contecta, vbi lapidum penuria, Sed vbi sit lapi
cidarum copia, lanimis lapideis cōteguntur, Marmoreos postes
in plerisq³, veluti apud nos pleręq³ domus habent, turres, ibi ve
tustas, dirutarum, & vestigia antiquitatem redolentes reppererūt,
Vna prę ceteris graduū octodecim, vti ad illustria templa conscē
ditur, Nostras sunt admirari naues, & nauticam artem, Noluisse
hospites primo impetu, Benigne postmodum eos admiserunt,
Turrim conscendunt, duce primario, quem Sacerdotem credunt
Vexillū in cacumine sistunt, Regi Castelle imperium adiudicāt,
Sanctę Crucis nomē Insule assignant, quia nostri Maii quin
ta Sanctę Crucis solemnī sunt Insulam ingressi Cozumellam ve
ro inquit appellari, a Regulo Cozumellao, cui⁹ maiores pri
mos ipse iactat fuisse huius Insule habitatores, Cameras in turri
reperiunt, Statuas tum marmoreas, tum ficties, vtrorūq³ simu
lacro instructa, Quę vnisono elato cantu inuocant, suffumigiis, ac
suauibus adolent odoribus, vti Penates deos colunt, Res ibi di
uina celebrata est, Sunt recutiti, Regulus hic elegāter ex Gonsa
pio velamine indutus pedis vnus digitos abscissos habebat,
natanti vorax piscis, q³ Tuberon dicit, vno morfu digitos rapta
uerat, Laute, copioseq³ nostros depastus est, Post triduū abeunt
recta tendunt ad occidentem, vident a longe montes, Iucatana
erat Insula, quam Cozumella quinq³ tantum leguarum spatio
dirrimit, Iucatanae latus capiūt, inputato continenti circumeūt il
lam nequeunt vniuersam ob frequentes scopulos, & harenosa va
da, ad iam notum Boreale latus Alanimus Nandlerus naues re
ducit ad idem oppidum, habitatores inuitasse penituit, Ad lapi
dis iactum ab oppido, nostros sistere iubent accolę, Abire impe
rant, Aquandi petunt copiam, priusquam discedant, Puteum a ter
go relictum monstrant, licere inde aquam haurire, aliunde mini
me inquit, Pernoctatum est in vicino putei campo, Diffidunt,
Barbarorum armatorum milia tria circiter, castra locant non lon
gea nostris, pars vtraq³, noctem duxit in somnem, Illi nostrorum
eruptionem in pagum, nostri Barbarorū impetum repentinum
veriti tubarum clangoribus, & timpanorum rebeatu somnolens

tas excitabant, Vbi illuxit, accidunt Barbari, appellant interpretes cubenses nostros, quorum Idoima, si non idem consanguineū tamen, face thurea inter vtrumq; agmen accensa, minantur interemptionem, ni prius abire properauerint. quam fax extinguatur, nolle hospites protestantur, Fax consumitur, deuenitur ad manus, perimūt e nostris vnū, quem sagitta male scutatum reperit, Multi feriuntur, ad Tormenta, quæ apud Puteum erant locata, se reducunt nostri, vt inde globos iaculentur in hostes, retro cedūt ad oppidum Barbari, Milites feruenti animo cupiebant illos persequi, Vetuit Grifalua prætor, inde procedunt ad Iucatanae calcem vltimum, ducentarum reperiunt esse leguarum amplius productam, ab oriente in Occidentem, Portum petunt egregium, cui nomen dedere Portus desideratus, ad terras deinde transfretant alias, Et terrā prēhendunt aliam Iucatanae vicinam ab Occidente, dubitatur, sit Insula nec ne, Continēti esse connexam suspicantur, est ibi sinus, quem arbitrantur ambitum vtraq; terra, Nil certi, Colluacan, alias Olloan, hæc tellus ab Accolis appellatur Flumen ingens ibi repertum, dat suo furore in pelagus potabiles aquas, spatio leguarum duarum, A prætore Grifaluam appellarunt, Admirati nostras moles, mari natantes Barbari, Accolæ vtramq; fluminis ripam, ad sex milia armatorum, scutis aureis, arcubus, & sagittis, ensibus latis, & hastis adustis armati obsidēt prohibitori descensum, & litus tutaturi, Stat ea nocte, pars vtraq; in alis, Prima luce, ecce Canoas circiter cētum armatis plenas (diximus alias Canoas esse Lembos vni ligneos) & hic sese Cubenses interpretes, & hii sat commode conueniebant in lingua, Pax oblata p̄ interpretes, admittitur, Accedit vna Canoa, reliquæ sistunt, Canoæ rector, quid nostri queritent per alienas terras, percunctatur, Aurum cupere respondetur, permutatione tamē, non gratuito, aut violenter, redit Canoa, quid actum sit, Regulo referunt Nautæ, accersitus Regulus venit libens (Onarratu dignū pater sancte) Cubicularium ad se vocat Regulus, cubicularia ad se iubet afferri ornamenta, vt prætorem ipsum Grifaluam ornaret, imperat, A calceo incipit illum auro induere, Ocreas, Toracem, & quicquid armorum ex ferro, aut Calibe solet chatafract⁹ nostras proditurus ad pugnam sibi sumere, vniuersum id ex auro miris modis formato, Regulus Grifalua impartitur, Compensat Grifalua sericeis, laneis, ac lineis vestibus, rebusq; aliis nostra

*Nora modū
prestationis
seu termini
hostibus dati.*

*Portū egre-
giū inueniunt
Ispani quē
portū Deside-
ratū appellāt.*

*Flumi⁹ Grifa-
lue vnde no-
mē sumpserit.*

*Dona Grifa-
lue data a Re-
gulo.*

*Mota in illis
partib⁹ nō esse
ferrum cū ha-
mis aureis
piscēs capiāt.*

*Qualia sūt si-
mulacra quę
Incolę illarū
regionū colūt*

*Modū sacri-
ficandi morta-
les in illis par-
tibus.*

*Mota Insulā
in qua solę mu-
lieres habitāt.*

tibus, In huius Iucatane inicio, quando in Cozumellam traiece-
rūt, in Canoam piscatoriam inciderunt, nouem inerant hamis au-
reis piscantes Accolę inermes capiunt omnes nil timentes, Ex
illis vnum agnouit hic Regulus, se tantundem auri missurum in-
crastinum pollicetur ad Grisaluam quanti ponderis vir ille re-
periretur, negauit redemptionem sociis inuitis prętor, illum de-
tinuit, ac discessit, Quid ultra iaceat recogniturus, Ad leguas cen-
tum circiter ad Zephirum semper sinum ingentem reperiunt,
in quo tres Insulę paruę sitę erant, adeunt grandiozem (Proh
Crudele facinus pater sancte, proh truculentas hominum men-
tes, Stomacho claudat portas Beatitudo tua ne perturbetur)
pueros, puellasq; suis diis imolant passim, Sunt recutiti, Simu-
lachra, quę colunt sunt marmorea, quędam alia fictilia, marmore-
as inter imagines, extat Leo pertusa Cervice, in quam miserorū
sanguinem proiciunt, ut inde fluat in lacunam marmoreā. Qua
Ceremonia miserorum sanguinem litent, Referamus, Non iugu-
lis, sed pectoribus apertis ex infauista victima cor eruunt, Ex cu-
ius calido cruore Idolorum labia illiniunt, reliquum fluere pati-
untur in lacunam, Inde apertum cor, & exta comburunt, gratum
illum diis fumum fore arbitrantur, Ex Idolis vnum est virile,
quod inflexo capite, lacunam sanguinariam super inspectat, tan-
q̃ acceptans sacrificium hostiarum, Torulos brachiorum, & fe-
morum, ac surarum pulpas edunt, si pręcipue hostē Bello victū
sacrificauerint, Riuum concreti sanguinis, veluti ex carnificina ex-
euntem reppererūt, ex Insulis vicinis ad id facinoris miseros trans-
portant, Capita, cadaueraq; truncata ibi viderunt, innumera,
integra etiam, pleraq; velaminibus contecta, vniuersi tractus il-
li auro gēmisq; abundāt, Pererrans Insulā, vnus e nostris in duos
semisuffusos vrceolos alabastrinos pulchre laboratos, lapillis
diuersorum colorū plenos, incidit, Aiunt lapillum se reperisse,
qui missus est ad Gubernatorem, Valoris duorum millium Cas-
tellanorū auri, sacrificii hanc Insulam appellarunt, Extant, & in
huius Colluacanę lateribus, alię sitę Insulę, in quibus solę mu-
lieres inhabitant, sine virorum commertio, putant aliqui Ama-
zonico viuere more, qui prudentius rem ponderant, Cenobitas
esse virgines secessu gaudētes, vti apud nos, & multis in locis vir-

gines Vestales, aut bonæ deæ sacræ, Certis anni temporibus, traiciunt viri ad eas, non Coitus causa, sed moti pietate, campos, & hortos illis composituri, quo cultu queât vitam ducere, Fama tamen viget, esse alias Insulas feminarum sedes, sed corruptarum, Quæ mamillam a teneris vrunt, quo facilius queant sagittariam artem exercere, ad easq; traicere causa coitus viros, fabulam puto, Ad litus ergo Colluacanæ terræ se applicant nostri placide, negotiantur, Aureum Regulus cacabum, Armillas, Torques, Bullas, multaq; præterea diuersorum generum Monilia, nostris est impartitus, Nostri e contra, nostratibus illum alacrem reddunt, Figere hic pedem, & coloniam deducere cupiebant, prohibuit Grifalua prætor, Desperatis animis vixerunt eo tempore commilitones in prætorem, Turritis constat ædificiis, hæc prouintia oppidis amplissimis egregia, quindecim, & alicubi viginti milium domorū se aliqua vidisse attestantur Sunt non ubiq; connexæ domus, hortis, & corticib; interfecantib;, multū distantes a se ipsis, Plateas habent Meniis circumseptas, In quib; fora, & Nūdinas exercent, vias stratas, Furnos, fornacesq; ac Lateres coctos habent, Figulos, lignariosq; fabros, & artifices, Mechanicarumq; artium, omnium opifices assequuntur egregios, Rothauchanus hic Regulus dicitur, regia palmaria, eius oppidum regni domorum aiunt esse quindecim millium, Quando novos hospites suscipiunt, qui pacem in illis terris admittunt, In amicitie fœdus sibi ipsis cum nouacula, uel lapide, sanguinis parump ex lingua, uel manu, aut Lacerto, aut alia quauis corporis parte erunt, inspectate hospite, Sacerdotes viuunt coelibes, & incorrupti, Quid sit coire nemo intelligit, donec nubat, Nephas, & morte piandum est, aliter accidere, In faminis mira Castitas, Licet unicuiq; potenti postquā vnā duxerit vxorem, pellices habere quot quot voluerit, Sed nupta adulterio cōprehensa, vendit a marito, Primario tamē principi, a quo licet mulieris propinquis, illam redimere Nemini non coniugato, phas est se coniugato iungi in mensa, uel eadem Lance vesci, aut poculo bibere, paremq; se coniugato p̄bere, Augusto Septēbriq; mense, quinq; ac triginta dies abstinēt, Non a carnib; modo, quas assequuntur optimas, sed neq; piscib; vescūt, aut re aliq, quæ sāguinē nutriat, Hortē sib; ac legu

Nota mulierū illarū vitā q̄ secessu gaudent.

Donera hinc inde donata aduerte.

Nota varia artificiorum genera esse in illis partibus.

Nota contra hereticos nostri temporis: qui uolunt sacerdotes posse ducere uxores; et nō seruari quadragessimam præcipiunt.

minibus illas dies peragunt. Menses viginti dierum numero claudunt. Annum vero Mensibus viginti. Aliquot ibi dies lautos egere

*Nota illis in
Provinciis
maximam auri
copiam inueniri*

¶ Abeunt littus idem sequuti Regulum, conueniunt alium, cui nomen dederunt Ouandus Regulus, ubi nostros cupere aurum intellexit, Laminas conflatas attulit aureas, se copiam eius metalli desiderare significat prator per interpretes, Postero die aureum hominis Simulachrum, flabellumque, & auream, artificio vario, laruam, iubet afferri, Calculosque, fersa, pectoraliumque etiam bullarum copiam, diuersorum generum ornamenta variorumque colorum lapillos nostris est in partibus, Dapibus quoque lautissimis. per sapide conditis, saturant. In littore inuitatos, properanti cursu ex frondentibus ramis, Reguli mandato electis, illico senes contegebat, Inertes in ramis ferendis, familiares Regulus percutiebat sceptro. quod manu gestabat, Serui demisso vultu, quicumque verbera, patienter sustinebant. Interrogatus rex, ubi nam auri tanti colligeretur copia. proximos digito monstrauit montes, & flumina. ab illis decurrentia. Sunt in fluminibus. ac lacubus adeo assueti. ut idem sit illis natare, ac terra incedere, Merguntur fluminibus. quando aurum placet colligere. manusque harena efferunt. plenas. de manu in manum. demum harenam Cribrantes. aurum deligunt. Spatio duarum horarum. dicunt. auro implere cauulam digitalem. De suffumigiis. & odoribus harum terrarum dulcia. molliaque dici. queunt. quae praetermittimus. quia magis ad effeminandos animos faciunt. quam ad bonos mores, Puerum annorum duodecim. oblatum a regulo, recusauit Prator. puellam admisit pulchre ornatam. sociis inuitis. puerum abiecit. Vnum ex lapillis ab regulo habitis. scribunt esse Valoris duorum milliū Castellanorum Auri. Discedunt tandem ab hoc Regulo. auro. & Gemmis onusti, Grisalua vnam e Carauellis. ad patrium Gubernatorem destinant. ad Ferdinandinam. cum Nunciis & habitis Auro & Gemmis. littus interea sequuntur reliqui Occidentem versus, Vna vero proximum littus abrauebat. qua Franciscus Montegius subprator vehebatur. dum per altum tendebat in prospectu. Admirati Accolae. rem nouam miraculo ascribunt. Tredecim ad Montegium veniunt Canoae. per interpretes colloquuntur. Benigne se inuicem salutant, supplices orant Accolae, ut descendat, magna pollicentur. si Regulum patriae adierint. precibus eorum negat Montegius se posse annuere. quod socii nimis a se distaret cōtētos dimisit tamen

*Nota mirum
Indorum na
tantium facie
litatem.*

*Puellam do
nat Hispanis
Regulus*

*Accedunt ad
Hispanos in
di & blande
utrinque se exci
piunt.*

V

datis quibusdam nostratibus, muneribus, illis gratis quia igno-
 ra sunt, Celebre oppidum aliud adeunt, ad littus se applicant
 vna, tres Carauellæ, prohibentur ab accolis, Descendere scutis,
 arcub⁹ plenis pharetris, & ligneis. latis ensibus, atq; hastis adus-
 tis, armati ad nostros prodeunt, Sagittas iaculantur a longe illi,
 Tormentorū globulos nostri, Machinarū strepitum admirati,
 ac furore perterriti, aufugiunt, pacem optant, Iam commeatus
 nostris deficiebant iam quassatæ longis itineribus naues erant,
 ad Insulam igitur Fernandinam, factis, & repertis supradictis
 contentus, socii haud quaquam reuertuntur, Nunc diuertendum
 est parumper, Alia Nauigatio pertrectanda, Dehinc ad alias re-
 grediemur terras, quas nostri repererunt, Diecus idem Velaz-
 quez Gubernator, eodem fere tempore, quo classem quatuor
 Carauellarum parauerat, aliam destinauit, vnus tantum Cara-
 uellæ, vno Bergantino comite, cum viris quinq; & quadraginta,
 violentas hi manus in Incolas exercuerunt, Idolorum sectatores,
 & recutiti sunt, propterea licere illos trahere ad aurum suffodien-
 dum, arbitrati sunt, Littore putati continentis, proximæ parua
 Insulæ multæ vbertate soli, & fortunatissima gleba beatæ Gua-
 uaxam, Guangam, Gintillam, ex vna istarum rapiunt, vtriusq;
 sexus trecentum accolas, Huic insulæ imposuerunt nomen, Sanc-
 tæ Mariæ, In Carauellam hos inculcant, & ad Fernandinam ten-
 dunt, Bergantinum cum sociis quinque ac viginti, relinquunt, qui
 dent operam hominum venationi vltiori, Portus quem prehē-
 dit Carauella, portus Caranatide, Distat is ab oppido Insule
 primæ diui Iacobi, leguis ducentis quinquaginta, Est longissima
 hæc insula, ab Oriente protenta ad Occidentem, quā Cancris tro-
 picus interfecat, Miserorum vindictam querente fortuna, e custo-
 dib⁹ in terrā descendunt quidam, pauci remanent, Nacti occa-
 sionem recuperandæ libertatis insulares, raptatis nostrorum te-
 lis ruunt in custodes, perierūt sex, reliqui in mare defiliunt, Cara-
 uella potiuntur Insulares, regere illam didicerant, redeunt in pa-
 triam, sed non primo in eandem Insulam, in vicinam descendūt,
 Carauellam exurunt, tela secum asportant, Lembis traiitiūt ad su-
 os, relictos nostros cum Bergatino adoriuntur, prosterunt, peri-
 mūt partē, qui euasere infelices, ad Bergatinū p fugiunt, arbor ē
 ingēs littori pxima, crucē in ei⁹ arboris cacumine locāt, & supiore
 arboris corticem his verbis inscribunt Vannius Aldarien, Est
 darien fluui⁹, in cui⁹ ripa, sitū ē Oppidū putati Cōtinētis prima-
 riū, Re intellecta Gubernat in reliq̄rū auxiliū duas ppere mittit

Hospitio ha-
 rene phibent
 Hispani ab
 Incolis.

Alia nauiga-
 tio vnus cara-
 uelle & vnus
 bergantini.

Capiunt indi-
 ab Hispanis
 vt serui abdu-
 cantur.

Custodib⁹ in-
 terfectis aufu-
 giūt captiui
 Indicum La-
 reuella.

*Mota Indorū facin' egre-
gium.*

*Incunt pug-
nam Indi cū
Hispanis &
Hispani victo-
ria potiuntur*

*Insulā flori-
dam Hispani
adeunt.*

*Mota ex qui-
bus nauiculae
in illis partib'
conficiantur.*

naues bellatoribus unuſtas, Sero ſapiunt res acta erat, crucem ſecuti littus adeū litteras legūt arbori inſcriptas nō auſi ſunt for- tunā tentare cum deſperatis, qui auſugerant egregie ornatis præcipue recedunt, ex Inſula proxima, iſti tanq̃ lepores abducunt vtriuſq; ſex⁹ quingētos eadē cauſa arbitati poſſe iure merito id ef- ficere, quia recutiti, idem hiis euenit ad Fernandinam applica- tis vname duabus nauibus ferociter agrediuntur acriter dimican- do Cuſtodes Hyſpanos perimūt quosdam ceteri ſeſe in mare pro- iiciunt ad ſociam, quę proxima erat Carauellā raptatam adoriun- tur, Dubia fuit quatuor horarū ſpatio victoria, pro libertate recu- peranda tam famine q̃ viri rabide Barbari repugnabant, ne adeptam amitterent prædam Hyſpani acius dimicabant, vicerūt Hyſpani tandem, qui pertractandis armis eſſēt agilliores, in ma- re ſe præiiciunt victi Barbari cum lintribus recolliguntur tum ferro adempti in certamine, tum aquis ſuffocati circiter centum deſuere, ex Hyſpanis pauci ad diui Jacobi oppidum, & auri fodinas tra- hunt ad aliam de hinc tendunt e vicinis Inſulis, quę ſunt ibi fre- quentiores q̃ in noſtro Ionio ſimplegades, quarum congeriē vul- gus archipelagus appellat, hoſtiliter ſuſcipiuntur, quotq̃ e na- uibus deſcenderunt perēpti, aut percuſſi ſunt, putant eſſe Inſu- lam aliquā Ioannes quidam pontius vnus clauiculae prætor adi- uit, & reliquid pturbatos fugatoſq; ab accolis floridam appella- uerat, quia reſurrectionis profeſto reperrerunt hanc Inſulam vo- cat Hyſpanus paſqua floridū reſurrectionis diem Sex, & vīginti inquiunt ſe vidiffe Inſulas ſed a colono p̃ter lapſas tanq̃ Hyſpa- niolæ, cubeq; filiolas, & putati continentis cuſtodes, in quibus ve- nientes Oceani fluctus illidantur, Natiuū in pleriq; granatum aurū repperunt. monilia & iſti varia geſtant, & laruis vtuntur tum ligneis deauratis tum aureis ppulchre ornatis, opifices ſunt ibi argutiſſimi, Ex laruis vnā ſecū attulit Franciſc⁹ chieregatt⁹ tuę Beatitudinis ad noſtrū Cæſarē in Hyſpania nūci⁹ ex ea colli- gere licet q̃li poſeāt ingenio, nouacularum ſtructuram mirū eſt vi- dere, ex lapidib⁹ flauis quibuſdam diaphonis vti criſtallinis eas formant, Cū eis radūt haud ſecus, ac ſi ex egregio chalibe factæ eſſent, ſed q̃ ſpectatu dignum eſt, quando obtuſam iam habeāt ex exercitatione aciem non cote, non lapide alio, neq; puluere il- las acuunt, ſed tantū aqua impoſitæ temperantur, ſunt, & apud hos inſtrumētorum, & eleāgtium rerum genera, quæ longum eſſet narrare, ac forte tuæ Beatitudini grauibus negotiis implicatæ te- dioſum, redeam ergo vnde ſum⁹ digreſſi ad Cozumellā iucatanā

ac Colluacanam, siue olloam terras dices, ac elisias recenter reper-
 tas, a quibus diuerterā, reuertor, vbi quanti sint momenti tractus
 illi cognitum est, Cubæ Insulæ habitatores Hyspani guberna-
 tore annuente nouam classem Instruunt carauellarum decem
 cum viris quingentis additis vtileuis armaturæ equitibus, tribus
 bergantinis, quorum opera vtuntur ad vadosa littora, frequentio-
 rumq; scopulorū discrimina tentanda, Equos nauibus imponunt
 quinque mares, famellas sedecim bello aptas, Ferdinandū Corte-
 siū, qui tunc erat prætor vrbani in Cuba, generalē eligunt clas-
 sis prætorem, Subprætores Alfonsū Fernandum portucarerium,
 Franciscum Montegium, Alfonsum auilā, Alueradū cōmendata-
 rium Spatensem: Io, Velazquez, diecum ordassum, ventū sequū-
 tur eundē ab angulo cubæ vltimū ad occidentē, quē primo Fran-
 ciscus Fernandus Cordubensis, mox Io. Grisalua ad prospectum
 Insulæ sacrificiorum, de qua mentionem fecim⁹, deueniūt, inspe-
 ratus acer turbo captare terrā vetuit, versis vestigiis illos ad Cozu-
 mellam iucatanæ orientalem fera tempestas transportauit, portū
 vnicū hęc Insula, cui nomē sancti. Io: portæ latinæ indiderūt,
 Sex oppidis contenta est, & aqua puteali aut Cisternali, flumini-
 bus caret, aut fontibus, quia plana, quinque tantū & quadraginta
 leguarum spatium ambitur, Aufugiunt Incolæ ad siluas nemora-
 les, oppida deserunt præ timore, vacuas domos ingrediunt nōs-
 tri, patriis fruuntur herbis, domorū ornatu variorum colorū, au-
 leaq; quos lodices amaccas appellāt ex consapio natiuo, reperiūt
 & libros innumeros, de his vna cum ceteris ad nouum Cæsarem
 nostrum munerib⁹ aduectis, infra late dicem⁹, plustrant vniuer-
 sū nostri milites compositis tamen agminibus, & ordibus, ne qua
 vis ingrueret, paucos reperiunt accolæ vna femina comite per
 interpretē crubensem ad Iucatanos iuere alias a primis Hyspa-
 nis abductos, feminā hortant, vt absētes accersat regulos, femine
 familiares erāt accolæ, cū ea ducti a femina vocati p nūcios veni-
 unt reguli, fidem amicitie præstāt, domos patrias alacres repetūt,
 multa ex raptis supellectilib⁹ restituunt, Idolatras, & recutitos
 esse reperiūt, pueros, puellasq; Cemibus Imolant, Sunt Cemes
 nocturnarū Lemurū simulacra, quæ colunt: Interrogati a me ala-
 minus Nauclerus, Franciscus Montegi⁹, & portucarerius nūcii,
 q regi munera attulerūt, vñ Imolados haberēt pueros puellasq;
 ab Insulis collateralibus inquit venum ducūt, pmutatione au-
 ri, aut aliarū meritiū, nullibi enim feralis moneta dira sollicitudo
 in tā vasto terrarū spatio habitatores pmit, idē aiūt de reliqs nup

Classē instru-
 unt Cubæ ha-
 bitatores ad
 nouas terras
 detegendas.

Sacrificiorū
 Insulā nota.

Nota libros
 eas gentes ha-
 bere.

Pueros dijs
 suis sacrificāt.

Nota puero-
rum inopia hac
in Insula ca-
nibus sacrificari.

Ad perquiren-
dos Christianos
in Iucatana
existentes
destinat Cortesius.

Adducit Hiero-
nimus aguil-
laris qui erat
in Iucatana
captivus.

reperitis Insulis, e quibus duas nominant Lestan, & Sestā, ubi nudi degunt, puerorum inopia canibus litant, canes nutriunt comedendos, ut Cuniculos alit gens nostra, non sunt latrabiles, rostro vulpino, quos ad esum destinant, pullos castrant ad sobolem procreandam feminarum copiam marium exiguum numerum, uti de ouibus seruant pastores nostri, pinguescunt castrati usque quadrimestre mirum in modum, ab his sacris nostri illos deterrent, nefas esse ostendunt, legem petunt, quam sequantur, esse Deum unicum, qui Coelum creauit ac terram bonorum omnium datorum sub triplici persona unitum In substantia facile persuadent, Cemes perfungi patiuntur Beatę Virginis Imaginem depictam a nostris prebitam in sacro sui templi loco sistunt, templa, ac eius pauimenta verrunt, & abradunt, Crucem in ipsius dei, atque hominis in salutem humani generis superimpositi recordationem adorandam receperunt, in templi cacumine unam ingentem Ligneam locant, conueniunt omnes deiparę virginis cum tremore reuerenti figuram supliciter in templo venerant, interpretes hii accollae nostris significarunt esse in iucatana vicina Insula, Christianos captiuos septem, qui ad eam tempestatibus raptati appulerunt, quinque tamen leguarum interuallo dirimitur ab Iucatana Insula quinquaginta viros cum duobus Carauellis pretor Cortesius ad id negotii destinat perquisitores Cozumellanos tres secum aduehunt cum Litteris a preto- re ad Christianos, Si qui reperiantur egregium facinus sint acturi, si aliquem duxerint, ostendit, rem ardentem commendat, ab illis namque sperat lucidiorem sole se tractum illorum omnium noticiam habiturum, Abeunt bonis auibus, sex dies eis assignantur ad reditum, octo expectarunt demissos in terram, Cozumellanos nuntios trucidatos, aut detentos suspicati sunt, illis relictis redeunt ad Cozumellam nostram, de discessu ex Cozumella iam cogitabat classis uniuersa, oppositam illam vis maris detinuit, Ecce ab occidente Canoam inspeccant venientem ab Iucatana, Cristianum unum e captiuis aduehunt, Septennio vitam is egerat apud Iucatanos Hieronimum aguilem nomine virum astigetanum vandalum, quo gaudio se fuerint inuicem complexi, casus loquatur, infelicem sortem suam, & fortiorum una amissorum enarrat, auditur attentis mentibus, nec dissolum fore arbitror, nec tuę Beatitudini molestum, si rem, ut accidit, recensuero, in meis decadibus mentio facta est de nobili quodam Aldiuiam misso a Derianensibus sinus vrabę, in putato continenti habitatoribus ad Hyspaniolam admiranti Colono regi. Et senatus regis, ad quos pertinet putati continentis remedium significatum, quia rerum omnium penuria urgeretur, sinistris auibus mi-

VII

ser Aldiuiā Prouintiā suscepit, In Iamaizæ Insulæ Hispaniolæ Cubæq; latera a meridie prospecta, repētinus vortex in Harenosas Sirtes detulit, Ea voratia & ceca vada Hispani vocāt Vipperas & quadrāter vipperas, qā ibi multæ naues implicāt, vti Vipperina cauda Lacerti, & obruūt, discidiūt Carauella, Vix Aldiuiæ et sociis triginta licuit in Carauellæ scaphā descēdere, Sine remis, si ne velis, raptant a Pellago defluenti, Dixim⁹ nanq; in Decadib⁹ ibi esse Maria, perpetuo fluxu labentia in Occidentē, Tredecim errarūt dies, insciit quo tenderēt, nil esui aptū reppererūt vnq;, Septē ex eis consūpsit fames, fuerūt ipsi Marinis piscibus esca, In Iucatanā transportant supstitēs, iam inedia deficiētes, in crudelis Tyranni manus inciderūt Valdiuiā prætore, vna & socios quosdā trucidāt, Mox imolauit, demū inuitatis amicis comedit, Hostes autē & appulsos hospites depascūt, de reliquo a carne humana abstinet, Hic Hieronim⁹ aguilaris, & socii sex in tertiū diem Imolandi, seruabant, Nocte ruptis vinculis, truculenti manus Tyranni euaserunt, Ad regulū huic infensū, supplices cōfugiūt, admittunt, sed in seruitutē, Miserandū auditu est de huius aguilaris genitrice, vbi rem intellexit, illico insaniuit prē dolore, licet in nube tantū audierit, filiū in potestatē carnes humanas ædentiū incidisse, Hæc, si quando carnes affatas inspectat, aut verubus affixas, clamorib⁹ domū replet, inquiens, En matrē omniū miserimā, en filii mei frustra, Habita igitur Epistola, prætoris aguilaris per Cozumellanos nuncios, coram regulō, Hero (qui Taxamarus dicitur) quid Cozumellani afferāt de potentia regis eorū, enarrat, qui ad eas partes appulerunt, deq; virorū fortitudine, de illorū Beneficentia in amicos, de seuitia in detractantes eorum postulata, ac respuentes, multa edisserit, Trementē reddidit Taxamarū, dat operā, ne vt hostes suam ingrediantur ditionē, sed pacato veniāt animo seruū rogat, pollicet aguilaris pacē, & si op⁹ fuerit, cōtra hostes, auxiliū & fauorē, Aguillare dimittit, tresq; illi dat familiares, ita iūctim ex Cozumella traiciūt in Iucatanam, Inde ad colluacanā, ad fluuiū Alamino Nauclero regente, alias sub Grisalua repertū tendūt, Fauces eius harenis erāt cōclusæ, vti de Nilo egiptio legitur flantib⁹ Ethesiis, Propterea non maioribus licuit nauibus aduerso flumine pcedere, Quamuis sit alias huiusmodi nauib⁹ aptū suscipiendis, In Bergantinos ac nauiū Lintres, ducentos viros in littus exponit prætore, per aguillarem pax offertur, Quid sibi velint, percunctātur Accolæ, dapes inquit hieronim⁹, Spatiū erat ingens harenosum ad latus oppidi

Naufragium
paritur Aldi-
uia. 7 ex illis
triginta sca-
phā ascendūt.

Imolat Aldi-
uia cū quibus-
dā socijs q̄s
indi comedūt

Mora miran-
dum de matrē
Aguillaris.

Dimittitur
Hieronimus
Aguillaris a
Regulo 7 ad
Hispanos ve-
nit.

Indi Hyspa
nis gallinas &
alia quedam
exhibent & abi
re iubent.

Demio iubent
Indi Hyspa
nis ut abeant.

Tormēta pre
parant contra
Indos.

Mora oppidi
magnitudinē

ut illuctēdant accolæ insinuant. eunt, Postero die afferunt Galli
nas octo, eorū more, quæ sunt Pauonibus neq; minores, neq; infi
pidiores, suffusci coloris, Et Mayz, quantū sufficeret vix decem
famelicis, Est autē Mayz frumenti granum, quo ipsi panē confi
ciunt, nostro pannico nō multū dissimile, Protestant vna, ut inde
discedant pperere, Ingens armatorū ad nostros venientes multitu
do concurrat. Iterū, quid sibi per alienas terras vagantes velint,
interrogant, Pacē se cupere per Aguillarem inquiunt nostri, & re
rū permutatione dapes, Aurumq; si aurū possident. Nolle se pa
cem. aut bellū cū eis respondēt, Abeant iterum, ni malint ad vnū
trucidari, Nolle se abire nostri inquiunt, non habita ciborum co
pia, quæ alendis militibus presentibus sufficiat, Repetunt, crasti
num ad ferenda Cibaria assignauere, Mentiti sūt, Mane sequenti
nostris, qui Castra locarāt in harenali, & fuerant pernoctati, tātū
dem afferūt epularū, & sui Reguli nomine iubent abire, Cupere
se oppidū videre, & potiores dapes nostri inquiūt, recusant illi, &
terga verūt, submurmurātes inedia nostri vrgebantur victū que
rere cogunt, Interea mittit subptores, cum viris centū & quinquā
ginta, per diuersa tendūt ad oppidana rura, e turmis vnam obuii
Barbari male tractabāt, nō longe aberant socii, audito strepitu,
laborantibus sociis opem ferūt, Alia ex parte, prētor Tormenta
in Bergantinos (eos scaphas vocāt) ad litt⁹ se applicāt, cum cete
ris militib⁹, Litt⁹ tutaturi, & descēsum prohibitori, properātī cur
su ad pugnam parati, currunt Barbari, Sagittis, & iaculis a longe
nostros impetūt, Feriūt imparatos. viginti circiter tormēta in hos
tes Prætor exonerat, strage globorū, ac stupore, & flāmarū erupti
one perculsi Barbari, perturbātur, in palātes ten⁹ genu in aquas
se se proiciunt nostri, & hostes insequūtur fugientes, vna cum per
territis oppidū ingrediuntur, cōtinuo cursu Barbari traiciunt. op
pidū, & domos deserunt. Ad fluminis ripam protentum dicunt
esse oppidū, quantū nō ausim dicere. Leguam & dimidiā ait Ala
min⁹ Naucerus. & domorum quinq; & viginti millium, fingunt
alii. Ingens tamen omnes fatentur. & celebre oppidū. hortis in
tersecantur domus. quæ sūt Egregie lapidibus. & calce fabrefactę
Industria & Architectorū arte. Ad quarū sedes habitabiles. per
decem & duodecim alicubi gradus ascenditur. & spatiis interie
ctis (nemini quippe licet vicini murū trabibus onerare) sunt do
mus omnes trium passuum intercapedine seperatę. Culmis ta
mē. & paleis. vlmis coopteq; maiori ex parte lapide. laminis ple
raq; . Quadraginta hominū milia Barbarorū professi sūt. eo die

VIII

pugne interfuisse, victos tamē a paucis, ob nouū genus pugnan-
 di, inspectis tormentis, & quia prator in terra, equites sedecim ex-
 posuerat, qui pugne affuerunt, a tergo Barbaros adorti, turmas
 fundebant celeri cursu, non aliter, q̄ si per greges ouium, iter fa-
 cerent, perimendo a dextris, & a sinistris, Miraculo perculsi, hesi-
 tabant, neq; exercendi tela loc⁹ dabatur, Idem animal arbitrabā-
 tur equo annexum, vti de Centauris nata est fabula, Dies duos
 & viginti sūt potiti oppido laute subtecto nostri, Sub dio Barba-
 ri esuriētes, neq; sūt ausi nostros adoriri, munitiorē oppidi partē,
 veluti arce nr̄i elegerūt, nocturnisq; freti custodiis, suspecti, semp
 eruptionē timentes, somno vacabant, Potanecianū dicitur ab Ac-
 colis oppidū, ea victoria ibi adepta, Victoriā nostri appellarūt,
 Mira etiā de atriorū ruraliū ad delitias in p̄diis ædificatorū mag-
 nificētia, magnitudine, atq; elegantia. cū solariis impluuiis & ta-
 bulatis egregiis more nostro, Vt quatuor hyspani, atriū quoddā
 rurale ingressi, per horas septē vagauerūt, nec ob eius magnitu-
 dinē, exitū reperire potuerūt, Per interpretes tandem, & captos in
 prelio Regulū, & primarios ei⁹ accersunt, vt inermes & supplices
 veniant, data opera parāt dicto, domosq; quisq; repetit suas, Pa-
 cem, illis prestant, lege p̄posita, vt ab horrentib⁹ humanorū cor-
 porū ceremoniis, erga Manes & perniciosos lemures, quorū Si-
 mulachra venerāt abstineāt, Nostroq; de Christo, Cœli terrarū
 q; satore, ex virgine mundo prestito, & ad humani generis leua-
 men, crucifixo, dirigant preces, mētes, oculosq; Vtq; Regi nostro
 Hyspano se subditos p̄fiteant, Pollicentur, verumq; quantū bre-
 uitas tēporis passa ē, instruūt, restitutos nostratibus muneribus
 contentos reddūt, E cœlo missos arbitrātur viros, qui adeo pauci
 numero, contra multitudinē ingentē, cōserere manū ausi fuerint,
 Nostros, & illi aureis quibusdam donis affecerunt, seruos etiam
 viginti, His ita relictis, alias eorundē littorū terras, quesituri ab-
 eunt, Sinū repetūt sub Grisalua repertū Sub Alamino, cui nomē
 dedere Bian, Sancti Iohannis Bian vocat Hyspan⁹ sinū, paccatis
 animis veniūt Accolæ, Ab Littore oppidū erat, distans miliare,
 domorū aiunt mille quingentarū, sup̄ tumulto erectū, Ad oppi-
 di Hospitia inuitant nostros, dimidiam oppidi partem offerunt,
 si perpetui velint secū esse habitatores, putāt vel puthancanensi-
 um exemplo p̄territos, ad quos iam fama peruenerat, vel sub tali
 virorū vmbra, sperasse in vicinos hostes, fauorē, & auxiliū habi-
 tuos, p̄petuis nanq; ac mutuis se bellis cōficiunt, Imperii cupidi-
 tatē recusant eternam annuunt tēporaneam, Redeunt ad Litt⁹
 nostros sequitur populus Senas illis & Ramata magalia, sūma

fundunt In-
 di ab Hyspa-
 nis equitibus
 conspectis.

A victoria ade-
 epta oppidū il-
 lud victorianū
 appellant Hys-
 spani:

Hyspani In-
 dos varijs mu-
 nerib⁹ afficiūt

Hyspani offe-
 runt mediam
 oppidi partē
 Hyspanis si se-
 cum habitare
 velint.

Difficiliter Fran-
ciscus Montegius
ulterius
que sint litto-
ra exploratus
rus.

Mota maxi-
ma fluctuum
repugnantiam.

Mota illa lit-
tora putari co-
tinentem.

Malum initium
consilium p. Hys
spanos nota.

cum diligentia erigunt, & tutissimis a pluuiis teguminibus cooperiunt
castra ibi locant, Ne marcescant ocio, Prætor Alaminus Naclero
et Francisco Montegio negotium dat, ut illius terre occidentem in-
uestigare intendant, fessos interim ipse recreaturus, & curaturus
sautiatos, Ituris duobus homines quinquaginta assignauit. Ad
hunc usque sinum leuis erat decursus aquarum, ubi paulo inferius
adnauigarunt ad occidentem, ac si ex montibus altis a torrente raptaretur,
Ita impetum illos Aequoris breui spatio, ad quinquaginta transporta-
uit leguas, in aquarum concursu incidunt, A leua vasta maris planiti-
es sese ostendit, quæ descendentibus ad occidentem undis, obuiabat
ut duo ingentia flumina, quando conueniunt ex diuerso, Ita videbatur
a meridie venientes aquæ, tanquam hostibus in ius alienum pedem
inferentibus, primis possessoribus inuitis velle obsistere, Ex oppo-
sito terram a longe viderunt, a leua, & dextera minime, fluctuabant
Inter eos conflictusque, vorticibus agitabantur in diuersa, qui fere il-
los deglucierunt, Sine spe vitæ diu hesitarunt, flectunt proras aduer-
so torrente qua venerant Luctantes remis, velisque inixi supare vix po-
terant impetum, Quando se processisse putarunt, ad minus leguas
duas saltim, vna nocturnum quatuor se fuisse retractos inuenerunt, Vice-
runt tandem illud graue certamen, deo fauente, Duas & viginti dies
in eo paruo maris spatio consumpserunt, Ad socios tandem redeunt,
rem apperunt finem eum esse terre colluacanae, putatiq; continentis
adiudicarunt, terram a longe visam, & a fronte putant vel continen-
ti nostro annexam, Vel Septentrionalibus coniungi plagis, ad Bacca-
laos de quibus late in Decadibus, Restat ad huc pater sancte res
hæc in Dubio, detegatur aliquando, Dum Alaminus & Montegius
hæc secreta vestigarent a Regulo prouintia, qui Multhopuna
dicitur per vnum ex suis proceribus prædicto oppido imperanti,
nomine Quintabitor, multis preciosis mirisque modis laboratis
muneribus, aureis, Argenteisque, & Lappillis ornatis nostri donan-
tur, Statuunt ad Nouum Cæsarem nostrum, de noua Colonia deducen-
da mittere, Gubernatorem Dieco Velazquez alias Didaco, in con-
sulto, qui eos miserat cum mandatis, ut prouintias pererratis, &
redempto auro regrederentur, Consilium in eunt In diuersa ten-
dunt, errorem fore proponunt aliqui, Pars maior suffragatur non
esse de Gubernatore curandum, quandoquidem res ad maius
tribunal, ad regem scilicet deducere vixit populus a benigno Rege
commeatum petunt, ad leguas Mille duodecim, in gleba fortunatissi-
ma, cõdendæ Coloniae locum assignant, Generalem eligunt Guber-
natorem, Prætozem ipsum Cortesium, non desunt, qui putent, eo

inuito, Is, magistratus alios creat, ad condendę vrbis regimen,
 Portucarerium, & Mōtegium, de quibus satis alias, Nuncios ad
 regem mittendos eligunt, eodem Alamino Nauclero duce, Qua-
 tuor sponte sua Primarii, nostras visum terras veniunt, Regemq;
 adeo potentem, vt eius dominium tam in infinitum protenditur,
 Ducuntur & scemine duę, quę nostris more patrio pareant, & ob-
 sequant, Suffusca gens est, auricularum torulos vterq; sexus pro-
 rat, Gēmasq; aureas perpendiculas ferūt, Sed illi quicquid spa-
 cii est inter inferioris labii marginē extremum, & dentium inferi-
 orum radices, pertusant, vti nos auro digitis gestandas gemmas
 circumligamus, In eo labiorū foramine ampliori, lamine subtili
 retinente interius prodeuntem, argenteum Carolenū equat eius
 morulis rotunditas crassitudo digitū, Fædi9 me vidisse recordor
 nunq; Putant illi nil esse elegantius sub orbe Lunæ, Quo exēplo
 q; male ruat mens humana, in sui ipsius cœcitatē, q; fallimur
 omnes, edocemur, Existimat Aethiops nigrū colorem, albo pul-
 chriorem putet, & candidus aliter, detōsus capillato, Barbatus im-
 berbi se credit spectabiliorem, Appetitu ergo urgente, non ratio-
 ne suadente tendit mēs humana ad ineptias huiusmodi, regis q;
 suo sensu quęq; prouintia, ut inquit ille, Vana eligimus a certis, &
 cōmodis abhorremus, Vnde habeant aurum, satis dictum, Sed
 vnde argentū nostri sunt admirati, Montes ostendūt altos, horū
 cacumina ppetuis canescūt niuib9, & paucis anni temporib9 ver-
 ticem ostendunt ob nubium, aut nebularū densitatem, Plana er-
 go vel mitia mōtana aurū Procreare vidētur, Asperi vero mōtes,
 & gelidæ eorū valles argentū, Auricalcum etiā assequūtur, Secu-
 res bellicas namq; , & fossorias, apud hos Inueniunt, ferrum aut
 chalibem minime, Ad munera regi allata veniamus, & a libris
 ordiamur dīxi mus libros habere gentes has, libros attulerunt
 vna cum ceteris muneribus hii colluacana nunc terræ pcuratores
 nuntii multis, scriptibilia sunt eorum folia ex interiore arboris te-
 nui cortice sub libro superiore, rarū aiunt esse vti videm9 nō in sali-
 cio aut vlmeo, sed vti fas est in palmularū esui aprarū tela dura fo-
 lia exteriora intersecante veluti retia foraminibus, & maculis an-
 gustis contexta bitumine tenaci retiacula illa cōpinxūt ad optatā
 tunc formam mollefacta cōuertunt, & extendunt ad libitū, dure-
 facta Liniunt, gipso putandū est, aut aliqua gipso cōsanguinea
 materia, tabellas vidisse Beatitudinē tuā credendū est gipso in fa-
 rinā cribrato supfultas in quib9 quicqd venit in mēte scribi potest
 dehinc, Spongia, vel pannulo deleri, vt denuo reiteretur Et fruti-

Creant magis
 stratus ad no-
 uam Coloniam
 regimen.

Nota de for-
 mē modū per-
 forandi labia
 7 in illis gem-
 mas gestare.

Quib9 in locis
 aurū 7 argētū
 inueniatur.

Quomō for-
 metur papir9
 in qua illi scri-
 bunt.

**Nota modū
librorū suorū
et ex qua mate-
ria fiant.**

**Habent et hy-
storiarū suarū
libros magna
res illarū par-
tium.**

**Nota aulecorū
usum esse in il-
lis locis.**

**Nota sacrifici-
orū modū dū
mortales sa-
crificant.**

cū tabellis etiā fabrefiunt libelli, quos magnarū domuū dispensa-
tores p̄ fora secū deferūt, stiloq; metallico merces emptas coap-
tant liturādal qñ iam in cōputatorios codices traduxerint, Nō fo-
liatim libros quaternāt, sed in longum distendant ad plures cubi-
tos, Materias in quadratas reducūt partes non solutas, sed tenaci
bitumine flexibili adeo coniunctas, vt ligneis cōpacta tabellis
arguti librarii videant manus subiisse, quacunq; pateat liber ap-
tus, duæ sese offerunt scriptæ facies, duæ paginæ apparent, totidē
sub illis latent, nisi p̄tendantur in longū, Sub vno nāq; folio mul-
ta cōiuncta folia cōsistūt, Sūt Characteres a nostris valde dissimī-
les, taxillis, hamis, laqueis, Stellisq; ac formis alteriuscemodi li-
neatim exarati more nostro, Egiptias fere formas emulāt, Interli-
neatim hominū, Animalūq; sp̄ties, regum præcipue, ac p̄cerum
depingūt, quare credendū est, gesta ibi esse maiorū cuiusq; regis
cōscripta, quomodo nostra tēpestare videmus sepenumero chal-
cographos, generalibus hystoriis fabulosis etiam codicibus, ip-
sius rei, quæ narratur, ad alliciendos emere cupientū animos vic-
torū figuras interserere, Arte quoq; grata supiores tabulas ligne-
as cōpingūt, nil differre a nostris libris clausi ne ledantur, Legū,
& sacrificiorū ac cerimoniarū ritus, astronomicas cōputationes,
& annotationes quasdā, seminandiq; rationes, & tempora libris
cōmendant, Annū ab occasu heliaco vergiliarū incipiunt, & men-
sibus claudūt lunaribus, Menses autē a luna nominant, tunc cū
menses signatæ intendūt lunas inquiunt, Lunā eorum lingua to-
na dicūt, dies autem a sole, vnde quot soles tot dies, Eorū idioma
te sol tonaticō dicūt, Alibi tñ aliter, Sed nulla ratione moti, añū
distribuūt i mēses viginti, mēses autē dieb⁹ octo et viginti cōcludūt,
Tēpla ingentia q̄ frequētāt, aureis ornāt auleis et supellectilib⁹,
gēmis admixtis, quoto die illucescente thurificant templa, piasq;
spargūt p̄ces, Ante rerū initia horrendum facin⁹ in sacrificiis, &
istorū tractuū habitatores omnes, p̄ victimis pueros puellasq;
imolant, eo modo quo supra dictū est, Quo tempore semina iacit
in terrā, & cum iam spicant segetes, popul⁹ seruos p̄cio emptos
laute depastos, & ornatos p̄ciosis vestibus, suis cemibus destināt
imolandos, p̄ dies viginti sacrificādos circumducunt, transeuntes
per v̄cos oppidani suppliciter salutant, veluti propediem inter-
celites annuerādos, Acri alia pietate cemes venerātur, suū ipso-
rū sanguinē offerūt e lingua, hic e labiis, ille ex aurib⁹, aliqui a pe-
ctore vel femore aut crurib⁹, multi acuta nouacula vulneratū emū-
gunt sanguinē, quē manu receptū, roratim p̄iectū cœlū versus, p̄
templi pauimenta cōspargunt, ita placatos reddi deos arbitrant.

X

a villa ricca idest Noua colonia, distāt miliaria nouē domorū quī
decim milliū, vetere incolarū noīe Cēpoal, nouo Sibilla, regulū
reperit clausos habētē imolādos seruos quinqz, abductos Regu
l9 repetiuit inquies, pñitiem nunciū vniuersoqz regno huic astrui
tis meo, Si seruos imolādos nūciū aufertis. Irati nostri cemes, sata
oīa, semenqz gurgulionib9 corrodi vel torrentib9 imbribus obrui
cessātib9 sacrificiis, pmittāt Ne despatī desciserēt, Cēpoalani min9
malū elegerūt in pñiarū ratī non esse tempus eis inuitis phibere
quin veteres ritus exerceant, Seruos restituerūt, Licet illis sacer
dotes gloriā eternam, et ppetuas delicias polliceantur, deorumqz
familiaritatem, post hui9 seculi pcellosos dies, Mesti tñ hēc pmissa
auscultabāt, maluissentqz liberari, Sacerdotes quines appellāt
singulari numero quin, Cœlibes viuūt, & incorrupti, cū timore re
uerēti sacerdotes venerātur, Hostiū etiā in bello captorū ossa, car
nib9 exesis in fasciculos ligata ad Cēiū pedes suspēdūt veluti vic
torie trophea victorū titulis suppositis, Notādū aliud San. tuæ
gratū, Referūt Pueros iā anniculos, puellasqz cū piis cerimoniis,
sacerdotes in tēplis aquā crucē cū vreo capiti supiuncta bapti
zare volētes, nō picipiūt act9 & murmura, Licet animaduertere ne
qz illi, vti Mahumetici aut iudei putāt eorū tēpla violari, si alienę
legis quisqz eorū sacris intererit, De libris, tēplis, ac de sacrorū reb9
satis dictū putam9, Ad alia Regi allata mūera deueniam9, Duas
attulerunt molas vti trusatiles, vnā auream, Argenteam alteram,
solidas, tenues, cū circūferētia pari Spiamarū octo & viginti pō
deris castellanorū est aurea, triū milliū octingētorū argētea, Dixi
m9 castellanū esse monetā aureā, quę ducatum triente superat, ei
us centrum occupat, veluti regis in throno sedentis cubitalis ima
go dimidia, tenuis genu vestita, Cemi similis, eo vultu quo noctur
nos lemures pīctores nostri pingere sunt soliti, Camp9 variis flo
rib9, & frondib9 effigiatus, eadem est argentea facies, fere idem
pondus, vtrumqz metallū purum, Aurea etiā grana rudia nō cō
flata in argumentū auri natiui, vti lētes, aut ciceres attulerūt, Tor
ques quoqz aureos, quorū alter chatenulis constat octo, quibus in
serti sunt lapilli rubri (nō piropi tñ) duo & triginta supra centum,
virides autem tres & octingenti supra centū, nō Smaragdi tñ, eius
dē sunt eximiationis illi, cni9 hii apud nostros nobiles, Ab ei9 tor
quis fimbria tintinabula aurea pendēt septē, & viginti figuris,
q̄tuor gēmis auro circūligatis intersecta, depēdēt a singulis aurei
perpēduli, torques alter quatuor e cathenularū aurearū pergirū
rubris ornatarū lapillis cētū duob9, viridib9 aut cētū septuaginta
duob9 sex et viginti aureorū tintinablorū elegātia cōptorū in ipi9 tor

Nota Ciuita
tem Lempoa
al Sibillam
appellari.

Sacerdotes
Cœlibes viuūt
& incorrupti.

Incipit recen
tere munera
Sa. Cesaree
Da. allata.

Narrat alia
genera mune
rū allatorum.

Marrat mune-
ra Sac. Ce-
saree Maie.
transmissa.

Mora mune-
rum elegantiam
et artem.

Alia munera
recuset visu di-
gna.

Mora Leões
esse & alia dira
animalia in il-
lis partibus.

quis medio decē sunt insertæ magnæ gemmæ auro circumligatæ,
A quib⁹ centū ppēduli suspensi aurei egregie laborati, coreace-
os cothurnos diuersorū colorū afferūt forte duodecim, hos auro,
argento, illos gemmis, alios fultis colorib⁹ tū glaucis tū viridib⁹,
a singulis tintinabula pendēt aurea, thiaras, mitras variis gēmis
Insutis, glaucis saphīros emulantibus refertas portāt, de christis
comis, & flabellis plumeis quid referre queā non sentio, Si quid
vnq̃ modo honoris humana ingenia in huiusmodi artibus sunt
adepta, principatū iure merito isti cōsequūtur, Aurū, gēmasq; nō
admiror quidem, qua Industria, quoue studio superet opus mate-
riā stupeo, mille figuras et facies mille p̃spexi, scribere nequeo,
q̃ oculos hūanos sua pulchritudine eque possit allicere (meo lu-
ditio) vidi nūq̃, Ignotarū nobis volucrū sunt pennæ lucidissimæ
vti pauonū aut falcianorū caudas illis admīrarētur, ita, & nos
illorū pēnas, quibus, flabellas, & Cristas conficiūt, & elegantia
ornāt cuncta paucos virides, flauos, rubros, cādidos, & suffuscos
colores pennis inesse natiuos inspexim⁹, auro cuncta illa instru-
mēta cōfingūt, Galeas attulere duas gēmis glaucis cooptas, vnā
tintinabulis aureis fimbriatā, & aureis plurib⁹, laminis duobus
aureis calculis tintinabula sustinentibus, altera gēmis eisdem, sed
quinq; ac viginti est fimbriata tintinabulis aureis, cristata viridī
volucre conum occupāte, cuius pedes, & rostrū, atq; oculi aurei,
singula vero tintinabula singuli sustinēt aurei calculi, fuscinas qua-
tuor tridentes pēnatas variis coloribus intextas, quarū dentes sūt
gemmati filis aureis colligati, eodē ordine sceptrū ingēs gēmatū
cū duobus aureis tintinabulis, Aureū etiā brachiale, calceos ex
corio ceruino aureo filo cōsutos, solea cādida supīniecta ex lucido
lapillo semiglaucō vnā & cādido circūseptū, sed auro speculū s̃fri-
gre forte lapidem diaphonū, Attulerūt auro circūligatum mag-
ni lacerti caput, & codeas ingentes duas, anates aureas duas, &
variarū volucrū speties aureas, quatuor & p̃sces. Cefalos aureos
& ex aurichalco virum pennis miris modis insuta ditia portaue-
rūt, bellicas peltas & ancilia, Scuta quatuor & viginti aurea, & ar-
gentea quinq;, mitrā plumis variis cōtextam, in eius fronte medi-
a Lamina in sculpta est aurea effigurata ceme idolo figurā quatu-
or alia sepiunt in modū cautis aureę, variorū animalīū Leonū pu-
ta tygrium, & luporum capita, virgis, & tabellis formata anima-
lia ipsorum coriis super Insutis aurichalceis tintinabulis ornata,
& diuersorū animalīū coriis integra, & egregie cōfecta, Lodices
varias gonsapias cādido nigro, & flauo colorib⁹ intextas scacorū

ludo q; argumentum est et scacorum fratellos habere eos in usu, Aliam, a fratre nigro, candido, rubroq; coloribus, ab intra rotam sine varietate, Aliam eodem modo, intextam aliorum colorum, rota nigra mediū tenente, radiata pennis lucentibus, Intermixtis candidis, & alias lodices duas, peristromata, ea singuli patrio more viri gestant, & textas interiores, & capitis velamina varia tenuissima, & pleraq; alia, pulchra, visu magis q; preciosa, quæ arbitror iam tuæ sanctitati tediosa potius fore, q; delectabilia narratu, præmitto & innumeras nauigantium particulas de laboribus, Egestate, periculis passis, & aduersis multis, quæ in suis annotationibus quisq; edisserit, in nostroq; regio rerum Indicarum senatu, legunt, Ex variis & multis eorum Iudiciis, & priuatis litteris, hæc pauca collegi. Munerum tñ latores, & Ferdinandus Cortesius, classis eius præfectus, & condendæ coloniae nouæ in extremis terris auctor, a regio Indico senatu, contra rectum, Iustumq; fecisse Iudicantur, Q; inconulto Cubæ gubernatore, qui eos autoritate regia miserat, prouintiā sumplerit, ab eius mandato alienam, q; venerint (licet ad regem) se insalutato, per procuratorem se fugitiuos latrones, & læsæ maiestatis reos, Cubæ gubernator appellat, Illi autem, se maius multo prestitisse regi obsequium, venisseq; ad maius tribunal, arguunt, Petit, capite puniantur gubernator, Petunt Magistratū isti, & subpretores, tot laborum, et periculorum premia, Et premium, & multa differunt, Vt pars utraq; audiatur, statutum est, & sancitum. Iā ad darienenses sinus Vrabæ, in putato continenti habitatores veniamus, Darienem esse fluuium in occidentale Vrabæ situs cadet lat⁹, In hui⁹ ripa Hyspani, Coloniam Regulo Cemato armorum vi pulsoposuerunt. Colonia nomen ex voto pugnae, tempore promissio dixere Sancta Maria antiqua, Ad hos in calce decadū diximus fuisse (eo anno quo scribere desimus, duce Aria Abulensi, viros mille ducetos, id petente Vasco mugnoe balboa, qui prim⁹ australe pelagus, latens hæctenus, detexerat, & Darienensibus præerat, appulso ad darienem Petro Aria Gubernatore cum ampla regia potestate) destinatos per diuersa, cum variis peditum turmis, diuersos centuriones, Breuib; absoluam, quia horrida omnia, suauia nulla, ex quo nostræ Decades desierunt, nil aliud actum est, nisi perimere, & perimi, trucidare ac trucidari, Ad voluntatem creauerat rex Vascū, nequiuit diu ferre Petri Ariæ imperium, desiderunt animis, confuderunt omnia, intercessit temp⁹, Io, Cayced⁹ Franciscine religionis pulpitari⁹ Vasco promisit in uxorem dare filiam Petrariæ, ars inter rerum compositores q; conueniant nulla reperit, desideret multo magis, et res ad

Marrat munera Imperatori transmissa visu pulchra.

Nota Cortesium huius Senatum Hyspanum malefecisse

Nota a victoria adepta oppidum erectum vocari sancta Maria.

Nota conspirationem vasci et sociorum.

Vascum Petraria iugulari committit. vna cū quinq; alijs primatijs.

Modum Vasci et aliorum Nota.

Nota humanam sortem.

Nota hominum illarum partium ferociam et malignitatem.

talē casum deducta est. vt nactus occasione in vascū, Petrus Aria pcessu per Prætoris vrbano formato, iugulari vascū mādauerit, et vna Primarios quinq; alios. inquit Vascū. sociosq; defectiōni studuisse. in Mari Australi. vbi Classiculā nauigiorum quatuor vascus ipse cōstruxerat, australia putati cōtinentis littora vestigatur. Dixisse vascū cōmilitonib9 tercētis, quos secū habebat, En quid uiri tot laborū, & periculorū meorum participes alieno subiecti semp impio erimus, Quis ferre posset iam hui9 Gubernatoris insolētiā, Littora hęc sequamur quo fors, dederit, Et inter tot Elisias prouintias tam vastę Telluris, vnā eligam9, in qua nobis ipsi, quod vitæ superest, liberi iam tādē viuere possimus, Quis hominū nos reperire quibit? aut repertis vim inferre, Res ad Gubernatorē delata. Vascum ab austro accersit Petrus Aria, paret dicto Vascus, In Cathenas coniicit negat vasc9 tale Consiliū cogitasse, testes quęrunť, malefactorū, quę patrauerat ab inicio dicta colligunt, morte dignus censetur Perimitur, Ita laboribus et periculis, q̄ subiuit, innu neris, miser Vascus, quādo maiores se titulos adepturū sperabat, finē imposituit, Classiculā Petraria ipsemet, Vxorē in dariene relicta cōscēdit, pscrutatur9 littora nō dū an redierit intelligim9, neq; ipsi deest fortūa, Iam ali9 designat9 Gubernator dict9 Lup9 hoca. ex fortunatis insulis, vbi diu extitit Prorex reuocat9 ad Darienē, quid stomachi sit habiturus, Si redierit Petraria, boni iudicent, nihil vnq; gloria dignum, sub eo actū est, Nimiū remissū ab inicio fuisse arguūt hinc, illinc autem nimis indulgentē, & parū seuerū incorrigendis erroribus, de hoc satis, Postergata quēdā repetam9 de flumine ingenti Dabaida profundissimo. Dicto a nostris grandī, qui labitur in vltimū Vrabæ sinus angulū, per portas vti Nilus in egiptiū Mare septē, Late in Decadibus, q̄ eius mōtana sint auro ditissima, ex accolarū relatu Dabayda archana scrutaturi Vasc9, & prætores alii, cōpositis agminibus aduerso flumine cū Nauib9 diuersarum spetierū, quater conscenderūt, quadraginta leguas primo, mox quinquaginta demū Octuaginta extranverso alias, O ingens facin9, Gens nuda vestitam, inermis armatā pfligauit semper, trucidauit ad vnū aliquando, vulneribus confecit, omnes sagittis bella gerunt venenatis, de qua visu hostium carnes assequuntur detectas, ictum figunt certissimū, habet & Iacula quę pugne tempore tam crebra iaculēt emin9, vt more nubis solē hostib9 arripiāt, habēt & ligneos durefactos enses latosq; quib9 comin9 certāt ferociter si ad man9 deueniāt, Et vascū ipsū multis vulnerib9 cōfecerūt aliqñ, Ita

flumen Dabaida Inexploratum relinquitur Restat vt de Hyspaniola reliquarum Insularum genitrice pauca dicam. Resarcitus est in ea senatus, quinque sunt additi Iudices, qui vniuersis illis tractibus, leges præbeant, Sed præpediem colligere in ea aurum, licet sit auro pregnans, desinent, quia fossiores deerunt, Ad exiguum miseri Accolæ reducti sunt numerum, opa quorum in auro legendo vsi sunt Absumpti ab inicio Bellis acerbis, fame multo plures, quo anno radicem, qua panem nobilium conficiebant, eruerunt, & A Mayz, grano, pane populari abstinerunt, reliquos, varii morbilli ignoti, hætenus superiori anno Millesimo quingentesimo decimo octauo, qui tanquam morbosas pecudes contagioso aëlitu eos inuaserat Et vna, nemetiamur, auri cupiditas, in quo effodiendo, & cribando ac legendo, miseros post iactas semet, ociosis ludis ac tripudiis, & piscationi, aut parui Cuniculi venationi asuetos inhumane nimis exagitarunt, Iam per regium vniuersum Senatū sancitū est, vt liberi reducantur in populos, & agriculturæ generationique indulgeant, Serui autem aliunde empti ad id aurifodinarum opificium trahant, de auri fame mortifera satis iam dictum Auditū est mirandum quantum in hac insula coalescant omnia, nam octo, & viginti Torcularia sunt in ea erecta, quibus magna Zaccari copia extorqueatur, Zaccareas autem cannas altiores, crassioresque in hac Insula creari quam alibi, ad crassitudinem lacertalem, & ad virilis stature ac semis altitudinem aiunt nutriri Et quod maius est Valentiæ vbi a maioribus nostris, ingens Zaccari copia quotannis elicatur vel vbi cumque Zaccareis canis inuigilet, quinque vel sex aut quæuis copiosior septem filiolas, quæque radix parturit, In Hyspaniola viginti, ac triginta interdum, Quæ drupedum est in ea copia immensa, Auri rabida sitis a Cultura Hyspanos hætenus diuertit, triticum augetur in inmensum centesimum aliquando reddidisse dicitur, vbi cura sit in Collibus aut Montanis iugis ad Boream, præcipue versis, tritico serendo interdere, Coalescunt & vites in eisdem partibus mirum in modum, De arboribus vero Cassia fistulam gignentibus, ex Insulis putato continenti vicinis asportatis, de quibus mentionem fecimus in decadum libellis, Quid dicemus? Tanta est copia iam, vt post paucos annos Libram semis vnciæ loco, a Farmacapolis, sumus habituri. De coccineis, deque reliquis huius Beatæ Insulæ prærogatiuis, & Naturæ illi porrecta beneficentia, satis multaque in Decadibus, Placuit tamen pleraque repetere, quia grandium negotiorum molem arbitror, ab huiusmodi rerum recordatione, tuæ Beatitudinis ingenium diuertisse. Nec labia retorquent repetita.

Exponit regionem Hyspanie Insule impostum.

Nota quantum premantur Indi Hyspanie Insule.

Nota maximam esse Zaccari copiam in illis partibus

Nota maximam esse Cassie quantitatem in Hyspania Insula.

AYER

*655.51

C8

1524d

